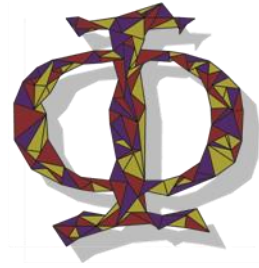

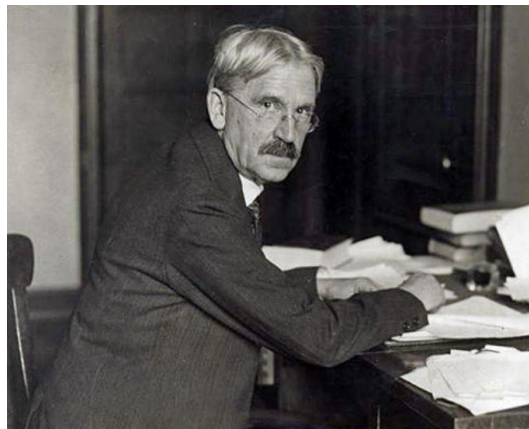
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΗΘΙΚΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

JOHN DEWEY: Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ALEKSANDRE IASHAGASHVILI

ΑΜ: 7573112100036

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ

ΦΙΛΟΘΕΟΣ-ΦΩΤΙΟΣ ΜΑΡΟΥΔΑΣ

ΑΘΗΝΑ

2024

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας,
Aleksandre Iashagashvili © 2024 - Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΗΘΙΚΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**JOHN DEWEY: Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

ALEKSANDRE IASHAGASHVILI

ΑΜ: 7573112100036

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ

ΦΙΛΟΘΕΟΣ-ΦΩΤΙΟΣ ΜΑΡΟΥΔΑΣ

ΑΘΗΝΑ

2024

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας,
Aleksandre Iashagashvili © 2024 - Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	iv
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	v

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εισαγωγικά	1
1. Θέμα Έρευνας	1
2. Μεθοδολογία	2
3. Διάρθρωση	4
4. Ιστορικό Πλαίσιο	5
Ανακεφαλαίωση	7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

Εισαγωγικά	8
1. Αναζήτηση Ενότητας	8
2. Εγελιανισμός	11
3. Επιστήμη και Ηθική	14
4. Κοινωνική στροφή	17
Ανακεφαλαίωση	18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΓΝΩΣΙΟΘΕΩΡΙΑ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εισαγωγικά	19
1. Νατουραλιστική Οργανική Εμπειρία	19
2. Σκέψη ως Μέρος της Εμπειρίας	22
3. Ανάδυση του Πραγματισμού	26
4. Κατά των Επιστημολόγων	28
5. Γνώση ως Μέρος της Εμπειρίας	30
Ανακεφαλαίωση	32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΑΛΗΘΕΙΑ

Εισαγωγικά	33
1. Η Θεώρηση του William James	33
2. Περί Υποκειμενισμού	35
3. Η επαλήθευση	36
4. «Νέος Ρυθμός»	38
5. Η επιστημονική Μέθοδος	40
Ανακεφαλαίωση	42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

Εισαγωγικά	43
1. Σχέση Φιλοσοφίας και Επιστήμης	43
2. Επιστημονική Μέθοδος στην Ηθική	46
3. Χαρακτήρας	48
4. Ηθική Φιλοσοφία και Επιστήμη της Ηθικής	49
5. Επιστημονική Θεμελίωση	52
Ανακεφαλαίωση	54

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΗΘΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Εισαγωγικά	55
1. Αυτοπραγμάτωση	55
2. Κριτική του Ωφελιμισμού	58
3. Πραγματιστική Διόρθωση του Ωφελιμισμού	60
4. Πραγματιστική Διόρθωση του Καντ	63
5. Αρετοκρατία	65
6. Ιδεαλισμός και Νατουραλισμός	66
Ανακεφαλαίωση	69

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Εισαγωγικά	70
1. Δημοκρατία στον Πραγματισμό	70
2. Δημοκρατικός Ηθικός Σκοπός	72
3. Μέθοδος Επίτευξης	74
4. Πρόοδος: Πραγμάτωση της Δημοκρατίας	79
5. Είδος Προοδευτισμού	81
Ανακεφαλαίωση	84

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Εισαγωγικά	85
1. Εφαρμογή Φιλοσοφίας στην Εκπαίδευση	85
2. Εκπαίδευση ως Μέρος της Εμπειρίας	86
3. Δημοκρατία: Περιβάλλον για Ηθικό Χαρακτήρα	90
4. Προοδευτική Εκπαίδευση	93
5. Ενοποιημένη Εκπαίδευση	95
Ανακεφαλαίωση	99

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Εισαγωγικά	100
1. Το Σχολείο του Dewey	100
2. Επίδραση	106
3. Εκπαίδευση εκτός Σχολείου	109
4. Προοπτική	112
Ανακεφαλαίωση	115

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	116
--------------------	-----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	119
--------------------	-----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η πνευματική μου ανησυχία και η διαρκής αναζήτηση με οδήγησαν από χώρα σε χώρα, από πολιτισμό σε πολιτισμό, από σκέψη σε σκέψη, για να απαντήσω τις πιο βασικές ερωτήσεις που ο καθένας θέτει στον εαυτό του. Ενώ οι απορίες σχετικά με την ύπαρξη και τη γνώση είναι θεμελιώδεις, περισσότερη περιέργεια μου κίνησαν τα ηθικά προβλήματα που είναι πιο αισθητά και πιο απτά. Και τόλμησα και κατήυθυνα τις σπουδές μου αναλόγως, χωρίς να έχω κάποια ακαδημαϊκή βάση στον χώρο της φιλοσοφίας. Βεβαίως, έβλεπα ότι η επαγγελματική μου σταδιοδρομία θα εξελισσόταν στον χώρο της εκπαίδευσης που θα μου επέτρεπε να μοιραστώ τις σκέψεις μου με τους νέους, για να μην σταματήσει ποτέ η διαδικασία της μάθησης για το νου μου.

Έτσι, στον πρόσωπο του John Dewey βρήκα άνθρωπο ο οποίος ενσωμάτωνε τα δικά μου ενδιαφέροντα και του οποίου των έργων η μελέτη σίγουρα θα έδινε καρπούς, ικανοποιώντας, διευρύνοντας και προσανατολίζοντας τις προσωπικές αναζητήσεις, αλλά και προσφέροντας ιδέες για την επαγγελματική μου ζωή ως καθηγητή. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή του Dewey στις φτωχές φιλοσοφικές μου γνώσεις, διότι η έρευνά του αρχίζει από τη μεταφυσική, προχωρά στην επιστημολογία και φτάνει στην ηθική, καλύπτοντας τα πιο κρίσιμα φιλοσοφικά θέματα και προσφέροντας ένα είδος εισαγωγής στη συστηματική μελέτη της φιλοσοφίας. Βεβαίως, οι πρωτοποριακές εκπαιδευτικές ιδέες του, για τις οποίες είναι και διάσημος, δίνουν έναυσμα για αλλαγές στην πραγματικότητα που ζουν οι εκπαιδευτικοί και οι εκπαιδευόμενοι.

Μιας τέτοιας αλλαγής έγινα μέτοχος κι ο ίδιος στο ΠΜΣ «Φιλοσοφία», που συνδυάζοντας την παραδοσιακή φιλοσοφική γνώση με τις σύγχρονες μεθόδους, με απλό και προσιτό τρόπο διδασκαλίας, δίνει μοναδικές δυνατότητες στους φοιτητές να εκφράσουν ελεύθερα και να αναπτύξουν περαιτέρω την σκέψη τους, ο καθένας με τον δικό του ξεχωριστό ρυθμό. Γι' αυτό, θα ήθελα να ευχαριστήσω εκ βάθους τον καθένα που συμβάλει στη λειτουργία του προγράμματος, ιδίως δε τον διευθυντή του Εργαστηρίου Εφαρμοσμένης Φιλοσοφίας και επιβλέποντα καθηγητή της μεταπτυχιακής μου διατριβής, κ. Ευάγγελο Πρωτοπαπαδάκη, ο οποίος με στήριξε στην διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών αλλά και της συγγραφής της παρούσας εργασίας. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω και στους συνεπιβλέποντες καθηγητές, τον κ. Κωσταντίνο Κορναράκη και τον π. Φιλόθεο Μαρούδα, για την συμμετοχή τους στην Τριμελή Εξεταστική Επιτροπή.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΠΠ	Έργα Πρώιμης Περιόδου
ΕΜΠ	Έργα Μέσης Περιόδου
ΕΥΠ	Έργα Ύστερης Περιόδου
Επ. Alice	Επιστολή του John Dewey προς Alice Dewey, Έγγραφα του John Dewey.
Επ. Torrey	Επιστολή του Dewey προς Henry Torrey, Αρχείο Επιστολών και Αλληλογραφίας του George Dykhuizen, Πανεπιστήμιο Vermont
Επ. Angeli	Επιστολή του Dewey προς James Angeli, Αρχείο Επιστολών του James Angeli, Πανεπιστήμιο Yale.
UCP	University of Chicago Press
SIU Press	Southern Illinois University Press
UVM Press	University of Vermont Press
HUP	Harvard University Press
CUP	Cambridge University Press
Yale UP	Yale University Press
IU Press	Indiana University Press
CU Press	Columbia University Press
UW Press	University of Wisconsin Press
JHUP	Johns Hopkins University Press
UC Press	University of California Press
OUP	Oxford University Press
Penn Press	University of Pennsylvania Press
OU Press	University of Oklahoma Press

JOHN DEWEY:
Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εισαγωγικά

Οι Αρχαίοι Έλληνες συνήθιζαν να αρχίζουν τα έργα τους επικαλούμενοι τις Μούσες, οι Χριστιανοί συγγραφείς ζητούσαν τη συνδρομή του Θεού, ενώ οι σύγχρονοι συνήθως αποφεύγουν να αναφέρουν κάτι εξώ από την ανθρώπινη πραγματικότητα ως βοηθητικό παράγοντα της συγγραφής τους. Όσο για την παρούσα εργασία, πρέπει να αναγνωριστεί ότι είναι αδύνατο η σύνθεσή της να μην έχει επηρεαστεί από μη-ανθρώπινους παράγοντες, οι οποίοι όμως είναι δύσκολο να εκφραστούν με πλήρη σαφήνεια και να διατυπωθούν με κατάλληλη επάρκεια. Γι' αυτό, εκείνο που μπορεί και πρέπει να ξεκαθαριστεί ήδη από την αρχή είναι το θέμα της έρευνας και η μεθοδολογία με την οποία η προσεγγίζεται το θέμα αυτό. Σύντομα θα παρουσιαστεί και η κειμενική διάρθρωση της εργασίας και το γενικό ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντοπίζονται τα στοιχεία που οδηγούν στην εξερεύνηση του θέματος.

1. Θέμα Έρευνας

Θα μπορούσε κανείς πολύ ορθά να ισχυριστεί ότι κάθε φιλοσοφία αρχίζει, αναπτύσσεται και σε κάποιο βαθμό διαμορφώνεται με ερωτήσεις. Γι' αυτό, για να οριστεί το αντικείμενο της παρούσας μελέτης πρέπει να διαμορφωθούν και να διατυπωθούν κατάλληλα και όσο το δυνατό σαφέστερα οι φιλοσοφικές ερωτήσεις στις οποίες η μελέτη θα επιχειρήσει να δώσει απαντήσεις. Συνεπώς, κι ο σκοπός της έρευνας θα έχει προσδιοριστεί με σαφήνεια κι ο αναγνώστης θα ξέρει ότι κάθε τι που αναφέρεται στο κείμενο θα επιδιώξει να πληρώσει τον σκοπό αυτόν.

Έχοντας υπόψιν τα ελάχιστα διαθέσιμα δεδομένα προ της διεξαγωγής της έρευνας, μια γενικότερη ερώτηση της παρούσας έρευνας θα μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής: **με ποιο τρόπο η φιλοσοφία του John Dewey εφαρμόζει την ηθική του Πραγματισμού στην εκπαίδευση;** Διότι είναι από την αρχή γνωστό ότι η φιλοσοφική ταυτότητα του Dewey προσδιορίζεται πρωτίστως από τη συμβολή του στον Πραγματισμό και στην εκπαίδευση.

Για να απαντηθεί η κύρια ερώτηση, όμως, πρέπει να απαντηθούν κάποιες επιμέρους ερωτήσεις: (1) Ποια είναι η γενική φιλοσοφία του John Dewey; (2) Ποια είναι η θέση του Πραγματισμού στην όλη φιλοσοφία του Dewey; (3) Ποια είναι η ηθική που υποστηρίζεται από τον Πραγματισμό του Dewey; (4) Ποια είναι η θέση της εκπαίδευσης στην όλη φιλοσοφία του Dewey; (5) Πώς αυτές

οι τρεις πτυχές της φιλοσοφίας του Dewey, ο Πραγματισμός, η ηθική και η εκπαίδευση, εφαρμόζονται στην πραγματική ζωή;

Ως γενική φιλοσοφία του Dewey θα μπορούσε να οριστούν εκείνες οι σκέψεις κι οι ιδέες του φιλόσοφου πάνω στις οποίες κτίζονται οι υπόλοιπες, οι επιμέρους απόψεις του. Για τον λόγο αυτό, σημαντικό είναι να ιδωθεί η φιλοσοφία του Dewey πιο σφαιρικά και να εξεταστεί η ανάπτυξή της από την πρώιμη περίοδο. Έτσι, η έρευνα θα εξηγήσει τους παράγοντες που οδήγησαν τον φιλόσοφο στον Πραγματισμό, διότι είναι γνωστό ότι στην ιστορία της φιλοσοφίας ο Dewey έχει μπει ως Πραγματιστής και μάλιστα ως ένας από τους εισηγητές της πραγματιστικής σχολής.

Το επόμενο βήμα θα είναι να αναλυθούν οι ηθικές εκφράσεις της φιλοσοφικής σκέψης του Dewey. Η ελληνική γλώσσα έχει κάποιο πλεονέκτημα στην ανάλυση αρκετών φιλοσοφικών όρων, μεταξύ των οποίων είναι προφανώς και η ελληνική λέξη «πραγματισμός». Ο όρος έχει να κάνει πρωτίστως με την πράξη, με το ρήμα «πράττω» και ακριβέστερα με το αποτέλεσμα του «πράττειν», δηλαδή το «πράγμα». Ήδη από τη λέξη την ίδια, λοιπόν, αντιλαμβάνεται κανείς τις ηθικές διαστάσεις αυτής της φιλοσοφικής σχολής, οι οποίες όμως πρέπει να ιδωθούν λεπτομερέστερα.

Εκείνο, ωστόσο, που φαίνεται να κάνει τον Dewey ιδιαίτερα ξεχωριστό ανάμεσα στους φιλοσόφους, είναι η βαθειά ενασχόλησή του με την εκπαίδευση. Τούτο δείχνει ότι αφού ο φιλόσοφος διαμόρφωσε σε κάποιο βαθμό τις φιλοσοφικές του απόψεις, βρήκε ειδικό ενδιαφέρον στις εκπαιδευτικές θεωρίες και ύστερα προχώρησε στην εφαρμογή τους στην πράξη. Επομένως, η έρευνα στο τέλος πρέπει να αποκαλύψει τους τρόπους με τους οποίους η φιλοσοφική θεωρία του Dewey συνδέεται με την εκπαιδευτική πράξη.

2. Μεθοδολογία

Για τη διεξαγωγή της έρευνας η παρούσα μελέτη αξιοποιεί συνδυασμό μεθόδων έρευνας γραφείου, φιλοσοφικής αναζήτησης και φιλολογικής ανάλυσης. Η τελευταία φαίνεται η πιο σπουδαία, διότι η ερώτηση της έρευνας απαιτεί διεξοδική ανάλυση των γραπτών κειμένων του φιλόσοφου. Συνεπώς, το κυριότερο μέρος της ερευνητικής διαδικασίας καταλαμβάνεται από τη μελέτη των έργων του Dewey και την όσο το δυνατόν ορθή ερμηνεία τους, με σκοπό να απαντηθεί η ερώτηση της έρευνας.

Οι δημοσιεύσεις του έχουν συγκεντρωθεί κι εκδοθεί από την JoAnn Boydston και τον SUI Press κατά το διάστημα 1967-2008. Η Boydston χωρίζει το σώμα των έργων σε τρεις περιόδους -*The Early Works, 1882-1898* (5 τόμοι), *The Middle Works, 1899-1924* (15 τόμοι) και *The Later Works, 1925-1953* (17 τόμοι). Στην παρούσα εργασία, για την αποφυγή μακρών επαναλήψεων, λόγω της σαφήνειας και χάριν συντομίας, οι παραπομπές στα έργα του Dewey θα ακολουθούν την εξής σειρά: Ονοματεπώνυμο Συγγραφέα, «Τίτλος Δοκιμίου» ή *Βιβλίου* (έτος δημοσίευσης του συγκεκριμένου έργου), Περίοδος τόμος, σελίδα. Παραδείγματος χάριν: John Dewey, «The Pantheism of Spinoza» (1882), Έργα Πρώιμης Περιόδου 1, 9.

Πολύ σημαντικό για την έρευνα είναι το γεγονός ότι διασώζονται οι προσωπικές αλληλογραφίες του Dewey με τα μέλη της οικογένειας του αλλά και με φίλους και συναδέλφους. Στις επιστολές μπορεί κανείς να ανιχνεύσει τις πιο προσωπικές πτυχές της σκέψης του φιλόσοφου που ίσως να μην είναι φανερές στις ακαδημαϊκές του δημοσιεύσεις. Ιδίως για την εφαρμογή της φιλοσοφίας στο σχολείο, οι απόψεις του εκφράζονται πιο ανοιχτά σε αυτά τα προσωπικά γράμματα.

Για πληρέστερη κατανόηση της φιλοσοφικής σκέψης του φιλοσόφου απαιτείται η εξέταση του έργου του σε συνδυασμό πάντα με τις σύγχρονες φιλοσοφικές σχολές και τον επικρατούντα φιλοσοφικό στοχασμό. Γι' αυτό, απαραίτητη κρίνεται η χρήση μιας πλούσιας βιβλιογραφίας που αναφέρεται στα έργα των σύγχρονων του Dewey αλλά και στις φιλοσοφικές τάσεις της εποχής. Οι απόψεις του φιλοσόφου διαμορφώνονται ακριβώς μέσα στα πλαίσια των εξελίξεων στον χώρο των φιλοσόφων αλλά και των εκπαιδευτικών, πολιτικών κι όλων όσων επηρέαζαν την πορεία του ανθρώπινου πνεύματος εκείνη την περίοδο στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη.

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η φιλοσοφική αναζήτηση στην παρούσα εργασία γίνεται σε μορφή πραγματιστικής έρευνας, περί της οποίας γίνεται λόγος στο τρίτο κεφάλαιο. Διότι παρουσιάζεται η υπόθεση εργασίας - ότι ηθική του Πραγματισμού με κάποιο τρόπο εφαρμόζεται από τον Dewey στην εκπαίδευση - η οποία η υπόθεση στη συνέχεια θα αποδειχθεί αληθής ή ψευδής, ανάλογα με την επαλήθευση που θα στηρίζεται στα τεκμήρια και τις μαρτυρίες σχετικά με το θέμα της εργασίας. Έτσι, μέρος της έρευνας υποβάλλεται στον έλεγχο, με τον τρόπο που πρότεινε ο ίδιος ο Dewey να γίνεται η φιλοσοφική έρευνα.

3. Διάρθρωση

Για να απαντηθούν οι προαναφερθείσες ερωτήσεις και να διερευνηθεί πλήρως το θέμα της εργασίας, η παρούσα μελέτη διαρθρώνεται σε εισαγωγή, οκτώ κεφάλαια, συμπεράσματα και βιβλιογραφία. Στην εισαγωγή μαζί με το αντικείμενο, τη μεθοδολογία και τους στόχους της έρευνας παρουσιάζεται κι ένα ιστορικό πλαίσιο για την καλύτερη κατανόηση της ανάλυσης που ακολουθεί.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία ιστορική επισκόπηση της σκέψης του Dewey από το οικογενειακό περιβάλλον μέχρι την ολοκλήρωση των σπουδών του και τα πρώτα ξεκινήματα στην ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία ως καθηγητή φιλοσοφίας. Τούτο σκιαγραφεί τις βάσεις των μετέπειτα θεωριών του και κρίθηκε αναγκαίο να συμπεριληφθεί, για να κάνει την όλη προσέγγιση του Dewey περισσότερο αντιληπτή και κατανοητή στο πλαίσιο της γενικής διανοητικής ανάπτυξης του φιλοσόφου.

Το δεύτερο κεφάλαιο εισάγει τον αναγνώστη στη γνωσιοθεωρία του Dewey που έδωσε έναυσμα στη διαμόρφωση της νέας φιλοσοφικής σχολής που ονομάστηκε Πραγματισμός. Το τρίτο κεφάλαιο συνεχίζει το επιστημολογικό κομμάτι με την ανάλυση της έννοιας της αλήθειας στον Πραγματισμό, που αποτελεί κεντρικό θέμα και για τον πραγματιστικό σύστημα σκέψης και για την ηθική ανάλυση που κάνει αργότερα ο Dewey για την αληθοτιμή των ηθικών κρίσεων.

Τα επόμενα τρία κεφάλαια αναφέρονται στην ηθική σκέψη του φιλοσόφου. Στο τέταρτο κεφάλαιο συζήτηση γίνεται για την χρήση της επιστημονικής μεθόδου στην ηθική θεωρία. Το πέμπτο κεφάλαιο εστιάζει συγκεκριμένα στην ηθική φιλοσοφία του Dewey κυρίως με βάση το έργο του *Ηθική*. Η δημοκρατική ηθική που είναι κεντρική για την ντιουιανή σκέψη αναλύεται λεπτομερέστερα στο έκτο κεφάλαιο.

Η εκπαιδευτική θεωρία και ο τρόπος που ο Dewey την εφάρμοσε στην πράξη συζητούνται στο έβδομο κεφάλαιο και το όγδοο κεφάλαιο. Συγκεκριμένα, στο έβδομο κεφάλαιο συγκεντρώνονται όλες εκείνες οι πτυχές της σκέψης του φιλοσόφου που οδήγησαν στην ενασχόληση με την εκπαίδευση, διαμόρφωσαν τις απόψεις του περί της παιδείας και ανέδειξαν τη φιλοσοφία του σχετική και συμβατή με την παιδαγωγική. Στο όγδοο κεφάλαιο, γίνεται λόγος για τα παραδείγματα από την πραγματική ζωή που δείχνουν πώς οι φιλοσοφικές και εκπαιδευτικές ιδέες του Dewey εφαρμόστηκαν στον εκπαιδευτικό χώρο κυρίως αλλά όχι μόνο.

Τέλος, παρατίθενται συμπερασματικές παρατηρήσεις που συνοψίζουν τα έργα του Dewey που συζητήθηκαν στο κυρίως σώμα της εργασίας. Κυρίως, όμως, επιχειρούν να απαντήσουν στο θέμα της έρευνας πληρέστερα, περιεκτικότερα και συνοπτικότερα. Μετά τα συμπεράσματα παρουσιάζεται η βιβλιογραφία που αξιοποιήθηκε παράλληλα με την ανάλυση των έργων του Dewey.

4. Ιστορικό Πλαίσιο

Πριν την εξέταση των προσωπικών αναζητήσεων και φιλοσοφικών ιδεών του Dewey, είναι σημαντικό, όπως ο Μισέλ Φουκώ θα πρότεινε, να εξερευνηθούν και να υπογραμμιστούν, έστω επιγραμματικά, τα ιστορικά συμφραζόμενα μέσα στα οποία έτυχε να δράσει ο Αμερικανός φιλόσοφος. Η περίοδος που έζησε ο Dewey χαρακτηρίζεται από τεχνολογικές, οικονομικές, κοινωνικές και επομένως πνευματικές και φιλοσοφικές μεταβολές. Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας, από τις κυριότερες αλλαγές είναι απαραίτητο να τονιστεί η ανάδυση της επιστήμης, της εξελικτικής θεωρίας και του σοσιαλιστικού κινήματος.

Η περίοδος που συχνά θεωρείται η ακμή της επιστημονικής επιρροής στις ανθρωπιστικές επιστήμες είναι ακριβώς τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.¹ Αυτή την εποχή οι επιστημονικές μεθοδολογίες απέκτησαν αυξημένη κυριαρχία στην κατανόηση κοινωνικών, ιστορικών και πολιτισμικών φαινομένων. Είχε επικρατήσει η ισχυρή πεποίθηση ότι η επιστημονική μέθοδος, με την παρατήρηση, τα εμπειρικά δεδομένα και την έμφαση στα γεγονότα, μπορούσε να αποκαλύψει αλήθειες σχετικά με την κοινωνία και την ανθρώπινη συμπεριφορά, όπως ακριβώς συμβαίνει και στις φυσικές επιστήμες.

Την είσοδο της επιστήμης στο ανθρωπιστικό πεδίο βοήθησε η ραγδαία αποδοχή της Θεωρίας της Εξέλιξης, την οποία ο Δαρβίνος διατύπωσε στο βιβλίο του *Η καταγωγή των Ειδών* που για πρώτη φορά εκδόθηκε το 1859, το έτος γέννησης του Dewey. Το 1861 εκδίδεται και ο *Ωφελμισμός* του Στιούαρτ Μιλ, που ως γνωστόν επηρέασε την ηθική σκέψη των φιλοσόφων της εποχής μεταξύ αυτών και του Dewey. Ο Μιλ πίστευε ότι ο ανθρώπινος νους επιδέχεται επιστημονική εξερεύνηση, ακόμη και αν η επιστήμη κάποιες φορές είναι ανακριβής.² Σημειωτέον, επίσης ότι η ψυχολογία

¹ George Steinmetz, «The Social Foundations of Positivism: The Case of Late-Nineteenth-Century Italy», *Social Science History* 45 (2021): 813-842. Johannes Feichtinger, Franz Fillafer και Jan Surman, *The Worlds of Positivism: A Global Intellectual History, 1770–1930* (SpringerLink, 2022), 191–238.

² Tracy Henley, *Hergenhahn's An Introduction to the History of Psychology* (Learning, 2019), 143–145.

ως επιστημονικό πεδίο ξεχωριστό από τη φιλοσοφία ξεκινά την ίδια περίοδο όταν το 1879 ο Wilhelm Wundt ίδρυσε το πρώτο εργαστήριο αποκλειστικά για την έρευνα της ψυχολογίας.³

Ένα ακόμη σημαντικό χαρακτηριστικό της εποχής είναι η εμφάνιση και ανάπτυξη της κοινωνιολογίας ως ξεχωριστού γνωστικού πεδίου. Το 1867 ο Μαρξ εκδίδει το *Κεφάλαιο* και δημοσιεύει τις απόψεις που αμφισβητούν τον Καπιταλισμό, εγείρουν σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κινήματα και ανοίγουν δρόμο στον αγώνα για τα εργατικά δικαιώματα. Η εναλλακτική αυτή οικονομική θεώρηση καθορίζει τις κυρίαρχες πολιτικές ιδεολογίες και κοινωνικές ρυθμίσεις των επόμενων αιώνων.

Επικράτηση των νέων ιδεών δημιούργησε προβλήματα στις παραδοσιακές θρησκευτικές πεποιθήσεις. Από τους στοχαστές πιστούς στη θρησκεία άλλοι αντιστάθηκαν στον Νατουραλισμό και τον Σοσιαλισμό, ενώ άλλοι προσπάθησαν να εναρμονίσουν τις παλιές με τις νέες θεωρίες αναθεωρώντας τις αναλόγως. Σε τέτοιες πνευματικές διαμάχες ο ρόλος της φιλοσοφίας υπήρξε καθοριστικός διότι η θρησκεία αξιοποιούσε όσες φιλοσοφικές σχολές είχαν αμφισβητήσει π.χ. τον Εμπειρισμό και πρότειναν μια φιλοσοφική λύση που μπορούσε να αναδιατυπωθεί και με θρησκευτικούς όρους.

Μέσα σε αυτές τις ιδεολογικές αντιθέσεις και ταχείες μεταβολές, έρχεται ο Dewey ως νέος φιλόσοφος να συγκροτήσει τη σκέψη του και να συμβάλλει στην ανθρώπινη προσπάθεια, ιδίως στον χώρο της φιλοσοφίας και της εκπαίδευσης. Η σταδιοδρομία του καθορίστηκε από το προαναφερθέν διανοητικό περιβάλλον. Πρέπει κανείς να λάβει υπόψιν ότι η μακροχρόνια φιλοσοφική και πνευματική ενασχόληση του Dewey έλαβε τέλος λίγο πριν τη Γνωστική Επανάσταση,⁴ που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1950, αμφισβήτησε σοβαρά την προσέγγιση του Συμπεριφορισμού για την κατανόηση των σύνθετων νοητικών διεργασιών κι οδήγησε στην ανάπτυξη της γνωστικής επιστήμης, προκαλώντας μια αλλαγή προτύπου που θα επηρέαζε σημαντικά και τις ιδέες του Dewey.

³ Katharina Schwarz και Roland Pfister, «Scientific Psychology in the 18th Century: A Historical Rediscovery», *Perspectives on Psychological Science* 11 (2016): 399–407.

⁴ Britannica, «Impact and aftermath of the cognitive revolution», Psychology, πρόσβαση 17.10.2024, <https://www.britannica.com/science/psychology/Impact-and-aftermath-of-the-cognitive-revolution>.

Ανακεφαλαίωση

Αρκετά σταθερή βάση έχει σχηματιστεί για να ξεκινήσει η παρούσα έρευνα από τις πιο βασικές φιλοσοφικές ιδέες του Dewey, για να προχωρήσει ύστερα στην πραγματιστική ηθική θεωρία και για να καταλήξει εν τέλει στην παιδαγωγική θεωρία που προτάθηκε κι εκτελέστηκε από τον ίδιο τον φιλόσοφο. Η μελέτη στοχεύει να επαληθεύσει την υπόθεση εργασίας με την πραγματιστική μέθοδο, παρουσιάζοντας τα τρία βασικά πεδία της φιλοσοφίας στην πραγματιστική σκέψη του Dewey και τελικά εξετάζοντας την εφαρμοσιμότητά της στην εκπαιδευτική πράξη. Κυρίως, όμως, σκοπός είναι στο τέλος της έρευνας να αποδειχθεί ότι η ηθική που πρεσβεύει η ντιουιανή σκέψη μπορεί να γίνει ή κάποιες φορές έχει ήδη γίνει πραγματικότητα σε οργανωμένα εκπαιδευτικά συστήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΠΡΩΙΜΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

Εισαγωγικά

Ήταν αδύνατο να κατανοηθεί η φύση της φιλοσοφίας του Dewey μόνο από τα πιο γνωστά έργα του, διότι ο φιλόσοφος δημοσιεύει τα έργα του σχεδόν κάθε χρόνο της σταδιοδρομίας του, διαμορφώνοντας και αναδιαμορφώνοντας τις απόψεις του. Συνεπώς, έχοντας στο χέρι μόνο ένα δημοφιλές έργο του Dewey, ο αναγνώστης στην ουσία αντικρίζει τα αποτελέσματα της τακτικής και συστηματικής έρευνας του φιλοσόφου, τα οποία είναι δύσκολο να κατανοηθούν χωρίς τη γνωριμία με τα προηγούμενα έργα. Γι' αυτό, κρίθηκε απαραίτητο να γίνει μια επισκόπηση της εξέλιξης των απόψεων του Dewey από την πρώιμη περίοδο των φιλοσοφικών αναζητήσεων και πνευματικών ανησυχιών προς τη μέση περίοδο της περισσότερο ώριμης και σταθερής σκέψης.

1. Αναζήτηση Ενότητας

Γεννημένος στο Burlington του Vermont το 1859, μέσα στο περιβάλλον μιας ταχέως εκβιομηχανιζόμενης πόλης με σημαντικές κοινωνικές διαιρέσεις, ο Dewey από νέος εκτέθηκε στις πολυπλοκότητες της βιομηχανικής δημοκρατίας.⁵ Το Burlington χαρακτηριζόταν από ταξική, εθνική και θρησκευτική ποικιλομορφία, αλλά και σκληρή πραγματικότητα του βιομηχανικού καπιταλισμού. Όπως σημειώθηκε, το διανοητικό κλίμα της χρονιάς γέννησής του, με τη δημοσίευση σημαντικών έργων του Δαρβίνου, του Μιλ και του Μαρξ, προσέφερε πρόσθετα στρώματα στη φιλοσοφική ανάπτυξη του νέου φιλοσόφου.⁶

Η πρώιμη σκέψη του Dewey διαμορφώθηκε βαθιά από τις επιρροές των γονέων του, ιδίως δε της μητέρας του Lucina, που έδινε έμφαση στη θρησκευτική ευσέβεια και την ηθική ζωή. Με αδιάκοπη πνευματική καθοδήγηση, εμφύσησε στον Dewey αισθήματα ενοχής και ενδοσκόπησης, διαμορφώνοντας ντροπαλό και συνειδητοποιημένο χαρακτήρα του.⁷ Ωστόσο, οι φιλοδοξίες της

⁵ George Dykhuizen, *The Life and Mind of John Dewey* (SIU Press, 1973), 1-2· Neil Coughlan, *Young John Dewey* (UCP, 1975), 3-6.

⁶ Jerome Nathanson, *John Dewey: The Reconstruction of the Democratic Life* (Frederick Ungar, 1951), 2· George Benedict, *Vermont in the Civil War, 1861-1865* (Free Press Association, 1888), 36.

⁷ Dykhuizen, *The Life*, 6-7· Sidney Hook, *Pragmatism and the Tragic Sense of Life* (Basic Books, 1974), 102-103· John Dewey, «From Absolutism to Experimentalism» (1930), ΕΥΠ 5, 153· Burlington Free Press, 28 Μαρτίου 1899· Sarah Torrey, *The Hundredth Anniversary of the Founding of First Church* (First Church, 1905).

για την ακαδημαϊκή επιτυχία των παιδιών εξασφάλισαν την πρόσβαση του Dewey σε πλούσιο πνευματικό περιβάλλον και εκπαιδευτικές ευκαιρίες που θα του επέτρεπαν τελικά να ξεφύγει από τη θρησκευτική επιρροή της μητέρας.⁸

Το 1875, ο Dewey εισήλθε στο Πανεπιστήμιο Vermont, όπου γνώρισε φιλοσοφία βαθιά συνυφασμένη με την προτεσταντική χριστιανική σκέψη. Με ρίζες στην παράδοση του Υπερβατισμού και της εκπαιδευτικής καινοτομίας, το πανεπιστήμιο επιδίωκε να συμφιλιώσει τη φιλοσοφία με τις θρησκευτικές και ηθικές πεποιθήσεις, λειτουργώντας ως προπύργιο φιλελεύθερων Ευαγγελιστών. Ο επιβλέπων καθηγητής του Dewey, Henry Torrey, είχε γεφυρώσει τη φιλοσοφία και τη θεολογία, αποδεικνύοντας πώς ο λόγος ευθυγραμμίζεται με την Αγία Γραφή.⁹ Η έμφαση στη συμβατότητα της φιλοσοφίας και της πίστης ώθησε τον Dewey να ερευνήσει φιλοσοφικές ιδέες όπως ο Θεός, το Απόλυτο και η σχέση του με τους ανθρώπους, διαμορφώνοντας τα φιλοσοφικά ενδιαφέροντα και τη διανοητική πορεία του.

Η φιλοσοφία στο πανεπιστήμιο ήταν επηρεασμένη από τον καντιανό υπερβατολογικό Ιδεαλισμό και άσκησε βαθιά επιρροή στον Dewey. Οι φιλόσοφοι στο Vermont επιτίθεντο όλες τις μορφές Εμπειρισμού, συμπεριλαμβανομένου του Σκωτσέζικου Ρεαλισμού. Υποστήριζαν ότι η εμπειρική επιστημολογία δεν παρείχε ασφαλή θεμέλια για πνευματική διάσταση. Έτσι, εμβάθυναν στην καντιανή σκέψη, τονίζοντας την ικανότητα του λόγου να υπερβαίνει την εμπειρία και να εγκαθιδρύει σύνδεση με το θείο.¹⁰

Υπό την καθοδήγηση του Torrey ο Dewey ασχολήθηκε με τις *Κριτικές* του Καντ, κάτι που, ως ο ίδιος αναγνώρισε, ήταν μεταμορφωτική εμπειρία, φέρνοντας επανάσταση στη σκέψη του. Η προσέγγιση του Torrey στον Καντιανισμό αποσκοπούσε στη διατήρηση των χριστιανικών αληθειών εν μέσω των προκλήσεων του Δαρβινισμού. Έτσι, ενστάλαξε στον Dewey μείγμα

⁸ Jane Dewey, «Biography of John Dewey», στο *The Philosophy of John Dewey*, εκδ. P. Schilpp (Tudor, 1951), 5-6.

⁹ Julian Lindsay, *Tradition Looks Forward: The University of Vermont, a History 1991-1904* (UVM Press, 1954). Dykhuizen, *The Life*, 7. Coughlan, *Young*, 15. Lewis Feuer, «H.A.P. Torrey and John Dewey: Teacher and Pupil», *American Quarterly* 10 (1958): 35-36.

¹⁰ James Marsh, «Preliminary Essay», στο *Aids to Reflection and The Confessions of an Inquiring Spirit By Samuel Taylor Coleridge* (George Bell and Sons, 1884), xxiii-lxxvi.

ηθικής εννορασιακρατίας και επιστημολογικής αυστηρότητας. Η εκτίμησή του για τις προσπάθειες του Torrey αντανακλά την επίδραση που είχαν οι διαλέξεις του στη φιλοσοφική του ανάπτυξη.¹¹

Τα μαθήματα φυσιολογίας άσκησαν επίσης μεγάλη επιρροή στον Dewey, δείχνοντας τη διασύνδεση, αλληλεξάρτηση και ενότητα όλων των υπαρκτών πραγμάτων. Η αίσθηση ενότητας που απέκτησε ως πρωτοετής φοιτητής έδωσε καταλυτική ώθηση στις μετέπειτα αναζητήσεις του. Το ενδιαφέρον του για την ηθική, τα οικονομικά, την ψυχολογία και την κοινωνιολογία έδειχνε την ολική προσέγγιση στη γνώση, καθώς ενσωμάτωνε διάφορους κλάδους σε μια συνεκτική κατανόηση του κόσμου. Η ενασχόληση με στοχαστές όπως ο Herbert Spencer και George Eliot, καθώς και με συζητήσεις περί εξελικτικής βιολογίας, διεύρυναν το πνευματικό τοπίο του Dewey.¹²

Τα άλλα μαθήματα όπως της πολιτικής και των οικονομικών θα ασκούσαν συντηρητική επιρροή στον Dewey λόγω των καθηγητών που τα δίδασκαν. Θα του υπενθύμιζαν τους κινδύνους του ριζοσπαστισμού και θα τον ενθάρρυναν να εκτιμά την παράδοση περισσότερο. Η συντηρητική ατμόσφαιρα επέδρασε στις πρώιμες φιλοσοφικές κλίσεις του Dewey, ο οποίος εξέταζε τον σκεπτικισμό απέναντι στις προοδευτικές ιδέες. Συνεπώς, οι όποιες αποκλίνουσες θέσεις υιοθέτησε ο Dewey ήταν μάλλον αποτέλεσμα της δικής του ανάγνωσης και έρευνας ανεξάρτητης από τις άμεσες επιρροές των διδασκόντων του.¹³

Μετά την αποφοίτηση από το Πανεπιστήμιο Vermont, ο Dewey εξελίχθηκε σε φιλόσοφο που ασχολήθηκε με τη διασταύρωση της μεταφυσικής και της θρησκείας.¹⁴ Παρά την αρχική κλίση προς τις μεταφυσικές αναζητήσεις, οι διδακτικές εμπειρίες του Dewey, ιδιαίτερα στο ταραχώδες περιβάλλον της Oil City στην Pennsylvania, πυροδότησαν βαθύ στοχασμό για τη φύση της ύπαρξης και της ανθρώπινης εμπειρίας. Η μυστικιστική του επαφή με το σύμπαν καλλιέργησε

¹¹ Elizabeth Flower και Murray Murphey, *A History of Philosophy in America* (Capricorn, 1977), 408-409· John Dewey, «James Marsh and American Philosophy» (1929), EYΠ 5, 178-196· Peter Carafiol, *Transcendent Reason: James Marsh and the Forms of Romantic Thought* (University Press of Florida, 1982)· Feuer, «H.A.P. Torrey», 41-44· Edward Griffin και John Buckham, *In Memoriam Henry A.P. Torrey* (UVM Press, 1906)· John Dewey προς Henry Torrey, 17 Νοεμβρίου 1883, Αρχείο Επιστολών και Αλληλογραφίας του George Dykhuizen, Πανεπιστήμιο Vermont· Dewey, «From Absolutism», 148.

¹² Dewey, «From Absolutism», 147· Lewis Feuer, «John Dewey's Reading at College», *Journal of the History of Ideas* 19 (1958): 415-421· Steven Marcus, «Human Nature, Social Orders and 19th Century Systems of Explanation: Starting in with George Eliot», *Salmagundi* 28 (1978): 20-42.

¹³ Feuer, «H.A.P. Torrey», 48-49.

¹⁴ Dykhuizen, *The Life*, 25-26.

αίσθηση γαλήνιας ενότητας, παρόμοια με τα πανθειστικά οράματα των Wordsworth και Whitman, θέτοντας θεμέλια για τις μετέπειτα φιλοσοφικές του εξερευνήσεις.¹⁵

Αναγνωρίζοντας τους περιορισμούς και τις αβεβαιότητες των ακαδημαϊκών μονοπατιών, ο Dewey πήγε να σπουδάσει στο Πανεπιστήμιο Johns Hopkins.¹⁶ Η απόφασή του να σπουδάσει εκεί, παρά τις οικονομικές προκλήσεις, εκφράζει την αφοσίωσή του στη φιλοσοφική έρευνα και την επιθυμία του να συμβάλει στο εξελισσόμενο τοπίο της αμερικανικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η φιλοσοφική πορεία του Dewey συνδυάζει τη μεταφυσική έρευνα, την παιδαγωγική σταδιοδρομία και τον σεβασμό προς τη μεταμορφωτική δύναμη της ατομικής εμπειρίας.

2. Εγελιανισμός

Όταν έφτασε στο Johns Hopkins το 1882 για μεταπτυχιακές σπουδές, ο Dewey αντιμετώπισε τις προσπάθειες του προέδρου να τον απομακρύνει από το πεδίο λόγω της έμφασης του πανεπιστημίου στις φυσικές επιστήμες. Παρά την πίεση αυτή και την αδύναμη θέση του τμήματος φιλοσοφίας, ο Dewey συνδέθηκε με τον George Morris, έναν Νεοεγελιανό λέκτορα, γνωστό για λιγότερο επιστημονική προσέγγιση μεταξύ των φιλοσόφων του Hopkins.¹⁷

Αναζητώντας φιλοσοφική ολοκλήρωση, ο Dewey ανακάλυψε ότι η ενορασιοκρατική φιλοσοφία του Torrey δεν ανταποκρινόταν στις προσδοκίες. Αν και τα πρώιμα άρθρα του για τον υλισμό και τον πανθεισμό του Σπινόζα θεωρούνται συχνά ως αποδεικτικά αρχικής ενορασιοκρατικής προοπτικής, δεν αποκαλύπτουν πλήρως τις μεταφυσικές πεποιθήσεις του ίδιου του Dewey.¹⁸ Φαίνεται ότι ο Dewey αναζητούσε μια φιλοσοφία που ξεπερνά τον ευσεβισμό της μητέρας και εκλογίκευε την αίσθηση της ενότητας που είχε νιώσει. Η ενορασιοκρατία, με αιχμηρούς δυϊσμούς και θρησκευτικότητα, δεν ικανοποιούσε τις συναισθηματικές και διανοητικές ανάγκες του.¹⁹

Στο Hopkins, ο Dewey βρήκε συγγενικό πνεύμα στο πρόσωπο του Morris, που είχε περάσει φιλοσοφική διαδρομή αντίστοιχη με αυτή του Dewey ως προς τα υπαρξιακά και επιστημολογικά διλήμματα. Ο Morris είχε υποστεί εσωτερική πάλη μεταξύ πίστης και επιστήμης. Πάλευε με τους

¹⁵ Ο. π., 19-22· Max Eastman, «John Dewey», *The Atlantic* (1941): 673.

¹⁶ Hugh Hawkins, *Pioneer: A History of the Johns Hopkins University* (Cornell University Press, 1960), 77, 92.

¹⁷ Dewey, «Biography», 16· Hawkins, *Pioneer*, κεφ. 11.

¹⁸ John Dewey, «The Metaphysical Assumptions of Materialism» (1882), ΕΠΠ 1, 3-8· John Dewey, «The Pantheism of Spinoza» (1882), ΕΠΠ 1, 9-18.

¹⁹ Dewey, «From Absolutism», 149-153;

δυϊσμούς μεταξύ θεού και φύσης, ψυχής και σώματος, εγώ και σύμπαντος. Η πορεία του Morris έμοιαζε με αυτήν του Dewey, που ένιωθε απογοήτευση για την αδυναμία του Εμπειρισμού να συμβιβάσει την επιστήμη με την πνευματική διάσταση.²⁰ Ωστόσο, οι ανησυχίες του λύθηκαν από τον Εγελιανισμό, ιδίως από τα έργα Βρετανών ιδεαλιστών όπως ο Thomas Green.²¹

Η φιλοσοφία του Morris αντανakλούσε την αναπτυσσόμενη επιρροή του μετα-καντιανού Ιδεαλισμού στην αμερικανική φιλοσοφία. Χαρακτηριστικά, ο William James είχε επικρίνει τον ανερχόμενο Εγελιανισμό στον αγγλόφωνο κόσμο, παρατηρώντας ότι ο Εγελιανισμός, που ήταν παρωχημένος στην πατρίδα του, κέρδιζε ένθερμους υποστηρικτές στη Βρετανία και την Αμερική. Ενώ οι Γερμανοί φιλόσοφοι επέστρεφαν στον Καντ, οι Βρετανοί κι οι Αμερικάνοι αγκάλιαζαν τον Χέγκελ για να αμφισβητήσουν τον Εμπειρισμό του Locke, του Hume και άλλων.²²

Οι Εμπειριστές και οι Ιδεαλιστές μοιράζονταν την άποψη ότι η επιστήμη εμπειρείχε τη γνώση των σχέσεων μεταξύ των πραγμάτων. Ωστόσο, οι Ιδεαλιστές απέρριπταν τη θέση των Εμπειριστών που θεωρούσε τη γνώση ως εντύπωση διακριτών αισθήσεων σε παθητικό νου, ανίκανο να εξηγήσει πώς γίνονται γνωστές αυτές οι σχέσεις. Υποστήριζαν ότι η ταξινόμηση των αισθήσεων δεν μπορούσε να εξηγήσει αυτές τις σχέσεις. Βασιζόμενοι στον Καντ, οι Ιδεαλιστές ανέπτυξαν μια θεωρία των εσωτερικών σχέσεων, υποστηρίζοντας ότι όλες οι σχέσεις ενός πράγματος ήταν εσωτερικά και ουσιώδη χαρακτηριστικά.²³

Η θεωρία αυτή υπονοεί την ύπαρξη ενός ενιαίου, μόνιμου και περιεκτικού συστήματος σχέσεων, υποδηλώνοντας την παρουσία αιώνιας αυτοσυνειδησίας, που οι Ιδεαλιστές ταύτιζαν με τον Θεό. Η αιώνια αυτοσυνειδησία γνωρίζει όλη την πραγματικότητα, αλλά αναπαράγεται σταδιακά στην ανθρώπινη εμπειρία, επιτρέποντας την κοινή γνώση μέσω της επιστήμης. Συνεπώς, η επιστήμη αντιπροσωπεύει την ήδη τακτοποιημένη εμπειρία, μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση των

²⁰ Robert Wenley, *The Life and Work of George Sylvester Morris* (Macmillan, 1917), σποράδη· George Morris, «The Immortality of the Human Soul», *Bibliotheca Sacra* 33 (1876): 715· George Morris, «Friedrich Adolf Trendelenburg», *New Englander* 33 (1874): 332· Coughlan, *Young*, 23.

²¹ John Dewey, «The Philosophy of Thomas Hill Green» (1889), ΕΠΠ 3, 17.

²² William James, *The Will to Believe* (HUP, 1979), 196· Peter Clarke, *Liberals and Social Democrats* (CUP, 1978), 12.

²³ Richard Rorty, «Relations, Internal and External», στο *The Encyclopedia of Philosophy*, εκδ. Paul Edwards, τ.7 (Macmillan, 1967), 125-133· Denis Phillips, *Holistic Thought in Social Science* (Stanford University Press, 1976), κεφ. 1.

σχέσεων που συγκροτούν τη φύση και τον άνθρωπο, προϋποθέτοντας όμως μια πνευματική αρχή που υπερβαίνει τη φύση. Η επιστήμη, επομένως, δεν αποτελούσε απειλή στη θρησκεία.²⁴

Προσπαθώντας να λύσουν τους δυϊσμούς και ταυτόχρονα να στηρίζουν την πίστη τους στον Θεό, ο Morris και ο Dewey δέχτηκαν τον Νεοεγελιανισμό, όπου η φύση δεν αποτελούσε μολυσμένη ηθική ατμόσφαιρα αλλά εκδήλωση του θείου πνεύματος.²⁵ Η αλλαγή της μηχανιστικής θεώρησης σχέσεων υποκειμένου-αντικειμένου σε οργανική θεώρηση, όπου υποκείμενα και αντικείμενα περιπλόκως συνυφαίνονται σε ενιαίο σώμα, τους οδήγησε να υιοθετήσουν μια μορφή Ιδεαλισμού. Στο πλαίσιο αυτό, η συνείδηση αναδύθηκε όχι ως παθητικός παρατηρητής αλλά ως ενεργός συμμετέχων στην κατασκευή της πραγματικότητας.

Στην ερμηνεία του Νεοεγελιανισμού από τον Morris, που αργότερα ο Dewey όρισε ως Οργανικό Ιδεαλισμό, ανακαλύφθηκε φιλοσοφικό πρότυπο που τους απελευθέρωσε από τον σκεπτικισμό και τον δυϊσμό, ανταποκρινόμενο στο όραμα διασύνδεσης και ενότητας. Στην ολιστική κοσμοθεωρία και τη μεταφυσική ανάλυση της επιστήμης, βρίσκει τη θέση και η αυτόνομη ατομική ηθική βούληση της, χωρίς να θυσιάζεται στο ευρύτερο πνευματικό πλαίσιο της αιώνιας αυτοσυνειδησίας, όπως στον Σπινόζα. Πάλι, η επιστήμη φαινόταν συμβατή με τη θρησκεία.²⁶

Ο Dewey επηρεάστηκε βαθιά από τον Morris, στην κοινή προσπάθειά τους να συμφιλιώσουν τα προφανή χάσματα μεταξύ πίστης και λογικής, θέτοντας τα θεμέλια για ολοκληρωμένη κατανόηση της ύπαρξης. Μετά την αποφοίτηση από το Hopkins το 1884, ο Dewey αναδείχθηκε σε Ιδεαλιστή, εμπνευσμένο από τον Morris και τους Βρετανούς Νεοεγελιανούς. Τα πρώιμα φιλοσοφικά του επιχειρήματα, εμφανή στη διατριβή του με τίτλο *Η ψυχολογία του Καντ* και στη μελέτη του για τον Λάιμπνιτς, έδιναν έμφαση στην οργανική ενότητα της πραγματικότητας και στους περιορισμούς της τυπικής λογικής στην κατανόηση αυτής της ενότητας.²⁷

Όσο οι φιλοσοφικές αναζητήσεις του Dewey διαπλέκονταν με τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, προέβαλλε τον απόλυτο Ιδεαλισμό ως συμβατό με τον Χριστιανισμό.²⁸ Ωστόσο, ο κύριος λόγος

²⁴ Dewey, «The Philosophy of Thomas», 18-24.

²⁵ John Dewey, «The Late Professor Morris» (1889), ΕΠΠ 3, 8-9· Coughlan, *Young*, 38.

²⁶ Επ. Torrey, 5 Οκτωβρίου 1882· Dewey, «The Philosophy of Thomas», 23· Dewey, «From Absolutism», 153.

²⁷ Dykhuizen, *The Life*, κεφ. 3· John Dewey, «Kant and Philosophic Method» (1884), ΕΠΠ 1, 34-47.

²⁸ John Dewey, «Ethics and Physical Science» (1887), ΕΠΠ 1, 209· Dykhuizen, *The Life*, 47· Willinda Savage, «The Evolution of John Dewey's Philosophy of Experimentalism as Developed at the University of Michigan» (Διατριβή, Πανεπιστήμιο Michigan, 1950), 26-27, 121-139;

που ο νέος φιλόσοφος προσελκύστηκε από τον Χέγκελ ήταν η συναισθηματική λαχτάρα για ενότητα. Αν και ο Dewey παρέμεινε Εγγελιανός για περίπου μια δεκαετία, κάποια εγγελιανή επιρροή έμεινε ίσως για πάντα, όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια.²⁹

Ενώ η πρόωγη φιλοσοφία του επικεντρώνεται κυρίως στη μεταφυσική και την πειραματική ψυχολογία για χάρη της θρησκείας, στα τέλη της δεκαετίας του 1880 ο Dewey στρέφεται προς τη δημοκρατική θεωρία και την πολιτική. Η αρχική του έλξη προς τον απόλυτο Ιδεαλισμό δεν συνδέεται με κοινωνικές ανησυχίες, αλλά η μετέπειτα εξερεύνηση της δημοκρατίας επηρεάζεται από τις νεοεγγελιανές ρίζες. Έτσι, ο «εγγελιανός βράκιλος», όπως τον ονόμασε ο Dewey, συνέχισε να «μολύνει» το έργο του στην κοινωνική θεωρία, θυμίζοντας τη διαρκή επίδραση του Νεοεγγελιανισμού στη διανοητική του ανάπτυξη.³⁰

3. Επιστήμη και Ηθική

Το 1884 ο Dewey μπήκε στο Πανεπιστήμιο Michigan ως εισηγητής μαζί με τον Morris, κάνοντας το Michigan κέντρο ιδεαλιστικής φιλοσοφίας που εκλογίκευε τη θρησκεία και πνευματικοποιούσε την επιστήμη.³¹ Μέρος της επιστήμης τότε ήταν και η Νέα Ψυχολογία, την οποία εισήγαγε στην Αμερική ο William James, βασίζοντάς την σε εργαστηριακή έρευνα της ανθρώπινης φυσιολογίας. Ήδη από τα μεταπτυχιακά μαθήματα φυσιολογίας ο Dewey είχε ενδιαφερθεί με την ψυχολογία και ήθελε να ενσωματώσει την ιδεαλιστική μεταφυσική στα ευρήματα της ψυχολογίας, για να θεμελιώσει τον Ιδεαλισμό στην επιστημονική ανάλυση της ανθρώπινης εμπειρίας.³²

Στα έργα αυτής της περιόδου ο Dewey απευθύνεται με τις απόψεις του περί ψυχολογίας σε τρία ακροατήρια. Πρώτον, τους προοδευτικούς προτεστάντες θεολόγους εύκολα πείθει ότι η ψυχολογία δεν απειλεί τη θρησκεία.³³ Δεύτερον, στους επιστήμονες ψυχολόγους υποστηρίζει ότι

²⁹ John Dewey, «Knowledge and the Relativity of Feeling» (1883), ΕΠΠ 1, 33· Dewey, «From Absolutism», 153· Sidney Ratner, *John Dewey and Arthur Bentley: A Philosophical Correspondence, 1932-1951* (Rutgers University Press, 1964), 439· Richard Bernstein, *Praxis and Action* (Penn Press, 1971), 165-177· Robert Westbrook, *John Dewey and American Democracy* (Cornell University Press, 1991), 25-27.

³⁰ Dewey, «The Pantheism of Spinoza», 9· Ralph Perry, *The Thought and Character of William James*, (Little Brown, 1935), 522.

³¹ Hawkins, *Pioneer*, 194-201· Dorothy Ross, *G. Stanley Hall: The Psychologist as Prophet* (UCP, 1972), 145-147.

³² John Dewey, «Critical Philosophy of Immanuel Kant» (1890), ΕΠΠ 3, 183.

³³ Daniel Williams, *The Andover Liberals* (CU Press, 1941)· David Swift, «Conservative versus Progressive Orthodoxy in Latter Nineteenth Century Congregationalism», *Church History* 16 (1947): 22-31· Bruce Kuklick, *Churchmen and Philosophers: From Jonathan Edwards to John Dewey* (Yale UP, 1985), κεφ. 16· Coughlan, *Young*, 41-53.

τα ευρήματα της ψυχολογίας υποδεικνύουν προς τον θείο νου και την ανθρώπινη ψυχή που αντανακλά τη βούληση, ενώ η έρευνα υποκειμένου-αντικειμένου δείχνει ότι η προσαρμογή του υποκειμένου στα ερεθίσματα είναι *εσκεμμένη* και επομένως ηθική και θρησκευτική.³⁴

Τρίτον, στους Ιδεαλιστές φιλοσόφους ο Dewey προσπάθησε να δείξει ότι η ψυχολογία θα πρέπει να αντικαταστήσει τη λογική ως πρωταρχική φιλοσοφική μέθοδο, επειδή διαφωτίζει τα ποικίλα μέρη του οργανικού σύμπαντος, με το Απόλυτο να εκδηλώνεται στην ατομική συνείδηση. Τονίζει ότι η ψυχολογία, σε αντίθεση με τη λογική που ασχολείται με τα ηθικά δέοντα [ought], μελετά αυτή την ίδια τη συνείδηση ως γεγονός και πραγματικότητα. Ο Dewey συμπυκνώνει αυτή την άποψη δηλώνοντας ότι αν ξεκινήσουμε με γεγονός, θα το βρούμε να αποκαλύπτεται ως λόγος.³⁵

Οι Εμπειριστές αμφισβήτησαν την άποψη ότι η εμπειρία αποκαλύπτει το Απόλυτο με ακρίβεια. Οι Ιδεαλιστές υποστήριζαν ότι το Απόλυτο δεν είναι γεγονός της εμπειρίας, αλλά αξίωμα που τεκμηριώνεται μόνο με τον λόγο. Ο Dewey εξηγεί ότι το Απόλυτο στηρίζεται στο ιδεαλιστικό λογικό δόγμα περί των εσωτερικών σχέσεων κι έτσι, αν και δεν αποτελεί γεγονός της εμπειρίας, υπονοείται λογικά από αυτήν. Όμως, ο φιλόσοφος αναγκάζεται να χρησιμοποιήσει τον λόγο στα επιχειρήματα και δεν μπορεί να ανασκευάσει τις εμπειρικές και ιδεαλιστικές κριτικές, καθιστώντας την «ψυχολογική θεώρηση» αδύναμη να υποστηριχθεί στα μάτια των φιλοσόφων.³⁶

Κανείς δεν δέχτηκε τη μεταφυσική που συμπέρανε ο Dewey από την ψυχολογία. Ο φιλόσοφος αναγκάστηκε να υποχωρήσει παραδεχόμενος ότι η λογική, όχι η εμπειρία, ήταν απαραίτητη για την εδραίωση του Απόλυτου. Όμως, ο φιλόσοφος διατήρησε κριτική στάση προς τη λογική, μένοντας διχασμένος ανάμεσα σε μη-αποδεκτή μεθοδολογία και σε μεταφυσική που θεμελιώνεται με ασθενέστερη μέθοδο. Αυτή η σύγκρουση υπονόμωσε τελικά τον Ιδεαλισμό του, αλλά τη δεκαετία του 1880 ο Dewey τασσόταν με το Απόλυτο, κυρίως για ηθικούς λόγους.³⁷

³⁴ John Dewey, «The New Psychology» (1884), ΕΠΠ 1, 48-60· John Dewey, «Soul and Body» (1886), ΕΠΠ 1, 93-115.

³⁵ John Dewey, «Psychology as Philosophic Method» (1886), ΕΠΠ 1, 144-167.

³⁶ John Dewey, «The Psychological Standpoint» (1886), ΕΠΠ 1, 122-143· Perry, *The Thought*, 516, 641· John Dewey, «Illusory Psychology» (1887), ΕΠΠ 1, xxv-xli, 168-175· John Dewey, *Psychology* (1887), ΕΠΠ 2, 202, 212, 361· Henry Torrey, «Review of Dewey's Psychology», *Andover Review* 9 (1888): 437-441· Dykhuizen, *The Life*, 55-56· G. Stanley Hall, «Review of Dewey's Psychology», *American Journal of Psychology* 1 (1887): 154-159· Ross, *G. Stanley*, 254.

³⁷ William James, *Essays in Radical Empiricism* (HUP, 1976), 142.

Ο φιλόσοφος δέχεται την ψυχολογία διότι τεκμηριώνει τον τελεολογικό χαρακτήρα της νευρικής δραστηριότητας, υπονοώντας την παρουσία του πνεύματος. Ωστόσο, την περίοδο αυτή απορρίπτει τους εξελικτικούς νατουραλιστές που κτίζουν την ηθική με νόμους φυσικών επιστημών. Για τους νατουραλιστές, επειδή ο άνθρωπος είναι φυσικό ον όπως η υπόλοιπη φύση, η ηθική χρειάζεται τις μεθόδους των φυσικών επιστημών και οι νόμοι της καθορίζονται όπως οι λοιποί φυσικοί νόμοι. Επιπλέον, ο νόμος της εξέλιξης δείχνει τελικό σκοπό που είναι η εξελικτική ανάπτυξη κι ευημερία της κοινωνίας. Έτσι, η ανθρώπινη συμπεριφορά πρέπει να εναρμονίζεται με τον σκοπό αυτόν.³⁸

Οι φυσικοί νόμοι της εξέλιξης για τον Dewey, ωστόσο, δεν ενέχουν ηθικά ιδεώδη. Διότι ο νόμος της εξέλιξης περιλαμβάνει φυσική επιλογή σύγκρουση, ανταγωνισμό, επιβίωση ισχυρότερου μόνο, ενώ το ηθικό ιδεώδες της συνεργατικής κοινωνίας περιλαμβάνει το ιδεατό, την αρμονία, την ενότητα του τελικού σκοπού και της ζωής, την ευημερία. Ήταν αδύνατο να βγει κάποιο ηθικό από το μη-ηθικό ή ακόμη και το ανήθικο.³⁹

Ο φυσικός σκοπός είναι κατεύθυνση προς την οποία τείνει ο κόσμος, όπου ο άνθρωπος είναι απλά μέρος της μηχανιστικής αλλαγής, απορροφημένος στην εξελικτική διαδικασία. Κατεύθυνση προς την οποία πρέπει να τείνει ο άνθρωπος είναι ο ηθικός σκοπός, όπου οι άνθρωποι οδηγούν τις προθέσεις τους, για να τον υλοποιήσουν με τις δικές τους δυνάμεις.⁴⁰ Διότι η ίδια η φύση από μόνη της δεν εμπεριέχει τέλος, στόχο ή νόημα, αλλά μόνο αλλαγές. Συνεπώς, δεν γίνεται να αποδοθεί στη φύση κάποια τελεολογία ή ηθικός σκοπός.

Η τελεολογία απαιτεί μια αντίληψη του σύμπαντος ως συνόλου που έχει έναν σκοπό και θέλει να τον πραγματοποιήσει.⁴¹ Ο ηθικός σκοπός δεν μπορεί να βρεθεί στη φυσική επιστήμη, αλλά στην τελεολογική ερμηνεία του κόσμου, με τον λόγο.⁴² Έτσι, η ηθική χρειάζεται πνευματική αντίληψη που δικαιολογείται από έναν ιδανικό τρόπο θεώρησης του σύμπαντος όπως η θεολογία και η ηθική φιλοσοφία.⁴³ Το 1887, ο Dewey πίστευε ότι ο Ιδεαλισμός τα παρείχε όλα αυτά.

³⁸ John Dewey, «Ethics and Physical Science», 211.

³⁹ Ο. π., 213-214.

⁴⁰ Ο. π., 219-220.

⁴¹ Ο. π., 213.

⁴² Ο. π., 223-224.

⁴³ Ο. π., 221-222, 209.

4. Κοινωνική Στροφή

Όταν ο Dewey γίνεται καθηγητής στο Michigan το 1889, λόγω της έμφασης στα εμπειρικά δεδομένα, η ψυχολογία και η φιλοσοφία του διαφοροποιούν τον Νεοεγελιασμό του από τον Ιδεαλισμό των άλλων.⁴⁴ Ταυτόχρονα, παρατηρείται βαθμιαία μετατόπιση της φιλοσοφικής του σκέψης από τη *μεταφυσική* που απασχολεί μόνο τους φιλοσόφους, προς την *ηθική* που χρησιμεύει για την επίλυση των πραγματικών ανθρώπινων προβλημάτων. Στην αλλαγή αυτή σημαντικό ρόλο έπαιξαν η σύζυγός του Alice και τα έργα του Νεοεγελιανού φιλόσοφου Thomas Green.

Η Alice Dewey διακρινόταν για τον δυναμικό χαρακτήρα, την κριτική κοινωνική συνείδηση και το ανεξάρτητο πνεύμα. Δεν δίσταζε να περιφρονεί τις κοινωνικώς παραδεδεγμένες πεποιθήσεις.⁴⁵ Τα κοινωνικά της ενδιαφέροντα βοήθησαν τον Dewey να στρέψει τη σκέψη του προς την πρακτική ζωή και να γίνει ενεργός στην κοινωνική μεταρρύθμιση. Η φιλοσοφία του άλλαξε από σχολιαστική και κλασική σε σύγχρονη και πρακτική. Με συνεχή εξέταση των κοινωνικών ζητημάτων που προβλημάτιζαν την Alice, οι φιλοσοφικές θεωρίες σταδιακά απέκτησαν ζωντανή και άμεση ανθρώπινη σημασία.⁴⁶

Η Alice ήταν βαθιά πιστός άνθρωπος, αλλά ποτέ δεν αποδέχτηκε κανένα εκκλησιαστικό δόγμα. Έτσι, κι η εκτίμηση του Dewey για τη θεσμική θρησκεία μειώθηκε μετά το γάμο του. Η πίστη του στην Εκκλησία ως το καλύτερο προϊόν της ανθρώπινης φροντίδας για τους άλλους μετακινήθηκε σε ένα ελάχιστο χριστιανικό «κοινωνικό ευαγγέλιο». Ο Dewey υιοθετεί την ιδέα της δημοκρατίας που αποτελεί κοινωνία ιδεών και συμφερόντων μέσω κοινής δράσης και καθιστά πραγματική την ενσάρκωση του Θεού στον άνθρωπο - στον άνθρωπο ως μέρος της ολιστικής αλήθειας.⁴⁷

Εξίσου ισχυρή επίδραση είχαν τα έργα του Thomas Green που πίστευε ότι η μεταφυσική δεν είναι μόνο για τη θρησκεία αλλά και για μια ζωή κοινωνικής υπηρεσίας. Ο Ιδεαλισμός, για τον Green, είναι πρωτίστως φιλοσοφία ενός πολίτη που συνδυάζει γνώση και κοινωνική μέριμνα.⁴⁸ Ο Dewey

⁴⁴ Josiah Royce, «Review of Outlines of a Critical Theory of Ethics», *International Journal of Ethics* 1 (1891): 503.

⁴⁵ Dewey, «Biography», 20· Savage, «The Evolution», 12· Judy Suratt, «Alice Chipman Dewey», στο *Notable American Women*, εκδ. Edward James, τ.1 (HUP, 1971), 466-468· Dykhuizen, *The Life*, 57.

⁴⁶ Coughlan, *Young*, 92· Eastman, «John», 678· Dewey, «Biography», 21.

⁴⁷ John Dewey, «Christianity and Democracy» (1892), ΕΠΠ 4, 9· John Dewey, «The Relation of Philosophy to Theology» (1893), ΕΠΠ 4, 367· Dewey, «Biography», 21· George Dykhuizen, «John Dewey in Chicago: Some Biographical Notes», *Journal of the History of Philosophy* 3 (1965): 218.

⁴⁸ Dewey, «Psychology as Philosophic Method», 153· John Passmore, *A Hundred Years of Philosophy* (Penguin, 1968), 56· Melvin Richter, *The Politics of Conscience* (HUP, 1964), σποράδη.

ισχυρίζεται ότι τα βαθύτερα ενδιαφέροντα του Green ταυτίζονταν με τα βαθύτερα ενδιαφέροντα της σύγχρονης εποχής του. Ο Βρετανός φιλόσοφος απαντούσε στα θέματα που εντοπίζονται στα περιοδικά, την πολιτική, τη θρησκεία, ακόμη και την επιστήμη. Έτσι, η φιλοσοφία γίνεται ενεργός αναζήτηση και η αιτιολόγηση των πεποιθήσεων με τις οποίες πρέπει να ζουν οι άνθρωποι.⁴⁹

Ενώ η πρώιμη κοινωνική σκέψη του Dewey δεν είναι πρωτότυπη, σηματοδοτεί την ανάπτυξη της δημοκρατικής του θεωρίας. Θέλοντας ίσως να ξεπεράσει την απομόνωση του κοινωνίας του στο Michigan, ο Dewey εκτιμά τον ρόλο του φιλοσόφου που προτείνει ο Green, για να καλλιεργήσει συνείδηση που καθοδηγεί την ιδιωτική ηθική και τη δημόσια πολιτική ζωή του.⁵⁰ Οι μαθητές του Green υποστηρίζουν τη δημοκρατία και την πρόοδο μέσω της προώθησης όσων πιστεύουν στο κοινό αγαθό. Μαζί τους κι ο Dewey γίνεται σταδιακά υπέρμαχος της δημοκρατίας.⁵¹ Εκτός αυτού, υιοθετεί δύο θεμελιώδεις ιδέες του βρετανικού ιδεαλισμού την «οργανική θεωρία της κοινωνίας» και τη «θετική ελευθερία». Όλα αυτά θα αποτελέσουν αργότερα βάση για την ανάπτυξη του Πραγματισμού και της δημοκρατικής ηθικής που είναι πυρήνες της ντιουιανής σκέψης.

Ανακεφαλαίωση

Στην πρώιμη φιλοσοφία εντοπίζεται το διανοητικό πλαίσιο στο οποίο σχηματίζεται η σκέψη του Dewey. Το θρησκευτικό περιβάλλον κι η συναφής με αυτό φιλοσοφία δημιουργούν μεταφυσικούς δυϊσμούς που σε συνδυασμό με τις αναζητήσεις του Dewey γεννούν την ανάγκη για ενότητα. Ο Νεογελιανισμός τότε παρέχει μια *οργανική* ενότητα όπου μεταξύ άλλων εμπεριέχονται αφενός η φύση κι επομένως η επιστήμη που την μελετά, αφετέρου η ψυχή κι επομένως η ψυχολογία που την μελετά. Το μόνο που εμποδίζει την ένωση θεωρίας και πράξης είναι η αδυναμία να θεμελιωθεί η ηθική χωρίς τον λόγο. Φαίνεται, όμως, ότι το εμπόδιο αυτό βαθμιαία αίρεται, όσο ο φιλόσοφος αρχίζει να προτιμά την ηθική και την κοινωνική ενασχόληση έναντι της μεταφυσικής ανάλυσης.

⁴⁹ Dewey, «The Philosophy of Thomas», 15-16.

⁵⁰ Ο. π., 30.

⁵¹ Ο. π., 29.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΓΝΩΣΙΟΘΕΩΡΙΑ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εισαγωγικά

Ήδη από την πρώιμη σκέψη του Dewey σχηματίζεται η κατεύθυνση που θα πάρει η φιλοσοφία του, από μια πιο αφηρημένη προς μια πιο προσγειωμένη. Για να εξετάσει τα πρακτικά θέματα που άρχισαν να τον απασχολούν, ο φιλόσοφος αναζητά τρόπους και ιδέες για να ξεφύγει από τα διανοητικά εμπόδια που του θέτει ο Ιδεαλισμός με τη διαρκή παρουσία του ασαφούς και πολλές φορές ακατανόητου απόλυτου. Είναι ενδιαφέρον να ιδωθεί πώς ακριβώς έγινε μια τέτοια φιλοσοφική μεταμόρφωση, που ως φαίνεται ξεκινά με την αμφισβήτηση των επιστημολογικών μοντέλων και γίνεται βάση για τη γέννηση και την ανάπτυξη νέας φιλοσοφικής γραμμής, δηλαδή του Πραγματισμού που θα ένωνε τη θεωρία με την πράξη.

1. Νατουραλιστική Οργανική Εμπειρία

Όταν ο Dewey έγινε πρόεδρος τμήματος φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Chicago το 1894,⁵² είχε αρχίσει να θεωρεί τον Ιδεαλισμό αποκομμένο από την πραγματική ανθρώπινη εμπειρία και να αφήνει σταδιακά τον Εγελιανισμό. Αναζήτησε φιλοσοφία που ασχολείται με πρακτικά ανθρώπινα προβλήματα, ενώ διατήρησε τη δημοκρατική ηθική, αλλά χωρίς ιδεαλιστική θεμελίωση.⁵³ Επειδή η μετατόπιση από τον Ιδεαλισμό ήταν αργή, στα έργα του ακόμη εντοπίζονται εγελιανά στοιχεία.⁵⁴ Αντί, όμως, αφηρημένων ακαδημαϊκών συζητήσεων, εξετάζει πλέον κοινωνικοπολιτικά θέματα, εκτιμώντας όποια φιλοσοφική σκέψη βασιζόταν στην εμπειρία και συνέβαλλε στη ζωή.

Έτσι, ο Dewey διατήρησε την «ψυχολογική θεώρηση» ότι «τη φύση των αντικειμένων της φιλοσοφικής έρευνας πρέπει να καθορίζουμε εξερευνώντας όσα δείχνει η εμπειρία για αυτά». Απέρριψε τη μεταφυσική που χρησιμοποιούσαν οι Ιδεαλιστές για να θεμελιώσουν το Απόλυτο, διότι φαινόταν να στερείται πρακτικής χρησιμότητας και εμπειρικής θεμελίωσης. Οι αλήθειες του

⁵² Dykhuizen, *The Life*, 74-75· Richard Storr, *Harper's University: The Beginnings* (UCP, 1966), σποράδην.

⁵³ Dykhuizen, *The Life*, 68-71, 82-83· Michael Buxton, «The Influence of William James on John Dewey's Early Work», *Journal of the History of Ideas* 45 (1984): 451-463· Bruce Kuklick, *Churchmen and Philosophers*, κεφ. 16· John Dewey, «Self-Realization as the Moral Ideal» (1893), ΕΠΠ 4, 53· John Dewey, «The Metaphysical Method in Ethics» (1896), ΕΠΠ 5, 25· John Dewey, «Beliefs and Existences» (1906), ΕΠΠ 3, 86.

⁵⁴ John Dewey, *The Study of Ethics* (1894), ΕΠΠ 4, 293· John Dewey, *Lectures on Psychological and Political Ethics: 1898* (Hafner Press, 1976), 197.

Χέγκελ έπρεπε να ελεγχθούν σε άμεσες πρακτικές καταστάσεις για να θεωρηθούν αληθινές.⁵⁵ Ο Dewey άφησε την ιδεαλιστική σκέψη όταν βεβαιώθηκε ότι δεν θα έχανε τα θεωρητικά και πρακτικά οφέλη της, τον ηθικό σκοπό και τις βάσεις για δημοκρατική ηθική.

Ο Dewey αμφισβητεί τον Εμπειρισμό χωρίς την απόλυτη λογική πια, αξιοποιώντας τη λειτουργική ψυχολογία. Ο Λειτουργισμός που ανέπτυξε ο William James στην ψυχολογία του, ήταν είδος νατουραλισμού με πίστη σε έναν κόσμο που ευνοεί τους ανθρώπινους στόχους. Στη σκέψη αυτή ο Dewey βρίσκει αφενός την ενεργή συνείδηση που διαπνέεται από συναίσθημα και οδηγείται προς σκόπιμες πράξεις, αφετέρου το αντικειμενικό μη-δυϊστικό βιολογικό όλον και τη θεμελίωση της ψυχολογίας στην εμπειρία και ιστορία.⁵⁶ Απορρίπτει, βέβαια, την υποκειμενική δυϊστική γνωσιοθεωρία του James και κρατά όσες ιδέες μεταμορφώνουν τις παλιές πεποιθήσεις του, ενώ διατηρούν εκείνες τις βασικές πεποιθήσεις που τον ανάγκαζαν να είναι Ιδεαλιστής.⁵⁷

Αφήνοντας και τον καντιανό δυϊσμό που είχε βρει στον Green, ο Dewey νατουραλιστικοποιεί και τον Οργανικισμό. Παρατηρεί ότι οι φιλόσοφοι βρίσκουν στην ανθρώπινη εμπειρία οντολογικούς δυϊσμούς που, όπως η βιολογία και η ψυχολογία αποδεικνύουν, είναι ανύπαρκτοι. Συνεπώς, δεν του χρειάζεται κάποια πολύπλοκη λογική για να συμβιβάσει τους τεχνητά επινοημένους δυϊσμούς και να ενοποιήσει την ήδη ενιαία οργανική εμπειρία. Πριν, η σύνθετη λογική ήταν ακριβώς που τον ανάγκασε να απορρίψει την «ψυχολογική θεώρηση». Η πρακτική φιλοσοφία, όμως, δεν επινοεί δυϊσμούς, αλλά ερευνά γιατί τα πράγματα στην εμπειρία φαίνεται να μην έχουν συνοχή.

Αυτή η νέα προοπτική παρουσιάζεται στο βιβλίο του *Η Έννοια του Ανταντακλαστικού Τόξου στην Ψυχολογία* (1896). Το ανταντακλαστικό τόξο, μια θεμελιώδης ιδέα στην ψυχολογία του William James, υιοθετήθηκε από τον Dewey με αρκετές φιλοσοφικές προεκτάσεις. Το είχε χρησιμοποιήσει ο Dewey και σε πρωιμότερα έργα, για να αντικρούσει τον υλισμό και να υποστηρίξει την έννοια

⁵⁵ Dewey, «The Psychological Standpoint», 123· Επ, Angelí, 10 Μαΐου 1893.

⁵⁶ William James, *The Principles of Psychology* (HUP, 1983), 144· Dewey, *Psychology*, 216· Perry, *The Thought*, 516-517.

⁵⁷ Morton White, *The Origin of Dewey's instrumentalism* (CU Press, 1943), 107· Dewey, «Biography», 23· Dewey, «From Absolutism», 157-158· John Dewey, «The Development of American Pragmatism» (1925), ΕΥΠ 2, 17· John Dewey, «The Ego as Cause» (1894), ΕΠΠ 4, 91-95· John Dewey, «The Vanishing Subject in the Psychology of James» (1940), ΕΥΠ 14, 155-167· Andrew Reck, «The Influence of William James on John Dewey in Psychology», *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 20 (1984): 87-117.

της ψυχής. Τώρα, όμως, το αξιοποιεί για να θεμελιώσει τη φιλοσοφική του σκέψη που δεν θα αναφερόταν σε καμία εξω-εμπειρική ψυχή.⁵⁸

Στο αντανakλαστικό τόξο του James και το μοντέλο ερεθίσματος-απόκρισης της εμπειρίας, ο Dewey ανιχνεύει παλιούς δυϊσμούς (αίσθηση-ιδέα, σώμα-ψυχή) που συνέχισαν να εμφανίζονται στις σύγχρονες διακρίσεις (περιφερειακό-κεντρικό, ερέθισμα-απόκριση), ενώ δεν βασίζονται στην επιστήμη. Προτείνει να ερμηνευτούν οι αισθήσεις, οι ιδέες και οι πράξεις με βάση την λειτουργία τους στο ενιαίο αισθησιοκινητικό κύκλωμα και όχι ως ξεχωριστές οντότητες.

Η εμπειρία, για τον Dewey, είναι οργανική ενότητα, «αισθησιοκινητικός συντονισμός», όχι συνονθύλευμα αποσπασματικών μερών ή μηχανική σύνδεση ασύνδετων διεργασιών. Στον συντονισμό αυτόν, το ερέθισμα, η απόκριση, η αίσθηση, η ιδέα, η κίνηση είναι λειτουργικά στοιχεία, καταμερισμοί εργασίας, όχι ολοκληρωμένες οντότητες κι είναι σημαντικά λόγω του ρόλου τους στη διατήρηση ή την ανασύσταση του συντονισμού. Όσοι θεωρούν την εμπειρία ως μια σειρά από σπασμένα τόξα, εισάγουν την έννοια της ψυχής για να μπαλώσουν τα πράγματα.⁵⁹

Στο παράδειγμα του παιδιού που φτάνει τη φλόγα κεριού και καίγεται, κάποιιο πιστεύουν ότι το φως κάνει το παιδί να απλώσει το χέρι και το έγκλημα το κάνει να τραβηχτεί πίσω, διαχωρίζοντας τις πράξεις που ξεκινούν με ερεθίσματα εκτός της εμπειρίας του παιδιού. Για τον Dewey, όλα ξεκινούν με την πράξη της όρασης και τον αντίστοιχο αισθησιοκινητικό συντονισμό, στον οποίο λειτουργεί η αίσθηση του ερεθίσματος. Έπειτα, η πράξη της όρασης διεγείρει την πράξη του αγγίγματος, διότι αυτές οι πράξεις είναι μέρος του ίδιου συντονισμού «μάτι-χέρι». Η όραση και το άγγιγμα αλληλοενισχύονται τόσο συχνά που έχουν γίνει σταθερά μέρη αυτού του συντονισμού.

Στη συνέχεια, ο έγκλημα-πόνος εισέρχεται στον ίδιο συντονισμό «μάτι-χέρι», όχι σε εντελώς νέα εμπειρία. Η παρεμβατική κίνηση διατηρεί, ενισχύει ή μετασχηματίζει την αρχική κατάσταση, δεν αντικαθιστά την αίσθηση του καψίματος με την αίσθηση του φωτός. Δεν αντικαθιστά μια εμπειρία με μια άλλη εμπειρία, αλλά αναπτύσσει την υπάρχουσα εμπειρία. Η όραση παραμένει για να ελέγχει το άγγιγμα και ύστερα ερμηνεύει το κάψιμο. Όλη αυτή η ακολουθία (βλέπω-αγγίζω-πονάω) γίνεται ενιαίος συντονισμός «βλέπω φως που σημαίνει πόνο όταν αγγίζω». Έτσι, το παιδί

⁵⁸ John Dewey, «The Reflex Arc Concept in Psychology» (1896), ΕΠΠ 5, 99.

⁵⁹ Ο. π., 99-100.

μαθαίνει να μην πιάνει αναμμένα κεριά. Άρα, το ερέθισμα και η απόκριση δεν διακρίνονται υπαρξιακά, αλλά τελεολογικά-λειτουργικά, για την επίτευξη ή τη διατήρηση ενός σκοπού.⁶⁰

Μεγάλο μέρος της εμπειρίας συμβαίνει χωρίς συνειδητή κατανόηση ερεθισμάτων και αποκρίσεων και κατευθύνεται προς έναν σκοπό. Η επίγνωση ερεθισμάτων και αποκρίσεων προκύπτει όταν επέρχεται σύγκρουση στον συντονισμό και αβεβαιότητα πώς πρέπει να προχωρήσουμε. Το παιδί δεν είναι σίγουρο τι να κάνει όταν βλέπει ένα νέο έντονο φως. Τόσο το ερέθισμα (το φως) όσο και η απόκριση (τι να κάνει) είναι αβέβαια. Το παιδί πρέπει να προσδιορίσει σωστά και το ερέθισμα και την απόκριση για να επιλύσει τη σύγκρουση. Το έντονο φως είναι μέρος προβλήματος που πρέπει να επιλυθεί με σωστή απόκριση που θα ολοκληρώσει τον συντονισμό.⁶¹

Οι φιλοσοφικές, πρακτικές, ιδίως δε παιδαγωγικές, επιπτώσεις αυτής της ανάλυσης σηματοδοτούν μια αλλαγή στη σκέψη του Dewey. Ο φιλόσοφος επικρίνει τον δυισμό χωρίς πια να αναφέρεται στο Απόλυτο ή τη λογική. Στο πλαίσιο της «ψυχολογικής θεώρησης», επαναδιατυπώνει με εντελώς νατουραλιστικούς όρους την κριτική του εμπειρισμού που είχε κάνει προηγουμένως.

2. Σκεψη ως Μέρος της Εμπειρίας

Το *Αντανακλαστικό Τόξο* υπαινίχθηκε τη νατουραλιστικοποίηση της λειτουργικής ερμηνείας της σκέψης. Οι εμπειριστές και οι ιδεαλιστές είχαν εξισώσει την εμπειρία με τη γνώση. Ο Dewey τοποθέτησε τη σημασία της πράξης πάνω από την σημασία της γνώσης, υποστηρίζοντας ότι η πραγματικότητα πρέπει να διαβάζεται με όρους πράξης και όχι μόνο με όρους γνώσης. Όπως είχε δηλώσει κι ο James, αίσθηση του ερεθίσματος πρέπει να οδηγεί σε πράξεις, διότι ενεργοποιεί σκέψεις που την κατευθύνουν στα όργανα τα οποία πράττουν ευνοϊκά για την ευημερία.⁶²

Η σκέψη, για τον Dewey, είναι φυσική λειτουργία που εξελίχθηκε ιστορικά για να βοηθήσει την ανθρώπινη επιβίωση. Τούτο διαχωρίζει τον άνθρωπο από τα άλλα όντα, διότι η σκέψη συντονίζει τις παρορμήσεις του και οδηγεί σε σκόπιμες ευφείς ενέργειες. Η εξελικτική λειτουργική θεώρηση της σκέψης οδήγησε τον Dewey στην υιοθέτηση του νατουραλισμού, στην κριτική του απόλυτου

⁶⁰ Ο. π., 98, 104.

⁶¹ Ο. π., 104-108

⁶² John Dewey, «Introduction to Philosophy: Syllabus of Course 5» (1892), ΕΠΠ 3, 229· James, *The Will*, 92.

ιδεαλισμού και στη σύνδεση της εξελικτικής βιολογίας με την ηθική, αφού η απομάκρυνση της θεολογίας από την ηθική αποδείχθηκε ότι δεν βλάπτει τις ηθικές αρχές.⁶³

Ο Dewey πριν είχε απορρίψει τον εξελικτικό Νατουραλισμό επειδή πίστευε ότι δεν έχει ηθικό σκοπό. Βάσει τη νέα μορφή εξελικτικού νατουραλισμού, όμως, ο άνθρωπος εξελίχθηκε σε σκεπτόμενο ον και η σκέψη του παρέχει σκοπό. Έτσι, ο φιλόσοφος βαθμιαία μετέβη από τον απόλυτο Ιδεαλισμό προς τη νέα αυτή άποψη. Συνέχιζε να πιστεύει ότι η φύση δεν έχει σκοπό η ίδια, αλλά είδε ότι η φύση παράγει ανθρώπους που θεσπίζουν σκοπούς. Οι ηθικοί σκοποί έχουν νόημα ακριβώς επειδή σχετίζονται με τους ανθρώπους και όχι με κάποια συμπαντική συνείδηση.

Για τον Dewey, η φύση δεν είναι ηθική, αλλά έχει παραγάγει ηθικό ον, τον άνθρωπο, μέσω της εξέλιξης. Η φύση είναι ηθικά ουδέτερη μέχρις ότου οι άνθρωποι αρχίσουν να κάνουν επιλογές και να επιδιώκουν το αγαθό. Η ανθρωπολογία που βλέπει τον άνθρωπο ως μοναδικό προϊόν της φυσικής εξέλιξης λύνει τη διαμάχη μεταξύ της ανθρωπολογίας που βλέπει στον άνθρωπο θεϊκή υπεροχή και της ανθρωπολογίας που βλέπει στον άνθρωπο προϊόν διαμόρφωσης πηλού.⁶⁴

Η ψυχολογία του Dewey, επομένως, υποδήλωνε την αντικατάσταση της ιδεαλιστικής μεταφυσικής με νατουραλιστική θεώρηση της εμπειρίας. Ο φιλόσοφος υποστήριζε ότι η πραγματικότητα δεν παρουσιάζεται ως σύστημα σκέψης, ενώ με την ακαδημαϊκή του ομάδα ερευνούσε τη σύνδεση φιλοσοφίας και ψυχολογίας που έδωσε ολοκληρωμένη θεώρηση του κόσμου, θεωρητική και πρακτική. Ο James είχε επαινέσει το έργο του Dewey ως νέο σύστημα φιλοσοφίας, απλό, ουσιαστικό και θετικό.⁶⁵

Ο Dewey ανακοίνωσε ότι αφήνει τον απόλυτο Ιδεαλισμό σε ένα δοκίμιο για τη λογική θεωρία. Η λογική ήταν η κυρίαρχη μέθοδος των Ιδεαλιστών και σ' αυτήν κατέφευγαν όταν αμφισβητούνταν. Ο Dewey είχε επικρίνει την λογική υποχώρηση, αλλά αρχικά δεν μπόρεσε να διαχωριστεί πλήρως από αυτήν. Στη συνέχεια, η «ψυχολογική θεώρηση» αποδείχθηκε ανώτερη από την υπερβατική

⁶³ John Dewey, «Evolution and Ethics» (1898), ΕΠΠ 5, 53.

⁶⁴ James Collins, «The Genesis of Dewey's Naturalism», στο *John Dewey: His Thought and Influence*, εκδ. John Blewett (Fordham University Press, 1960), 13· John Dewey, «Nature and Its Good» (1909), ΕΜΠ 4, 29.

⁶⁵ Perry, *The Thought*, 521, 522· John Dewey, *Studies in Logical Theory* (1903), ΕΜΠ 2, 296, 333· William James, *Essays in Philosophy* (HUP, 1978), 102· Darnell Rucker, *The Chicago Pragmatists* (University of Minnesota Press, 1969)· John Dewey, «George Herbert Mead as I Knew Him» (1931), ΕΥΠ 6, 22-28· Coughlan, *Young*, κεφ. 7-8.

λογική και η γνωσιοθεωρία του βασίστηκε πλήρως στη λειτουργική ψυχολογία.⁶⁶ Τούτο σαφέστερα εκφράζεται στην επιστημολογική διαμάχη του με τους Λογικιστές.

Οι Λογικιστές προσπαθούσαν να απαντήσουν σε δύο επιστημολογικά ερωτήματα: πώς ένα υλικό, που σχηματίστηκε πριν κι ανεξάρτητα από τη σκέψη, παρέχει κάτι, πάνω στο οποίο μπορεί να ασκηθεί η σκέψη; Και πώς η σκέψη, που εργάζεται ανεξάρτητα πάνω σε ένα ξένο υλικό, διαμορφώνει το τελευταίο κι έχει έγκυρα αποτελέσματα; Ο Dewey επικρίνει τους Λογικιστές που δεν αμφισβητούν τον δυϊσμό μεταξύ σκέψης και προγενεστέρων, αντικειμένων της σκέψης.⁶⁷ Έτσι, βρίσκει τη λογική τους γεμάτη αντιφάσεις που προέρχονται από αυτόν τον δυϊσμό.

Εάν, από τη μια, τα προγενέστερα είναι αόριστες καθαρές υπάρξεις, τότε αποτελούν ανεπαρκές υλικό για τη σκέψη. Εάν, από την άλλη, η σκέψη ορίζει τα δικά της προγενέστερα, τότε τα αλλοιώνει και οδηγεί το νου πολύ πιο μακριά από την πραγματικότητα.⁶⁸ Ο Dewey συμμερίστηκε την επίθεση των Ιδεαλιστών στον επιστημολογικό δυϊσμό μεταξύ σκέψης και ύπαρξης. Κατά τον Dewey, η σκέψη δεν αναπτύσσεται από απροσδιόριστες εντυπώσεις ή αόριστες υπάρξεις που είναι ανύπαρκτες, αλλά από την ήδη οργανωμένη εμπειρία, λειτουργώντας μέσα σε αυτήν.

Τούτο, όμως, δεν σημαίνει ότι αυτή η οργάνωση πρέπει να προέρχεται από ανώτερη σκέψη, όπως λένε οι Ιδεαλιστές,⁶⁹ διότι τότε δεν θα χρειαζόταν μια άλλη ανθρώπινη σκέψη, αδύναμη να βελτιώσει την Απόλυτη Σκέψη. Κάνει τόσο κακή δουλειά το Απόλυτο που απαιτεί από την ανθρώπινη λογική να τη διορθώσει; Αν η Απόλυτη Σκέψη λειτουργεί υπό περιορισμένες ανθρώπινες συνθήκες χρόνου και αίσθησης, όπως απαντούν οι Ιδεαλιστές, τότε τα προγενέστερα ορίζονται από τα συναισθήματα, όχι από την καθαρή απροσδιόριστη σκέψη. Έτσι, οι Ιδεαλιστές αναγκάζονται να μεταβούν από την πρακτική εμπειρία στη μεταφυσική σκέψη.⁷⁰

Για τον Dewey, τα προγενέστερα δεν είναι οι αόριστες εντυπώσεις ούτε οι προσδιορισμοί για την Απόλυτη Σκέψη. Οι επιστημολόγοι κάθε λογής αντιπαραθέτουν εσφαλμένως τη σκέψη ως τέτοια με κάτι άλλο ως τέτοιο, διότι θεωρούν τις λειτουργικές διακρίσεις μέσα στην εμπειρία ως ξεχωριστές οντότητες και αναλύουν τη σχέση σκέψης-πραγματικότητας με τρόπο ξένο προς τη

⁶⁶ Perry, *The Thought*, 522. Garry Brodsky, «Absolute Idealism and John Dewey's Instrumentalism», *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 5 (1969): 44-62.

⁶⁷ Dewey, *Studies in Logical*, 318-319. George Santayana, *Lotze's System of Philosophy* (IU Press, 1977), 3-94.

⁶⁸ Dewey, *Studies in Logical*, 327.

⁶⁹ Ο. π., 333.

⁷⁰ Ο. π., 334.

συγκεκριμένη εμπειρία. Συνεπώς, επινοούν προβλήματα που εξετάζονται μόνο με τους όρους τους, όχι με τους όρους της πρακτικής ζωής.⁷¹

Για απλούς ανθρώπους και επιστήμονες η σκέψη είναι δευτερεύουσα λειτουργία,⁷² προκύπτει από συγκεκριμένη κατάσταση και εξυπηρετεί συγκεκριμένο σκοπό, αναλόγως την περίπτωση.⁷³ Όταν σκέπτονται οι άνθρωποι, δεν υποθέτουν ότι πρόκειται να γεφυρώσουν δύο πεδία ύπαρξης - σκέψη και πραγματικότητα. Στις παραδοσιακές φιλοσοφικές μπλεγμένοι επιστημολόγοι μόνο νομίζουν πως όλοι οι άνθρωποι θεωρούν ότι διασχίζουν ένα βαθύ χάσμα στην πραγματικότητα.⁷⁴

Η νέα λογική, βασισμένη στη λειτουργική ψυχολογία, προτείνει μια νατουραλιστική ιστορία της σκέψης, ως διαδικασίας ζωής, με τα γενεσιουργά προγενέστερα και ερεθίσματά της, τις καταστάσεις και τη σταδιοδρομία της και τον ειδικό στόχο ή όριο.⁷⁵ Τα προγενέστερα είναι αποσυντιθέμενοι συντονισμοί στο πλαίσιο της διαδικασίας ζωής. Η εμπειρία, με την ποιοτική συνέχειά της, με τον εσωτερική της ενέργεια, με την ένταση μεταξύ των στοιχείων της που διεκδικούν τη σωστή τους θέση και σχέση, παράγει τη σκέψη.

Όταν διάφορα μέρη της εμπειρίας, του φυσικού ή κοινωνικού ή διανοητικού όλου, που πριν ήταν οργανωμένα, αρχίζουν να μάχονται μεταξύ τους, διαταράσσεται η προγενέστερη οργάνωση που απαιτεί εσκεμμένο επαναπροσδιορισμό και επανασύνδεση των εντασιακών μερών της. Ο επαναπροσδιορισμός και η επανασυσχέτιση είναι η εποικοδομητική διαδικασία που ονομάζεται σκέψη. Η σκέψη είναι μια ανακατασκευαστική κατάσταση, με τα μέρη της σε ένταση, αλλά σε τέτοια κίνηση προς αλλήλους που τείνει σε ενοποιημένη διευθέτηση της εμπειρίας.⁷⁶

Η σκέψη είναι αναστοχαστική κατάσταση που προκύπτει από μη-αναστοχαστική *συγκρουσιακή* κατάσταση και οδηγεί σε μη-αναστοχαστική *αρμονική* κατάσταση. Η αποτελεσματικότητά της ελέγχεται ανάλογα πόσο αρμονική και ενοποιημένη εμπειρία επιφέρει. Η εγκυρότητά της ελέγχεται από κάτι που υπάρχει έξω από τη σκέψη, όχι από τη σκέψη την ίδια. Ανήκει στον καταμερισμό εργασίας εντός της εμπειρίας, ως διαμεσολαβητική, «εργαλειακή» λειτουργία, που

⁷¹ Ο. π., 335· John Dewey, «The Four Historical Conceptions of Being» (1900), ΕΜΠ 1, 241-256· John Dewey, «Nature Man and the Moral Order» (1902), ΕΜΠ 2, 120-137· Dewey, *Studies in Logical*, 308, 330, 348.

⁷² Dewey, *Studies in Logical*, 298.

⁷³ Ο. π., 301.

⁷⁴ Ο. π., 306.

⁷⁵ Ο. π., 309.

⁷⁶ Ο. π., 328-330.

εμφανίζεται λόγω των εντασιακών προγενεστέρων και ελέγχεται από την επακόλουθη εμπειρία που διαμορφώνει στο τέλος.⁷⁷

Ο James θαύμασε τις απόψεις του Dewey για την προέλευση και τους στόχους της σκέψης, αποκαλώντας τον συνάδελφο Πραγματιστή. Ήταν σαφές ότι ο Dewey επηρεάστηκε από τον Δαρβίνο. Απέρριπτε το Απόλυτο και υποστήριζε Νατουραλισμό όπου η ζωή ή η εμπειρία είναι κεντρική και κάθε τι πραγματικό συνδέεται με αυτήν, η πραγματικότητα είναι αντικειμενική κι οι αλληλεπιδρώσες μεταβλητές υφίστανται συνεχή ανακατασκευή. Έτσι, με την διακριτή του φωνή στον φιλοσοφικό κόσμο, ο Dewey αναγνωρίστηκε ως ηγέτης των Πραγματιστών του Chicago.⁷⁸

3. Ανάδυση του Πραγματισμού

Το 1904 ο Dewey μετέβη στο Πανεπιστήμιο Columbia, όπου του τμήματος φιλοσοφίας ηγείτο ο Frederick Woodbridge.⁷⁹ Εκεί, ενώ οι συνάδελφοι σέβονταν το έργο του Dewey, αμφισβητούσαν συχνά τις κεντρικές του ιδέες, παρέχοντας φιλική κριτική αντί τυφλής υποστήριξης. Στις επιστημολογικές προκλήσεις ο Woodbridge είχε αναζητήσει έναν εμπειρικό Νατουραλισμό στον Αριστοτέλη που θα διέσωζε τη φιλοσοφία από τον Ιδεαλισμό. Εντόπισε ίχνη Ιδεαλισμού στη μεταφυσική και την επιστημολογία του Dewey και τον ενθάρρυνε να δεχτεί τον επιστημολογικό Ρεαλισμό και την κλασική φιλοσοφία.⁸⁰

Ο Dewey, όμως, δεν υποχώρησε σε απομονωμένες ακαδημαϊκές αναζητήσεις. Έγραφε για επαγγελματικά περιοδικά και κέρδισε την εκτίμηση των φιλοσόφων. Συνέδεσε τη φιλοσοφία με την κοινωνική πρακτική. Η μεταφυσική και η λογική του ενοποιήθηκαν με την ηθική και τα δημοκρατικά ιδεώδη, διότι η φιλοσοφία έπρεπε να ελέγχεται μέσα στην κοινωνία. Η ενασχόληση με «τα προβλήματα των ανθρώπων» ενίσχυσε την δημόσια επιρροή του, αλλά μείωσε τη φήμη σε ακαδημαϊκούς που δεν συμμετείχαν στις κοινωνικές ανησυχίες.⁸¹

⁷⁷ Ο. π., 367.

⁷⁸ James, *Essays in Philosophy*, 103, 123-139· Perry, *The Thought*, 374, 501, 524-525.

⁷⁹ Dykhuizen, *The Life*, 116-117· John Randall, «The Department of Philosophy», στο *A History of the Faculty of Philosophy of Columbia University*, εκδ. Jacques Barzun (CU Press, 1957), 111.

⁸⁰ Frederick Woodbridge, «Confessions», στο *Contemporary American Philosophy*, εκδ. G. Adams και W. Montague, τ. 2 (Macmillan, 1930), 415-438· William Jones, *Nature and Natural Science: The Philosophy of Frederick Woodbridge* (Prometheus Books, 1983).

⁸¹ Dewey, «Biography», 39.

Το έργο του Dewey επεξεργάστηκε και βελτίωσε τη γνωσιοθεωρία που είχε αναπτύξει, στο πλαίσιο της τριμερούς διαμάχης μεταξύ Ιδεαλιστών, Ρεαλιστών και Πραγματιστών. Η διαμάχη προήλθε μετά τη θραύση της κυριαρχίας που είχε ο Ιδεαλισμός στη φιλοσοφία από τη δεκαετία του 1880. Οι Ρεαλιστές και οι Πραγματιστές επιτέθηκαν στον Ιδεαλισμό και πολέμησαν μεταξύ τους για το δικαίωμα της διαδοχής στην ηγεσία της αμερικανικής φιλοσοφίας. Η διαμάχη γέμισε τις σελίδες των περιοδικών, όπου κι ο Dewey υπερασπιζόταν τη δική του εκδοχή Πραγματισμού.

Οι Πραγματιστές κι οι Ρεαλιστές ανακοίνωσαν την παρουσία τους την ίδια περίοδο. Τον όρο «Πραγματισμός» ως φιλοσοφική σκέψη χρησιμοποίησε ο William James σε μια ομιλία (1898). Ο James απέδωσε τον όρο στον Charles Peirce που τον είχε αναφέρει σε ένα άρθρο (1878). Ο James στράφηκε προς τον Πραγματισμό αφού άφησε τον απόλυτο Ιδεαλισμό του Josiah Royce. Ο Royce έπαιξε επίσης καθοριστικό ρόλο στην άνοδο του αμερικανικού Νεορεαλισμού, που ξεκίνησε με την κριτική απάντηση στην επίθεση του Royce στον Ρεαλισμό το 1900.⁸²

Η αναφορά του James στον Peirce αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον για τις ξεχασμένες δημοσιεύσεις του Peirce, που είχε αφήσει την ακαδημαϊκή κοινότητα λόγω του αντισυμβατικού του χαρακτήρα και βρήκε νέα ευκαιρία καθώς οι φιλόσοφοι ξανακοίταζαν τα έργα του. Οι Πραγματιστές άρχισαν να δημοσιεύουν, για να ορίσουν και να διερευνήσουν τον Πραγματισμό. Όμως, λόγω των διαφωνιών τους, είναι δύσκολο να ιδωθεί ο Πραγματισμός ως ενιαίο κίνημα. Ο James υποβάθμιζε αυτές τις διαφορές, ο Peirce τις ανακοίνωνε δημόσια, ενώ ο Dewey τις παρατηρούσε σιωπηλά.⁸³

Ο Ρεαλισμός, από την άλλη, ήταν συλλογική προσπάθεια, διότι μετά τη μακρά συζήτηση το 1910 έξι Ρεαλιστές ανέπτυξαν κοινές θέσεις σε μεθοδολογικά και επιστημολογικά ζητήματα, ονομάζοντάς τες Νεορεαλισμό. Η ενότητά τους επεκτάθηκε μόνο σε επιστημολογικά θέματα και τελικά υπέκυψε σε διαφωνίες περί αντιληπτικών ψευδαισθήσεων. Οι Νεορεαλιστές

⁸² James, *Essays in Philosophy*, 123-139· Ralph Perry, «Professor Royce's Refutation of Realism and Pluralism», *Monist* 12 (1902): 446-458· William Montague, «Professor Royce's Refutation of Realism», *Philosophical Review* 11 (1902): 43-55· Bruce Kuklick, *The Rise of American Philosophy: Cambridge, Massachusetts, 1860-1930* (Yale UP, 1977), μ. 3· Dewey, «The Four Historical Conceptions of Being», 241-256· Dewey, «Nature Man and the Moral Order», 120-137· John Clendenning, *The Life and Thought of Josiah Royce* (UW Press, 1985), κεφ. 6-7.

⁸³ Max Frisch, «American Pragmatism before and after 1898», στο *American Philosophy: From Edwards to Quine*, εκδ. R. Shahan και K. Merrill (OU Press, 1977), 78-110· Garry Brodsky, «The Pragmatic Movement», *Review of Metaphysics* 25 (1971): 262-291· Murray Murphey, «Kant's Children: The Cambridge Pragmatists», *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 4 (1968): 3-33· Dewey, «The Development of American Pragmatism», 2:3-21· Robert Sleeper, *The Necessity of Pragmatism: John Dewey's Conception of Philosophy* (Yale UP, 1986), κεφ. 3.

συμφωνούσαν, όμως, όταν επρόκειτο να ασκήσουν κριτική στον Ιδεαλισμό και τον Πραγματισμό.⁸⁴

Οι Νεορεαλιστές επικρίνουν την κεντρική αρχή του Ιδεαλισμού ότι η γνώση καθορίζει την πραγματικότητα των αντικειμένων της. Η αρχή αυτή βασίζεται στο «εγωκεντρικό αδιέξοδο» [Ego-Centric Predicament], στη θεώρηση ότι όλα τα γνωσθέντα αντικείμενα υπάρχουν στη συνείδηση ενός γνώστη και έτσι είναι δύσκολο να γνωρίζουμε ποια διαφορά κάνει, αν κάνει, η γνώση στο γνωσθέν αντικείμενο. Γι' αυτό οι Ιδεαλιστές οδηγούνται στην παραδοχή ότι τα αντικείμενα υπάρχουν μόνο επειδή βρίσκονται στη συνείδηση κάποιου. Έτσι, όλα τα αντικείμενα εξαρτούν την ύπαρξή τους στη συνείδηση.

Οι Ιδεαλιστές βλέπουν τη συνύπαρξη της συνείδησης και των πραγματικών αντικειμένων ως σχέση εξάρτησης όπου η συνείδηση καθορίζει την ύπαρξη των αντικειμένων. Το γεγονός ότι αντικείμενα είναι γνωσθέντα δεν σημαίνει ότι η συνείδηση δημιουργεί ή αλλάζει την ύπαρξή τους. Ένα αντικείμενο μπορεί να υπάρχει ταυτόχρονα μέσα και έξω από τη συνείδηση ενός γνώστη. Η παρατήρηση των αντικειμένων δείχνει ότι υπάρχουν ανεξάρτητα από τη συνείδηση, δεν αλλάζουν από τη γνώση και συλλαμβάνονται άμεσα από τη συνείδηση.⁸⁵ Οι Πραγματιστές ενέκριναν εν μέρει την κριτική αυτή, αλλά διαφωνούσαν σε κομβικά σημεία με τον Ρεαλισμό.

4. Κατά των Επιστημολόγων

Ο Dewey, όπως κι οι Ρεαλιστές, υποστήριζε ότι τα πράγματα δεν βρίσκονται πάντα σε σχέση με τη συνείδηση κι η γνώση προϋποθέτει υπάρξεις πριν κι ανεξάρτητα από τις γνωσθείσες εκδοχές τους. Όμως, επειδή κι οι Ρεαλιστές είχαν καθηλωθεί στην επιστημολογία, δέχτηκαν την ίδια κριτική που ο Dewey ασκούσε στον Ιδεαλισμό και τώρα επέκτεινε σε όλη την παράδοση της φιλοσοφίας που από τον 17^ο αιώνα εστίαζε στη γνωσιοθεωρία και διέδιδε εσφαλμένη άποψη για την εμπειρία, τη γνώση και την αλήθεια. Έτσι, αντί να δίνονται νέες λύσεις, έπρεπε να εξεταστεί αν τα παραδοσιακά επιστημολογικά προβλήματα ήταν όντως ουσιαστικά.⁸⁶

⁸⁴ John Dewey, «The Program and First Platform of Six Realists» (1910), ΕΜΠ 6, 472-482· William Montague, «The Story of American Realism», *Philosophy* 12 (1937):140-161· Kuklick, *The Rise*, κεφ. 18.

⁸⁵ Ralph Perry, «The Ego-Centric Predicament», *Journal of Philosophy* 7 (1910): 5-14· Montague, «Story», 143-147.

⁸⁶ John Dewey, «The Short-Cut to Realism Examined» (1910), ΕΜΠ 6, 138· «Brief Studies in Realism» (1911), ΕΜΠ 6, 111· «Experience and Objective Idealism» (1906), ΕΠΠ 3, 128-144· «The Intellectualist Criterion for Truth» (1907), ΕΜΠ 4, 50-75· «A Reply to Professor Royce's Critique of Instrumentalism» (1912), ΕΜΠ 7, 64-78· «The

Ο Dewey επικρίνει όσους φιλοσόφους, επιστημολόγους, είχαν αποστασιοποιηθεί στην αταραξία για να αντικαταστήσουν τις απλές ανθρώπινες πεποιθήσεις - προβληματικές, ελλειπείς κι εκτεθειμένες λόγω της σύνδεσής τους με την καθημερινότητα - με αντικειμενική, καθολική, τέλεια γνώση. Η επιστημολογική φιλοσοφία ονειρευόταν μια γνώση πεποιθήσεων που αναπτύσσουν εξαρχής τις απώτερες εκφράσεις τους, για να τις αναδιατυπώσουν, διορθώσουν και οχυρώσουν, μια γνώση αντικειμένων που η μόνη ιδιότητά τους είναι να γνωρίζονται από συνείδηση.⁸⁷

Οι συνέπειες τέτοιας τάσης ήταν μοιραίες, διότι οι επιστημολόγοι, όχι μόνο δεν μπορούσαν να αποκαλύψουν την απόλυτη γνώση, αλλά αγνοώντας τις απλές πεποιθήσεις, αποκόπτονταν από την επιστήμη που ήταν η πιο αξιόπιστη μέθοδος εξερεύνησης του κόσμου. Η επιστημονική έρευνα αναδείκνυε σε συστηματική, εσκεμμένη και συνεπή τέχνη όποιες μέθοδοι χρησιμοποιούνταν ποτέ για την επεξεργασία, τη δοκιμή και τη συνοχή των πεποιθήσεων. Γι' αυτό, οι φιλόσοφοι έπρεπε να συμμαχήσουν με την επιστήμη και να μην ερμηνεύουν τη γνώση ως μέσο κατανόησης κάποιας πραγματικότητας, υπό συνθήκες που την καταδίκάζαν εξαρχής σε αποτυχία.⁸⁸

Ως βασικό σφάλμα της επιστημολογίας ο Dewey έβλεπε την πανταχού παρούσα γνωσιολογική σχέση, όπου η εμπειρία είναι απλώς μια μορφή γνώσης κι οι γνωρίζοντες έχουν αποκοπεί από τον κόσμο που προσπαθούν να γνωρίσουν. Έτσι, η παραδοχή ότι η αντίληψη είναι απλώς μια μορφή γνώσης, οδηγούσε τους Ρεαλιστές σε αδιέξοδο όταν ανέλυαν αντιληπτικές ψευδαισθήσεις, όπως τη φαινομενική σύγκλιση σιδηροδρομικών γραμμών, που ανέφεραν συχνά οι Ιδεαλιστές, για να δείξουν ότι τα αντικείμενα της γνώσης αλλάζουν λόγω της σχέσης τους με τον γνώστη.⁸⁹

Οι Ρεαλιστές δεν απέρριπταν τη βάση του επιχειρήματος, δηλαδή το εγωκεντρικό αδιέξοδο, αλλά μόνο τα συμπεράσματα που έβγαζαν από αυτό οι Ιδεαλιστές. Έτσι, δεν απαντούσαν επαρκώς στο πώς γίνεται το αντιληφθέν αντικείμενο (συγκλίνουσες γραμμές) να ταυτίζεται με το πραγματικό αντικείμενο (παράλληλες γραμμές). Για τον Ιδεαλιστή, αυτή η δυαδικότητα μεταξύ αντίληψης και πραγματικότητας δείχνει ότι η συνείδηση μετασχηματίζει τα αντικείμενα. Ο Ρεαλιστής βλέπει την αντίληψη ως μορφή γνώσης, αφήνοντας έτσι χώρο για την ιδεαλιστική ερμηνεία.⁹⁰

Problem of Truth in the Light of Recent Discussion» (1911), ΕΜΠ 7, 413-444· «Voluntarism in the Roycean Philosophy» (1916), ΕΜΠ 10, 49-52· «Introduction to *Essays in Experimental Logic*» (1916), ΕΜΠ 10, 320-365.

⁸⁷ Dewey, «Beliefs and Existences», 85-86.

⁸⁸ Ο. π., 93, 94.

⁸⁹ Ο. π., 103-108.

⁹⁰ Ο. π.· Montague, «The Story», 151-155.

Ο Dewey θεωρεί τις αντιλήψεις ως φυσικά γεγονότα, όχι ως μορφές γνώσης, εξηγώντας έτσι τις υποτιθέμενες ασυμφωνίες ανάμεσα στα αντικείμενα και τις αντιλήψεις, τις παράλληλες γραμμές και την αντίληψη συγκλινουσών γραμμών, το άστρο και τη μετέπειτα αντίληψη του φωτός του. Το άστρο είναι πραγματικό αντικείμενο, αλλά και το ορατό φως είναι πραγματικό αντικείμενο, που επειδή βρίσκεται σε συνέχεια με το άστρο, δεν διαχωρίζει την «πραγματικότητά» του από αυτήν του άστρου. Έτσι, οι αντιλήψεις οι ίδιες δεν συνιστούν γνώση, αλλά είναι σημαντικές για τη γνώση, διότι ενώ δεν ξέρουμε τίποτα με σιγουριά, όσα ξέρουμε, ξέρουμε χάρη σε αυτές.⁹¹

5. Γνώση ως Μέρος της Εμπειρίας

Επικρίνοντας τις βάσεις της παραδοσιακής επιστημολογίας, ο Dewey δίνει διαφορετική θεώρηση της εμπειρίας, σύμφωνη με τη βιολογία και την ψυχολογία. Κατ' αυτήν, η εμπειρία δεν είναι μόνο υπόθεση γνώσης, αλλά υπόθεση αλληλεπίδρασης ζωντανού οργανισμού με το περιβάλλον του. Κι ο ζωντανός οργανισμός δεν είναι απλά αυτός που γνωρίζει, αλλά αυτός που πράττει, νιώθει, πάσχει και χαίρεται. Τα πράγματα υπάρχουν ως αντικείμενα εμπειρίας, αλλά φαίνονται αποκλειστικά ως αντικείμενα γνώσης μόνο για όσους πιστεύουν ότι η γνώση είναι ο μόνος τρόπος έκφρασης της εμπειρίας. Τούτο ήταν σίγουρα βασική αιτία φιλοσοφικών σφαλμάτων.⁹²

Για τον Dewey, η εμπειρία δεν καθορίζεται μόνο από τη συνείδηση, καθώς η ίδια προκύπτει συμπτωματικά από την εμπειρία. Στη σχέση οργανισμού-περιβάλλοντος, η «προσαρμογή» δεν μπορεί να είναι παθητική αποδοχή αλλά ενεργητική παρέμβαση. Επειδή το έργο του δεν ενισχύεται πάντα από τη φύση, ο οργανισμός πρέπει να τις τρέψει, ώστε να προωθεί την αυτοσυντήρηση και την αυτοπραγμάτωσή του. Ο πιο κατάλληλος οργανισμός χειρίζεται όσα τώρα συμβαίνουν γύρω του, επηρεάζοντας όσα θα συμβούν στο μέλλον. Έτσι, η επιτυχία κι η αποτυχία, η επίτευξη του καλού κι η αποτροπή του κακού είναι κυρίαρχες ιδιότητες της εμπειρίας.⁹³

Ο Dewey παρατηρεί ότι η γνώση ή αλλιώς η έρευνα προκύπτει από την προσαρμογή του ανθρώπου στο περιβάλλον, ως ένα από τα «εργαλεία» οργανικής συμπεριφοράς. Απαντώντας στις

⁹¹ Dewey, «Brief Studies in Realism», 105-106, 109· Για τη διαμάχη με τους Ρεαλιστές βλ. ΕΜΠ 6, 143-152, 483-511· John Dewey, «The Logic of Judgments of Practice» (1915), ΕΜΠ 8, 49-64.

⁹² John Dewey, «The Postulate of Immediate Empiricism» (1905), ΕΠΠ 3, 158-160· John Dewey, «Reality as Experience» (1906), ΕΠΠ 3, 101-106.

⁹³ John Dewey, «The Need for a Recovery of Philosophy» (1917), ΕΜΠ 10, 7-10· John Dewey, «Contributions to a Cyclopaedia of Education» (1911), ΕΜΠ 6, 359-366.

συνθήκες, ο εγκέφαλος εκκινεί συνεχώς οργανική συμπεριφορά. Η γνώση εμφανίζεται σε προβληματικές καταστάσεις, λόγω αποδιοργάνωσης της πριν μη-διανοητικής εμπειρίας, αποφέρει κρίσεις και καθοδηγεί τις πράξεις προς την επίλυση. Έτσι, ο οργανισμός συνάγει συμπεράσματα από τα δεδομένα για να καθορίσει τα μη-δεδομένα, διευρύνοντας τον έλεγχό του στο μέλλον. Η επιτυχής προσαρμογή των ανθρώπων στηρίζεται κυρίως στην αποτελεσματική έρευνα.⁹⁴

Οι επιστημολόγοι δεν βλέπουν αυτή τη λειτουργία της γνώσης στην εμπειρία, αγνοώντας ότι τα πράγματα συνυπάρχουν στις ανθρώπινες καταστάσεις προτίμησης και αποστροφής, αναζήτησης και ανακάλυψης, απόλαυσης και πόνου, παραγωγής και απασχόλησης. Εκτιμούν τα πράγματα είτε ως απόντα από την εμπειρία ή μόνο ως αντικείμενα γνώσης. Πάσχιζαν να ταυτίσουν την Πραγματικότητα με κάτι που συνδέεται μόνο με την γνώση, απαθή και καθαρή από προσωπική αναφορά, προέλευση και προοπτική. Για τον Dewey, όμως, η σκέψη δεν θα υπήρχε, άρα ούτε η γνώση, σε ένα κόσμο χωρίς προβλήματα. Γι' αυτό κι ο άνθρωπος είναι μια σκεπτόμενη επιθυμία.⁹⁵

Κατά τον Dewey, τα αντικείμενα της γνώσης δεν είναι οι καθαρές υπάρξεις, όπως πίστευαν οι Ρεαλιστές, αλλά προτάσεις αλήθειας που λειτουργούν με επιτυχία αν λύνουν προβλήματα. Ενώ οι καθαρές υπάρξεις βοηθούν τη σκέψη στον έλεγχο των άλλως πιθανολογικών συμπερασμάτων, δεν είναι ισοσθενείς με το αντικειμενικό περιεχόμενο των τεχνολογικών, καλλιτεχνικών, κοινωνικών καταστάσεων που γεννούν τη σκέψη. Κατά την έρευνα η σκέψη μετατρέπει τις καθαρές υπάρξεις σε ενδείξεις για να εξάγει συμπεράσματα. Έτσι, ο Ρεαλισμός συγχέει τα μέσα της γνώσης (καθαρά δεδομένα) με τα αντικείμενά της (προτάσεις αλήθειας που εξάγονται από τα καθαρά δεδομένα), διότι ταυτίζει τη γνώση με την άμεση πραγματικότητα.⁹⁶

Επειδή υποστηρίζει ότι η σκέψη συμβάλλει στη διαμόρφωση των αντικειμένων (προτάσεων αλήθειας) που συγκροτούν την επιστημονική γνώση, η γνωσιοθεωρία του Dewey φαινόταν λίγο ιδεαλιστική. Ωστόσο, ο φιλόσοφος ισχυρίζεται ότι μόνο όσοι πιστεύουν στην πανταχού παρούσα γνωσιολογική σχέση θα έβλεπαν στη θεωρία αυτή την ιδέα ότι η γνώση δημιουργεί την ύπαρξη.

⁹⁴ John Dewey, «Does Reality Possess Practical Character?» (1908), ΕΜΠ 4, 132· Dewey, «Introduction to *Essays*», 326· Dewey, «Need for a Recovery», 15.

⁹⁵ Dewey, «Introduction to *Essays*», 321, 331· Dewey, «Beliefs and Existences», 86, 100.

⁹⁶ Dewey, «Introduction to *Essays*», 341, 347· Dewey, «Does Reality», 129.

Αντίθετα, η γνώση δημιουργείται από τα προβλήματα που συναντούν οι υπάρξεις, ενώ η σκέψη είναι εργαλείο που τους βοηθά στην επίλυση.⁹⁷

Οι Ρεαλιστές όμως δεν κατανοούσαν μια έννοια της εμπειρίας που δεν ήταν δυϊστική ούτε υποκειμενική και έκριναν άκρως ιδεαλιστική την γνωσιοθεωρία του. Ακόμη κι οι φίλοι του Dewey υποστήριζαν ότι η λογική που συνδέει τόσο στενά τη γνώση με τα μέσα παραγωγής της δεν έχει ξεριζώσει πλήρως τον Ιδεαλισμό. Επιπλέον, επειδή ο όρος «εμπειρία» δεν διακρίνεται σαφώς πάντα από τον όρο «ύπαρξη», ήταν κατανοητή η κατηγορία ότι ο Dewey θεωρούσε τα πράγματα μόνο ως αντικείμενα εμπειρίας. Ωστόσο, όλα δείχνουν ότι ο φιλόσοφος πιστεύει στην εμπειρία, που δεν είναι «υποκειμενική» υπόθεση ανθρώπινου μυαλού, αλλά είναι η μόνη δίοδος που έχουν οι οργανισμοί για να διαλέγονται με τα πράγματα. Τα πράγματα, φυσικά, υπάρχουν ανεξάρτητα από το υποκείμενο της εμπειρίας και επιβεβαιώνουν την εμπειρία μας για αυτά.⁹⁸

Ανακεφαλαίωση

Επιθυμώντας να ασχοληθεί με τα πρακτικά προβλήματα, ο Dewey έρχεται αντιμέτωπος με μη-πρακτικές κι επουσιώδεις επιστημολογικές προσπάθειες των φιλοσόφων, μεταξύ αυτών και Ιδεαλιστών. Γι' αυτό, καλλιεργεί τον Πραγματισμό που παρέχει μεταφυσική ενότητα θεμελιωμένη πλέον στον επιστημονικό νατουραλισμό. Ο νατουραλιστικοποιημένος οργανικισμός προβάλλει την εμπειρία ως όλον συντονισμένο χάριν στις λειτουργίες των μερών της, μεταξύ αυτών και η σκέψη που κάνει τον άνθρωπο ηθικό ον. Ο Πραγματισμός, λοιπόν, θέλει να εξετάσει σε φιλοσοφικό επίπεδο ποια είναι η κατάλληλη αλληλεπίδραση των μερών της εμπειρίας, στηριζόμενος στην επιστημονική γνώση ή έρευνα, που ως ένα εργαλείο αποτελεί επίσης μέρος της οργανικής ενότητας.

⁹⁷ Dewey, «Introduction to *Essays*», 338-339.

⁹⁸ Για τη ορολογική ασάφεια βλ. τις συζητήσεις του Dewey με τον McGilvary στα ΕΜΠ 4, 120-124, 295-327, 143-155· Dewey, «Introduction to *Essays*», 323-324· Bertrand Russell, «Professor Dewey's *Essays in Experimental Logic*», *Journal of Philosophy* 16 (1919): 5-26· Sleeper, *The Necessity*, κεφ. 4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΑΛΗΘΕΙΑ

Εισαγωγικά

Οι ανταλλαγές απόψεων μεταξύ του Dewey και των αντιπάλων του περί της εμπειρίας και της γνώσης είναι ήπιες σε σύγκριση με τις συγκρούσεις που ξέσπασαν για την πραγματιστική θεώρηση της αλήθειας. Καθώς απέρριπτε τις ιδεαλιστικές και τις ρεαλιστικές επιστημολογικές τάσεις, ο Dewey έπρεπε να δώσει εναλλακτική προσέγγιση στο πρόβλημα της αλήθειας. Τούτο θα ήταν σπουδαίο όχι μόνο για την γνωσιοθεωρία, που ούτως ή άλλως δεν ήταν τόσο σημαντική για τους Πραγματιστές, αλλά και για τη θεμελίωση της ηθικής. Με τη διατύπωση της θεωρίας της αλήθειας, πάντως, ολοκληρώνεται το επιστημολογικό μέρος της σχολής του Πραγματισμού.

1. Η Θεώρηση του William James

Η συζήτηση για την πραγματιστική θεωρία της αλήθειας επικεντρώνεται στον ισχυρισμό των William James και John Dewey ότι οι ιδέες είναι υποθέσεις ή σχέδια για τις πράξεις, η αλήθεια των οποίων βασίζεται στην ικανότητά τους να «λειτουργούν» μέσα στην εμπειρία. Η αλήθεια εξαρτάται, δηλαδή, όχι από την ακρίβεια με την οποία μια ιδέα αντιγράφει την πραγματικότητα ή από τη συνοχή της με άλλες αλήθειες, αλλά από την ικανότητά της να καθοδηγεί προς ικανοποιητική επίλυση προβληματικών καταστάσεων. Έτσι, μια ιδέα ή πρόταση ή υπόθεση δεν είναι αληθής από μόνη της, αλλά «γίνεται» αληθής με τη διαδικασία επαλήθευσης.⁹⁹

Ως παράδειγμα αναφέρει ο Dewey το άκουσμα ενός θορύβου στον δρόμο, που υποδηλώνει την ιδέα ότι υπάρχει αυτοκίνητο έξω στον δρόμο. Για να ελέγξει κανείς αυτή την ιδέα, πηγαίνει στο παράθυρο και μέσω της ακρόασης και όρασης οργανώνει σε μια ενιαία κατάσταση στοιχεία της ύπαρξης και του νοήματος που πριν ήταν ασύνδετα. Έτσι, η ιδέα «γίνεται» αληθής, διότι δεν είναι πλέον απλώς μια εικασία. Χωρίς την κατάλληλη αντίδραση πάνω στην ιδέα, αυτή θα παρέμενε ως εικασία ή ως υποψήφια να γίνει αληθής αν ποτέ επαληθευόταν.¹⁰⁰

⁹⁹ John Dewey, «The Problem of Truth» (1911), ΕΜΠ 6, 31-52· John Dewey, «The Pragmatic Movement of Contemporary Thought», ΕΜΠ 4, 257-263· Addison Moore, *Pragmatism and its Critics* (UCP, 1910).

¹⁰⁰ Dewey, «The Intellectualist Criterion for Truth», 67.

Η διατύπωση του James ήταν πιο απλή κι επομένως δέχτηκε μεγαλύτερη κριτική. Ο Dewey αποστασιοποιήθηκε από κάποια ασθενή επιχειρήματα του James, για να απαντήσει στην κριτική. Το κυριότερο από τέτοια επιχειρήματα είναι η απόδοση της αλήθειας στις «ικανοποιητικές» πεποιθήσεις. Για τους κριτικούς τούτο σήμαινε ότι κάθε πεποίθηση που αποδεικνύεται συναισθηματικά ή ηθικά ικανοποιητική για έναν άνθρωπο μπορεί να θεωρηθεί αληθής. Ο Dewey παραδέχεται ότι υπάρχει κάποια αλήθεια σε αυτή την κριτική.

Ο James χρησιμοποιεί το πραγματιστικό αξίωμα ότι οι ιδέες και οι πεποιθήσεις πρέπει να δοκιμάζονται από τις συνέπειές τους ποικιλοτρόπως. Κατά καιρούς, αξιολογώντας την εντολή του Peirce να ανακαλύπτουμε την αξία ενός αντικειμένου παρατηρώντας τα ενδεχομένως συλληπτά αποτελέσματά του, ο James γλιστρά πάνω από τις διαφορές μεταξύ «αξίας» και «αξιόλογου», μεταξύ της αναφοράς μιας πεποίθησης και της αξίας της, και αποδίδει αξία σε μια πεποίθηση με βάση τις αξιόλογες συνέπειές της. Όπως ισχυρίζεται ο James, μια πεποίθηση όπως η πίστη στον Θεό μπορεί να έχει ικανοποιητικές ηθικές συνέπειες, άρα είναι και αληθινή.

Οι ικανοποιητικές ηθικές συνέπειες δεν αποδεικνύουν την αξία ή την ύπαρξη του Θεού, αν απλά προσθέτουν αξία σε μια ήδη παραδεδεγμένη ιδέα του Θεού. Οι αξιόλογες συνέπειες δεν αποσαφηνίζουν το νόημα ή την σύλληψη του Θεού, διότι εκκινούν από έναν προϋπάρχοντα ορισμό του Θεού, από τον οποίο εξαρτώνται κι οι συνέπειες. Ο Πραγματισμός δεν προσπαθεί να ανακαλύψει την αξία μιας σύλληψης της οποίας η αξία δεν έχει πρώτα επαληθευτεί, ενώ οι συνέπειες όπως «η αιώνια διαιώνιση της ύπαρξης» δεν επαληθεύονται εμπειρικά.¹⁰¹

Ο James συγχέει επίσης το αληθές με το καλό. Οι αληθείς πεποιθήσεις, λέει ο Dewey, είναι καλές εφόσον λύνουν προβλήματα, ενώ οι συνέπειες μιας πεποίθησης που εδραιώνουν την αλήθεια της είναι καλές εφόσον η πεποίθηση αυτή έχει λύσει προβλήματα. Ωστόσο, τούτο δεν σημαίνει, όπως υπονοεί ο James ιδίως με τις θεολογικές έννοιες, ότι κάθε καλό που απορρέει από μια πεποίθηση αποδεικνύει την αλήθειά της. Ο Dewey σπάνια, αν όχι ποτέ, μιλά για την «ικανοποίηση» που προσφέρει η αλήθεια και δεν ταυτίζει οποιαδήποτε ικανοποίηση με την αλήθεια μιας ιδέας.

Ικανοποίηση για τον Dewey προκύπτει όταν η πεποίθηση δοκιμάζεται ως υπόθεση εργασίας και εκπληρώνει όσα προτιθέτο. Όταν αναζητείται η αλήθεια, οι ασθένειες που ακολουθούν την κατανάλωση δηλητηριασμένου νερού είναι ικανοποιητικές για τη δοκιμή της πεποίθησης, ότι το

¹⁰¹ John Dewey, «What Pragmatism Means by Practical» (1908), ΕΜΠ 4, 98-107.

νερό είναι δηλητηριασμένο. Αλλά η αίσθηση ασφάλειας που ακολουθεί την πεποίθηση, ότι ένας Θεός μας φυλάει, δεν είναι ούτε ικανοποιητική ούτε μη-ικανοποιητική για τη δοκιμή της πεποίθησης αυτής. Για τον συγκεκριμένο σκοπό είναι απλώς άσχετη.¹⁰²

2. Περί Υποκειμενισμού

Παρά τη σαφή απόστασή του από τον James, ο Dewey δεν μπόρεσε να ξεφύγει από τους κριτικούς που τον κατηγορήσαν για υποκειμενισμό και άλλωτε σχετικισμό. Οι επικριτές του βλέπουν την εμπειρία, άρα και την επαλήθευση από αυτήν, ως κάτι που συμβαίνει στον ανθρώπινο νου. Επειδή ο Dewey ταύτιζε την αλήθεια με τις ιδέες που επαληθεύονται από την εμπειρία, κατηγορήθηκε ότι καθιστά την αλήθεια ένα ζήτημα που αφορά αποκλειστικά στην ανθρώπινη συνείδηση. Η αλήθεια του δεν συνδέεται με κάτι εξωτερικό και δεν υπερβαίνει την ατομική εμπειρία.¹⁰³

Όμως, για τον Dewey, η εμπειρία δεν είναι απλά διανοητικό φαινόμενο, αλλά είναι σχέση οργανισμού-περιβάλλοντος και έχει να κάνει πιο πολύ με τις λειτουργίες και τις συνήθειες, τις προσαρμογές και αναπροσαρμογές, τους συντονισμούς και τις δραστηριότητες. Όταν μια μη-γνωστική εμπειρία αποσυντονίζεται, γεννάται η σκέψη, ενώ οι πεποιθήσεις είναι στάσεις ανταπόκρισης σε εξω-πεποιθησιακά, εξω-διανοητικά πράγματα. Η εγκυρότητα των πεποιθήσεων μετράται με τις αλλαγές που φέρουν. Έτσι, η επαλήθευση δεν είναι υποκειμενικό ζήτημα, αλλά ακριβέστερη μέθοδος ανάπτυξης καταλληλότερων σχέσεων υποκειμένου και περιβάλλοντος.¹⁰⁴

Ο Dewey παρατηρεί ότι όσο οι Πραγματιστές τόσο και όσοι τους κατηγορούν για υποκειμενισμό, πασχίζουν να διακρίνουν τη σκέψη από την ύπαρξη. Σε αντίθεση με άλλους, όμως, οι Πραγματιστές το έχουν καταφέρει, επειδή δεν τους βαρύνει μια καθαρά διανοητική θεώρηση της εμπειρίας, η οποία παγιδεύει τους φιλοσόφους σε μια μάταιη προσπάθεια να ενώσουν πεποιθήσεις και πράγματα σε ένα οντολογικό χάσμα, διαχωρίζοντας την εμπειρία από μια άγνωστη πραγματικότητα *in se* που υπερβαίνει την εμπειρία.

¹⁰² Ο. π., 108-109. Για την απάντηση του James στους επικριτές του που διευκρινίζει μερικές ασάφειες στην άποψή του για την αλήθεια στον Πραγματισμό βλ. William James, *The Meaning of Truth* (HUP, 1975).

¹⁰³ James Pratt, «Truth and Ideas», *Journal of Philosophy* 5 (1908): 125. James Pratt, *What Is Pragmatism?* (Macmillan, 1909).

¹⁰⁴ John Dewey, «A Short Catechism Concerning Truth» (1909), ΕΜΠ 6, 3-5. John Dewey, «Valid Knowledge and the 'Subjectivity' of Experience» (1910), ΕΜΠ 6, 80-85.

Η αλήθεια ως «αντιστοιχία» δεν είναι ένα ανεξερεύνητο μυστήριο που προσεγγίζεται με επανειλημμένους ορισμούς, αλλά αφορά ακριβώς την «αντι-στοιχία» με την απλή, οικεία έννοια. Η προβληματική κατάσταση των αντικρουόμενων τάσεων παράγει τις δικές της συνέπειες, θετικές ή αρνητικές. Ταυτόχρονα, όμως, για τον επανασυντονισμό της απαιτεί σκέψεις, εκτιμήσεις, προθέσεις και σχέδια, που επειδή ακριβώς αποτελούν στάσεις αντίδρασης και προσαρμογής, όχι απλές καταστάσεις συνείδησης, παράγουν επίσης τις δικές τους συνέπειες. Η αλληλοπροσαρμογή που συντελείται τότε μεταξύ αυτών των δυο ειδών συνεπειών συνιστά την «αντι-στοιχία» που κάνει την αλήθεια, ενώ η αποτυχία συντονισμού κάνει το σφάλμα και την πλάνη.¹⁰⁵

Έτσι, ο Πραγματιστής νικά τους υποστηρικτές της αλήθειας ως αντιστοιχίας στο ίδιο τους το παιχνίδι, τονίζοντας τη συν-προσαρμογή του ανθρώπου και του περιβάλλοντος ως κάτι που αποτελεί τόσο «αντιστοιχία» όσο και «ικανοποίηση». Όρθα κατανοημένη, η αντιστοιχία που κάνει την επαλήθευση δυνατή βρίσκεται μεταξύ του σκοπού ως σχεδίου και του σκοπού ως εκπληρωμένου, μεταξύ ενός χάρτη κατασκευασμένου για την καθοδήγηση της συμπεριφοράς και του αποτελέσματος που επιτεύχθηκε ενεργώντας κατά τις ενδείξεις του χάρτη.¹⁰⁶

3. Η Επαλήθευση

Κάποιοι κριτικοί παραδέχονται ότι οι Πραγματιστές δια φωτίζουν τη διαδικασία της επαλήθευσης, αλλά διαφωνούν με την άποψη ότι οι πεποιθήσεις «γίνονται» αληθείς στη διαδικασία της επαλήθευσης. Τούτο συγχέει την αλήθεια και την επαλήθευση. Από μόνο του το γεγονός, ότι μια πεποίθηση «δουλεύει», δεν κάνει αυτή την πεποίθηση αληθή, αλλά απλά επιβεβαιώνει την ήδη υπάρχουσα αλήθεια της. Η αλήθεια προϋπήρχε της επαλήθευσής της και οι πεποιθήσεις δουλεύουν επειδή ήταν ήδη αληθείς. Κατά τον Πραγματισμό, δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα αληθή γεγονότα του παρελθόντος έχουν πράγματι συμβεί, εκτός αν επαληθευτούν.

Για τους Πραγματιστές, η πεποίθηση ότι ο θόρυβος στον δρόμο προέρχεται από αμάξι πρέπει να ερευνηθεί, να δοκιμαστεί και να επαληθευτεί για να «γίνει» αληθής. Αν δεν επαληθευτεί η πεποίθηση, δεν θα είναι ποτέ αληθής, ακόμη και αν ο θόρυβος προερχόταν πράγματι από αμάξι. Οι επικριτές παρατηρούν ότι, με την ίδια λογική, η αλήθεια του γεγονότος, ότι ο Κολόμβος έφτασε

¹⁰⁵ Dewey, «A Short Catechism», 5-6.

¹⁰⁶ Ο. π., 10· John Dewey, «The Control of Ideas by Facts» (1907), ΕΜΠ 4, 84.

στην Αμερική το 1492, θα στηριζόταν, κατά τρόπο απίθανο, στο αν θα δούλευε μια τέτοια πεποίθηση σχετικά με το ταξίδι του.¹⁰⁷

Στην απάντησή του ο Dewey παρατηρεί ότι οι επικριτές του αντιφάσκουν, όταν αποδέχονται την πραγματιστική θεώρηση της επαλήθευσης, αλλά αρνούνται οποιαδήποτε αναγκαία σύνδεση μεταξύ αλήθειας και επαλήθευσης. Αν η αλήθεια μιας πεποίθησης δεν βρισκόταν στις μελλοντικές συνέπειές της, αλλά σε προηγούμενη «μυστηριώδη αντιστοιχία» μεταξύ αυτής και της ύπαρξης, πώς μπορούσε να τεκμηριωθεί πραγματιστικά από συνέπειες; Έτσι, οι επικριτές μένουν χωρίς καμία θετική θεωρία για τη σχέση μεταξύ αλήθειας και επαλήθευσης.¹⁰⁸

Εφόσον ο Πραγματισμός δεν δέχεται καμία αλήθεια πριν την υποβολή της σε έλεγχο, φαίνεται άσκοπο να χρησιμοποιεί κανείς την πραγματιστική επαλήθευση για να αποκαλύψει μια έτοιμη στατική ιδιότητα όπως η αλήθεια που προτείνουν οι επικριτές. Για τον Dewey, είναι ακατανόητο πώς μια μη-πραγματιστική θεώρηση μπορεί να εξηγήσει τη διαδικασία της επαλήθευσης. Κοιτάζοντας για πολλή ώρα τα γεγονότα και μετά για πολλή ώρα τις πεποιθήσεις, μόνο με μαγικό τρόπο μπορεί κανείς να δει τον βαθμό και το είδος της συμφωνίας μεταξύ τους.¹⁰⁹

Ο φιλόσοφος αναγνωρίζει, ωστόσο, ότι υπό κάποια έννοια η αλήθεια μιας πεποίθησης όντως προηγείται του ελέγχου της. Πριν από την επαλήθευση, όπως η επαλήθευση θα επιβεβαίωνε αργότερα, οι αληθείς πεποιθήσεις έχουν ως ιδιότητα την ικανότητα να δουλεύουν.¹¹⁰ Αυτό το είδος της προγενέστερης αλήθειας, όμως, δε δημιουργεί προβλήματα στον Πραγματισμό, που κάνει γνωστό στον άνθρωπο αυτό που πριν δεν ήταν. Ο Dewey υποπτευόταν ότι οι κριτικοί ήθελαν να πουν κάτι περισσότερο από το ότι μια ιδέα λειτουργούσε επειδή ήταν ήδη λειτουργική.

Η κριτική στον χειρισμό των παρελθοντικών γεγονότων, για τον Dewey, αποκαλύπτει την ίδια λανθασμένη θεώρηση του αντικειμένου της σκέψης στην οποία επιτέθηκε σχολιάζοντας τη ρεαλιστική θεωρία της γνώσης. Δεν πρέπει να συγχέονται η εμφάνιση μιας καθαρής ύπαρξης και οι πεποιθήσεις πάνω στην εμφάνιση αυτή. Επειδή η αλήθεια είναι ιδιότητα μόνο των πεποιθήσεων

¹⁰⁷ Pratt, «Truth», 125.

¹⁰⁸ Dewey, «A Short Catechism», 8.

¹⁰⁹ Dewey, «The Control of Ideas», 85.

¹¹⁰ Dewey, «A Short Catechism», 8.

ή κρίσεων, είναι απαραίτητο να υπάρχει κάποια κρίση πάνω στις υπάρξεις ή στα γεγονότα. Έτσι, δεν πρέπει να συγχέεται το περιεχόμενο μιας κρίσης με την αναφορά αυτού του περιεχομένου.¹¹¹

Η εμφάνιση του θορύβου από αμάξι και των ταξιδιών του Κολόμβου δεν περίμενε την επαλήθευση των κρίσεων ότι «ο θόρυβος προήλθε από αμάξι» ή «ο Κολόμβος έφτασε στην Αμερική το 1492». Ωστόσο, οι κρίσεις μας πάνω στα γεγονότα αυτά μπορούν να περιμένουν. Τα παρελθοντικά γεγονότα δεν εμφανίζονται αληθή, αλλά επιδέχονται αληθείς κρίσεις πάνω στην εμφάνισή τους, εφόσον αφήνουν κάποιες συνέπειες με τις οποίες οι κρίσεις μπορούν να επαληθευτούν.

Ο Dewey παρατηρεί ότι η θεωρία της αλήθειας που πρότειναν οι επικριτές του δεν μπορεί να επαληθευτεί, αλλά πρέπει να γίνει αποδεκτή ως απόλυτο γεγονός. Οι Πραγματιστές, όμως, υποβάλλουν τη δική τους θεωρία της αλήθειας στον έλεγχο. Έτσι, όταν ο Πραγματιστής λέει ότι η θεωρία του είναι αληθής, εννοεί ότι επιφέρει τους μετασχηματισμούς που προτιθέτο, λύνει τα προβλήματα που την γέννησαν, ξεκαθαρίζει τις ασάφειες, θέτει τα άτομα σε πειραματικές, μη-δογματικές και μη-σκεπτικιστικές σχέσεις με τη ζωή, συσχετίζει τη φιλοσοφία με την επιστήμη, καταργεί τα ψευδοπροβλήματα της επιστημολογίας, ανασυγκροτεί τη λογική θεωρία κλπ.¹¹²

Ο Πραγματισμός, όπως ο Dewey παραδέχεται, είναι μια απλή προοπτική, διότι στην προτίμησή του για τις αβέβαιες αλήθειες που είναι προϊόν της ανθρώπινης έρευνας, δεν έχει το μεγαλείο των θεωριών που προσπαθούν να εντοπίσουν ορισμένες Αλήθειες και Πραγματικότητες πέραν της έρευνας αυτής. Επομένως, δεν ανταποκρίνεται στην υποτιθέμενη ανθρώπινη ανάγκη για απόλυτες αλήθειες που δικαιολογούνται με κάτι περισσότερο από την επιστημονική μέθοδο η οποία κάποιες φορές οδηγεί και σε λανθασμένες πεποιθήσεις κι επιδέχεται τροποποιήσεις με σχετική ευκολία.

4. «Νέος Ρυθμός»

Την πραγματιστική στάση περίτεχνα συνοψίζουν τα σχόλια του Bertrand Russell,¹¹³ ότι ο Πραγματισμός απευθύνεται στο νου, ο οποίος βρίσκει όλο το φανταστικό του υλικό στη γη, είναι σίγουρος για την πρόοδο και αγνοεί τους μη-ανθρώπινους περιορισμούς της δύναμής του, αγαπά τη μάχη με όλους τους συναφείς κινδύνους επειδή δεν αμφιβάλλει ότι θα πετύχει τη νίκη, επιθυμεί

¹¹¹ Ό. π., 6-7.

¹¹² Ό. π., 8-9.

¹¹³ Τη συγκεκριμένη περίοδο, ο Russell καταπιάνεται με πλατωνισμό και μαθηματικό μυστικισμό. Bertrand Russell, *Philosophical Essays* (Simon and Schuster, 1966), 110-111· Russell, «Professor Dewey's Essays», 19.

τη θρησκεία, όπως επιθυμεί τους σιδηροδρόμους και το ηλεκτρικό φως, ως άνεση και βοήθεια στις υποθέσεις αυτού του κόσμου, όχι ως παροχή μη-ανθρώπινων αντικειμένων για την ικανοποίηση της δίψας για τελειότητα και για ό,τι λατρεύεται χωρίς επιφύλαξη.

Ωστόσο, κατά τον Russell πάλι, για όσους αισθάνονται ότι η ζωή στη γη θα ήταν μια ζωή στη φυλακή, αν δεν υπήρχαν τα παράθυρα προς έναν μεγαλύτερο κόσμο πέρα από τον δικό μας, για όσους θεωρούν την παντοδυναμία του ανθρώπου αλαζονική, για όσους επιθυμούν μάλλον τη στωική ελευθερία μέσω της κυριαρχίας στα πάθη, παρά τη ναπολεόντεια κυριαρχία, για όσους εν ολίγοις δεν βρίσκουν τον Άνθρωπο επαρκές αντικείμενο λατρείας, ο κόσμος του Πραγματιστή θα φανεί στενός και ασήμαντος, διότι απογυμνώνει τη ζωή από όσα της δίνουν αξία και στερεί από το σύμπαν όλο του το μεγαλείο, καθιστώντας έτσι και τον Άνθρωπο τον ίδιο μικρότερο.

Η όλη κριτική του Russell, όμως, απευθύνεται κυρίως στις θέσεις του James που κι ο Dewey απορρίπτει. Γενικά ο Βρετανός φιλόσοφος εκτιμά περισσότερο τον Dewey, βρίσκοντας ελκυστική την «πολύ γνήσια επιστημονική ιδιοσυγκρασία» του. Διατείνεται, όμως, ότι το βαθύ ένστικτο του διαλογισμού κι της φυγής από την προσωπικότητα τον απωθούν από την εργαλειοκρατία. Για τον Dewey, ο Russell κι άλλοι που, ως έσχατη λύση, απορρίπτουν τον Πραγματισμό με την αιτιολογία ότι ο άνθρωπος είναι κάτι περισσότερο από Πραγματιστής, είναι θύματα υποκειμενισμού που κατηγορούσαν τους Πραγματιστές. Κατά τον Dewey, η διαμάχη περί της αλήθειας καταλήγει στο γεγονός ότι ο Πραγματιστής σκάει τη φούσκα του Απολυτιστή με την προσωπική του πέτρα.¹¹⁴

Ο Dewey αποθαρρύνθηκε από την αποτυχία του να σπάσει το διανοητικό φίμωτρο της επιστημολογίας. Δημοσίως δήλωσε ότι ο τρόπος που ο Εργαλειακράτης έχει απορριφθεί και από τους Ιδεαλιστές και από τους Ρεαλιστές παραπέμπει στον τρόπο που ο ξένος γίνεται ο κοινός στόχος και της συζύγου και του συζύγου, όταν παρεμβαίνει στην οικογενειακή τους διαμάχη. Κατ' ιδίαν, έγραψε ότι είχε παίξει το τραγούδι του, λίγοι το άκουσαν και ακόμη λιγότεροι βρήκαν το μελωδικό του ύφος. Φαίνεται ότι δεν πίστευαν στην ανάγκη νέου μουσικού ρυθμού.¹¹⁵

Τούτο ήταν κάτι περισσότερο από προσωπικά οδυνηρό, διότι πίστευε ότι η φιλοσοφία ως πολιτισμική πρακτική είχε φτάσει σε μοιραίο σημείο. Δεν μπόρεσε, επομένως, να προσελκύσει κοινό για το νέο ρυθμό που πρότεινε αλλαγή του ρόλου του φιλοσόφου, όχι μόνο της φιλοσοφικής

¹¹⁴ Dewey, «A Short Catechism», 11.

¹¹⁵ Dewey, «Does Reality», 138· «The Control of Ideas», 78· «Knowledge and Existence» (1909), ΕΜΠ 4, ix.

μεθόδου. Η φιλοσοφία, αν συμμετείχε στους πραγματικούς αγώνες της εποχής της, θα γινόταν σεβαστή όπως κάθε τι που συμβάλλει στην ανθρώπινη προσπάθεια. Αν, όμως, επέμενε στους παραδοσιακούς επιστημολογικούς της γρίφους, με μοναχική ακεραιότητα και χωρίς αντίκρισμα στις σύγχρονες ιδέες, θα απολάμβανε απλά την αίσθηση του απόλυτου αυτοσεβασμού.¹¹⁶

Για τους πραγματιστές η επιλογή ήταν προφανής – η φιλοσοφία έπρεπε να παίζει ουσιαστικό ρόλο στον ανθρώπινο αγώνα. Αν η θεωρία τους για τη γνώση ήταν ορθή κι η γνώση ήταν λειτουργικό εργαλείο που εξυπηρετούσε τα ανθρώπινα συμφέροντα, κι όχι μέσο πρόσβασης σε μια Πραγματικότητα που βρίσκεται πέραν του καθημερινού κόσμου της ευημερίας και της δυστυχίας, τότε η φιλοσοφία, ως κλάδος της γνώσης, έπρεπε να πάρει με προθυμία το δικό της φάρμακο.

Τούτο σήμαινε, αρνητικά, ότι οι φιλόσοφοι έπρεπε να παραιτηθούν από κάθε προσποίηση ότι ασχολούνται αποκλειστικά με την απόλυτη πραγματικότητα και να την αντικαταστήσουν με το πραγματικό και συχνά άβολο αντικείμενο. Θετικά, έδειχνε ότι η φιλοσοφία επαναπροσδιορίζεται, όχι πλέον ως μέσο αντιμετώπισης των προβλημάτων των φιλοσόφων, αλλά ως μέθοδος που καλλιεργείται από τους φιλοσόφους για την επίλυση των προβλημάτων των ανθρώπων.¹¹⁷

5. Η Επιστημονική Μέθοδος

Μια από τις σημαντικότερες αλλαγές στον εκσυγχρονισμό της φιλοσοφικής μεθόδου θα ήταν η ενσωμάτωση της επιστημονικής σκέψης, η οποία, για τον Dewey, είναι μια τελειοποίηση των συνηθισμένων διαδικασιών για τον καθορισμό των πεποιθήσεων. Για έναν επιστήμονα, αλλά και για έναν απλό άνθρωπο, μια ολοκληρωμένη στοχαστική σκέψη περνάει από πέντε βήματα: (1) την εμφάνιση δυσκολίας ή προβλήματος, διότι η σκέψη αρχίζει να εμφανίζεται σε κατάσταση διχαλωτού δρόμου, που είναι διφορούμενη, παρουσιάζει ένα δίλημμα και προτείνει εναλλακτικές λύσεις· (2) τον εντοπισμό και ορισμό αυτής της δυσκολίας· (3) την πρόταση μιας πιθανής λύσης του προβλήματος· (4) την λογική εξέταση των πτυχών της προτεινόμενης λύσης και (5) την παρατήρηση και το πείραμα που οδηγούν στην αποδοχή ή την απόρριψη της προτεινόμενης λύσης.

Στο επίκεντρο αυτής της διαδικασίας βρίσκεται η συναγωγή κρίσεων [inferences], ένα άλμα από κάτι που είναι γνωστό με σιγουριά σε κάτι που γίνεται αποδεκτό με δικαιολόγηση. Σε αυτό το άλμα τις πιθανότητες λανθασμένης προσγείωσης αυξάνουν ποικίλες επιρροές: προηγούμενη

¹¹⁶ Dewey, «Does Reality», 142.

¹¹⁷ Dewey, «Need for a Recovery», 38, 46.

εμπειρία, παραδεδομένα δόγματα, διέγερση συμφερόντων, έξαρση παθών, καθαρά νοητική τεμπελιά, κοινωνικό περιβάλλον διαποτισμένο από μεροληπτικές παραδόσεις ή εμπορούμενο από λανθασμένες προσδοκίες κ.ο.κ. Συνεπώς, για μια καλύτερη σκέψη, αυτές οι επιρροές πρέπει να περιοριστούν, με τη ρύθμιση των συνθηκών υπό τις οποίες γίνονται και δοκιμάζονται οι κρίσεις.

Η επιστήμη αποτελεί ακριβώς αυτή τη ρύθμιση, διότι δεν απομακρύνεται από τους παράγοντες που χρησιμοποιούνται στη αναστοχαστική εξέταση οποιουδήποτε θέματος εισάγοντας νέους χειρισμούς, αλλά απλώς παρέχει τις συνθήκες αυξημένου ελέγχου υπό τις οποίες διεξάγονται αυτοί οι χειρισμοί. Η επιστήμη έχει να κάνει με τον καθαρισμό και την εντατικοποίηση των συνήθων μεθόδων της αναστοχαστικής σκέψης, καθιστώντας ακριβείς και επαρκείς τις συνθήκες που υπεισέρχονται στη χρήση των μεθόδων αυτών.

Σε σημαντικό βαθμό, η ανάπτυξη της επιστημονικής σκέψης συνδέεται με την καλλιέργεια ενός συνόλου γνωστικών αρετών, όπως η προσεκτικότητα, σχολαστικότητα και συστηματικότητα, η ικανότητα να ανατρέχει κανείς στα πράγματα, να τα εξετάζει σκόπιμα, να κρίνει αν υπάρχει η ποσότητα και το είδος των αποδείξεων που απαιτούνται για τη λήψη αποφάσεων και, αν όχι, να λέει πού και πώς να αναζητήσει τέτοιες αποδείξεις.¹¹⁸

Η επιστήμη για τον Dewey είναι ευρεία σε πεδίο εφαρμογής κι επομένως περισσότερο καθολική, διότι ξεπερνά τη χρησιμότητά της σε εξειδικευμένους τεχνικούς κλάδους και αντιπροσωπεύει τη μόνη μέθοδο σκέψης που έχει αποδειχθεί γόνιμη σε οποιοδήποτε θέμα. Δεν πρόκειται για μια ιδιότυπη ανάπτυξη της σκέψης για στενούς σκοπούς, αλλά για εξέλιξη της σκέψης που συνειδητοποιεί τους εγγενείς στόχους της και τα βασικά εργαλεία που είναι απαραίτητα για την επίτευξή τους.¹¹⁹ Δεν είναι, ωστόσο, σοφό να ισχυριστεί κανείς ότι η επιστημονική μέθοδος ήταν απόλυτη για τον Dewey. Η προτίμησή του για την επιστήμη ήταν καθαρά πραγματιστική, διότι αυτή δούλευε καλύτερα από άλλες μεθόδους. Αναγνώριζε ότι η επιστημονική μέθοδος, όπως και τα συμπεράσματά της, δεν ήταν πάντα σταθερή, διότι είχε εξελιχθεί ανά τους αιώνες, περιείχε λάθη και επομένως επιδεχόταν διορθώσεις.

¹¹⁸ John Dewey, «How We Think» (1910), ΕΜΠ 6, 201, 232-237· John Dewey, «Contributions to A Cyclopedic of Education» (1913), ΕΜΠ 7, 339.

¹¹⁹ John Dewey, «Science as Subject-Matter and as Method» (1910), ΕΜΠ 6, 7.

Ανακεφαλαίωση

Με την αυστηρή του πίστη στη σημασία της εφαρμογής των θεωριών στην πράξη, ο Dewey ξεχωρίζει από άλλους Πραγματιστές. Μέσα στην οργανική ενότητα εντοπίζει το ρόλο που παίζει η αλήθεια. Η εμπειρία, ως αλληλεπίδραση του ανθρώπου και του περιβάλλοντος, παρουσιάζει προβλήματα τα οποία για να λυθούν προτείνονται σχέδια δράσης – προτάσεις που επιδέχονται τιμές αλήθειας. Η μέθοδος επαλήθευσης που υιοθετεί ο Dewey είναι καθαρά επιστημονική και συνδέεται άρρηκτα με την έννοια της αλήθειας, διότι επιβεβαιώνει, ή ακόμη αποκαλύπτει, την αληθοτιμή των προτάσεων. Ταυτόχρονα, επειδή ακριβώς οι προτάσεις παρουσιάζονται ως σχέδια δράσης, η πραγματιστική θεωρία της αλήθειας υπαινίσσεται την εφαρμογή της ίδιας μεθόδου και σε θέματα ηθικής που πρωτίστως απασχολεί τον φιλόσοφο, αλλά και την παρούσα εργασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

Εισαγωγικά

Μετά την αναδιαμόρφωση αφενός της μεταφυσικής θεωρίας με την άρση των δυϊσμών και τη νατουραλιστική οργανική εμπειρία, αφετέρου της γνωσιοθεωρίας με τη γνωσιακή εργαλειοκρατία και την εισαγωγή της επιστημονικής έρευνας στη φιλοσοφία, ο Dewey επιδιώκει να βρει θέση για την ηθική στη όλη φιλοσοφία του. Επειδή ως προς τα πρώτα δυο φιλοσοφία πεδία ο φιλόσοφος εμπνέεται από την επιστημονική σκέψη, τώρα πρέπει να οριστεί κατά πόσον η επιστήμη είναι ικανή να συμβάλει στην ανάπτυξη μιας ηθικής θεωρίας που θα ικανοποιεί τις φιλοσοφικές αξιώσεις του Πραγματισμού, καθώς επίσης και τις λογικές παραμέτρους που οπωσδήποτε θα τίθεντο από τους επικριτές.

1. Σχέση Φιλοσοφίας και Επιστήμης

Στο επίκεντρο της προσπάθειας του Dewey να διαμορφώσει μια πρακτική φιλοσοφία, αλλά και να ανασυγκροτήσει το ρόλο του φιλοσόφου, ήταν η άποψή του για τη σχέση μεταξύ φιλοσοφίας και επιστήμης. Το θέμα αυτό ήταν κεντρικό στις συζητήσεις γύρω από την επαγγελματοποίηση της φιλοσοφίας εκείνη την εποχή. Ήταν τέτοιο το κύρος της επιστήμης μεταξύ των φιλοσόφων και στον ευρύτερο πολιτισμό εκείνη την περίοδο που λίγοι μιλούσα αρνητικά για την επιστήμη. Για να καθιερωθούν ως κοινότητα αρμόδιων επαγγελματιών, οι φιλόσοφοι έπρεπε να δημιουργήσουν μια θετική σχέση με την επιστήμη.¹²⁰

Ωστόσο, οι φιλόσοφοι διαφωνούσαν ως προς το τι είναι η επιστήμη και ποια πρέπει να είναι η σχέση της με τη φιλοσοφία. Άλλοι έβλεπαν την επιστήμη αυστηρά ως αποκτηθείσα τυπική γνώση, υποστήριζαν επομένως ότι η φιλοσοφία είναι και ήταν πάντα επιστημονική και πρότειναν τη συνήθη λειτουργία της. Άλλοι προσπάθησαν να διαμορφώσουν τη φιλοσοφία με βάση την πιο περιοριστική έννοια της επιστήμης που ενσωματώνεται στις μεθόδους και τα πορίσματα των εμπειρικών επιστημών κι επομένως αναζήτησαν μεταρρύθμιση του ρόλου του φιλοσόφου.

¹²⁰ David Hollinger, «Inquiry and Uplift: Late Nineteenth Century American Academics and the Moral Efficacy of Scientific Practice», στο *The Authority of Experts*, εκδ. T. Haskell (IU Press, 1984), 142-156· David Hollinger, «The Problem of Pragmatism in American History», *Journal of American History* 67 (1980): 88-107.

Οι μεταρρυθμιστές κατηγορούσαν τους συναδέλφους ότι παρίσταναν πως ασκούν την επιστήμη, αλλά δεν ακολουθούσαν τις πραγματικές επιστήμες. Οι προτάσεις τους περιείχαν: την καλλιέργεια της προσεκτικής, επαγωγικής έρευνας, τη σκόπιμη και συστηματική απαρίθμηση των στοιχείων ενός προβλήματος, τη συνεργατική έρευνα, την υιοθέτηση κοινής και σαφούς ορολογίας, τη διατύπωση των προβλημάτων σε υποθέσεις και τη σύνταξη σύγχρονης *Summa Metaphysika* με τα αποτελέσματα των ερευνών. Τούτο προκάλεσε οξεία κριτική κι ατελέσφορες διαφωνίες, αντανakλώντας ποικιλία απόψεων για τη σχέση επιστήμης και φιλοσοφίας.¹²¹

Στις αρχές του 20^{ού} αιώνα, επομένως, δεν αναπτύχθηκε μια κοινή στάση για τους στόχους, τα προβλήματα και τις μεθόδους της φιλοσοφίας. Ο κλάδος είχε όλα τα χαρακτηριστικά επαγγέλματος, αλλά καμία ουσιαστική συνοχή που ήλπιζαν οι λάτρεις των εμπειρικών επιστημών. Οι υποστηρικτές της περιορισμένης φιλοσοφικής έρευνας, αφού απέτυχαν να επικρατήσουν στην λογική επιχειρηματολογία, άρχισαν απλώς να ασκούν εξουσία στα τμήματα φιλοσοφίας. Μέχρι το 1920 οι τάσεις έκλιναν προς μια σχετικά στενή αντίληψη της «επιστημονικής φιλοσοφίας», η οποία ευνοούσε την ανάπτυξη μιας εξειδικευμένης κοινότητας εσωτερικού διαλόγου, στην οποία προκρίνονταν οι αυστηροί υποκλάδοι της επιστημολογίας και της τυπικής λογικής.¹²²

Ο Dewey, βέβαια, δεν ήθελε η φιλοσοφία να απομονωθεί υπό τη σημαία της επιστημολογίας και της λογικής, επειδή πίστευε ότι η επιστήμη, ιδίως η βιολογία κι η ψυχολογία, είχε καταρρίψει εκείνες τις παραδοχές για την εμπειρία και τη γνώση που διέπουν την επιστημολογία. Επομένως, λυπήθηκε με την επιβεβαίωση της πρόβλεψής του ότι η απροθυμία να κλείσει η βιομηχανία της επιστημολογίας θα οδηγούσε τη φιλοσοφία σε πολιτισμική ασχετοσύνη, σηματοδοτώντας και την ήττα του οράματός του για τη συμμαχία μεταξύ επιστήμης και φιλοσοφίας.

Ως Ιδεαλιστής, ο Dewey απέρριψε την αμυντική καντιανή στρατηγική του Henry Torrey που ξεχώριζε τη σφαίρα της επιστήμης από της φιλοσοφίας, ενώ ενστερνίστηκε την προσπάθεια του Thomas Green να υποτάξει την επιστήμη στη φιλοσοφία και να στηρίξει την παραπαίουσα βασιλεία της ως βασίλισσας των επιστημών. Η φιλοσοφία ήταν η επιστήμη όλης της

¹²¹ Daniel Wilson, «Science and the Crisis of Confidence in American Philosophy, 1870-1930», *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 23 (1987): 236, 250-252.

¹²² Ο. π., 252-257· Daniel Wilson, «Professionalization and Organized Discussion in the American Philosophical Association, 1900-1922», *Journal of the History of Philosophy* 17 (1979): 53-69· Kuklick, *The Rise*, 451-480.

πραγματικότητας ως ένα ενιαίο δεμένο σύστημα και η βάση για κάθε άλλη επιστήμη. Δεν ήταν ειδική επιστήμη, αλλά όλη η Επιστήμη λαμβανόμενη στην οργανική συστηματική της ολότητα.¹²³

Αφήνοντας τον Ιδεαλισμό και υιοθετώντας Νατουραλισμό, ο Dewey πλέον έβλεπε ότι η φιλοσοφία ως πεδίο γνώσης ήταν εντελώς παρασιτική στις ειδικές επιστήμες. Η φιλοσοφία έπρεπε να πάει στο σχολείο των επιστημών, να έχει μόνο επιστημονικά δεδομένα και μόνο επιστημονική ή τουλάχιστον σχετική με την επιστήμη μέθοδο. Αν διεκδικεί ειδικό πεδίο γεγονότων ή ιδιαίτερους τρόπους πρόσβασης στην αλήθεια, πρέπει να έχει και μια στάση αμφιβολίας. Η φιλοσοφία δεν είναι μια ειδική επιστήμη, και σίγουρα όχι η ίδια η Επιστήμη, αλλά είχε να παίξει σημαντικό ρόλο ως μια ισχυρή μορφή πολιτισμικής κριτικής που εδράζεται στην ηθική κρίση και πειθαρχεί στη γνώση που παρέχουν οι ειδικές επιστήμες.¹²⁴

Ο Dewey κράτησε, ωστόσο, μια αυστηρά *μεθοδολογική* στάση προς την επιστήμη και μάλιστα αρκετά χαλαρή και επεκτατική. Για τον φιλόσοφο, η επιστήμη με την πιο σημαντική της έννοια δεν αποτελεί ένα σώμα γνώσης που συσσωρεύεται από τις ειδικές επιστήμες, αλλά έχει να κάνει κατεξοχήν με τη μέθοδο μέσω της οποίας έχει παραχθεί αυτή η γνώση. Αυτή τη μέθοδο την περιγράφει ο Dewey με πολύ γενικό τρόπο, για να καταλήξει σε έναν ορισμό της επιστήμης που να συνάδει με τις πρακτικές των φυσικών επιστημών. Η θεώρησή του ήταν ευρύτερη από εκείνη όσων πίστευαν ότι η επιστημονική γνώση πρέπει να παίρνει τις *μορφές* που χαρακτηρίζουν τα αποτελέσματα των ερευνών πάνω στα φυσικά φαινόμενα.

Η επιστημονική προσέγγιση, για τον Dewey, είναι εμφανής κάθε φορά που οι πεποιθήσεις δεν θεωρούνται απλώς δεδομένες, αλλά καθιερώνονται ως συμπεράσματα κριτικής έρευνας και δοκιμής. Μια προσέγγιση γίνεται επιστημονική, στον βαθμό που εξετάζει την κάθε κρίση και προς τις δύο αυτές κατευθύνσεις: πρώτον, ελέγχει την εγκυρότητά της με αναφορά στη δυνατότητα διατύπωσης άλλων πιο σίγουρων κρίσεων με τις οποίες αυτή συνδέεται, και δεύτερον, προσδιορίζει την αξία της με αναφορά στη χρησιμότητά της για τη διατύπωση άλλων κρίσεων.¹²⁵

Τίθενται, επομένως, συγκεκριμένα όρια στο τι θα μπορούσε να θεωρηθεί ως «επιστήμη». Η διατύπωση ήταν τόσο ελεύθερη, όμως, που ο Dewey συχνά χρησιμοποιούσε τον όρο επιστήμη ως

¹²³ Dewey, «Psychology as Philosophic Method», 158.

¹²⁴ John Dewey, «Consciousness and Experience» (1899), ΕΜΠ 1, 129· John Dewey, «Some Connections of Science and Philosophy», *Encounter* 49 (August 1977): 77-82.

¹²⁵ John Dewey, «Logical Conditions of a Scientific Treatment of Morality» (1903), ΕΠΠ 3, 3-4.

συνώνυμο του λόγου, της νοημοσύνης και της αναστοχαστικής σκέψης. Την τελευταία π.χ. ορίζει ως ενεργή, επίμονη και προσεκτική εξέταση οποιασδήποτε πεποιθήσης ή υποτιθέμενης μορφής γνώσης υπό το φως των λόγων που την υποστηρίζουν και των περαιτέρω συμπερασμάτων στα οποία τείνει. Τούτο έδειχνε μάλλον μια προθυμία να προσφέρει σχετικά χαλαρές προϋποθέσεις για την είσοδο στον οίκο της επιστήμης.¹²⁶

2. Επιστημονική Μέθοδος στην Ηθική

Η επιστήμη, για τον Dewey, μπορούσε και έπρεπε να καθορίσει τις πεποιθήσεις σε όλα τα πεδία της εμπειρίας, συμπεριλαμβανομένης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Πράγματι, ο φιλόσοφος διαμόρφωσε ευρεία άποψη για την επιστήμη για να προσεγγίσει την ηθική επιστημονικά υποβάλλοντας τις ηθικές κρίσεις στην αναστοχαστική έρευνα. Το σημαντικότερο καθήκον ενός φιλοσόφου ήταν να επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής της επιστημονικής κρίσης έτσι ώστε να συμπεριλάβει τον ηθικό λόγο. Η ίδια η πραγματιστική θεώρηση της αλήθειας είχε πραγματιστική αξία, διότι ήθελε να μεταφέρει την πειραματική έννοια της αλήθειας που κυριαρχεί στις επιστήμες, την τεχνική πλευρά, στις πολιτικές και ηθικές πρακτικές, στην ανθρώπινη πλευρά.¹²⁷

Η προσπάθειά του Dewey να καταστήσει την ηθική πιο επιστημονική είναι από τις πιο αμφιλεγόμενες πτυχές της σκέψης του Dewey. Αν ιδωθεί, όμως, στο πλαίσιο των απόψεών του περί εμπειρίας, γνώσης κι επιστήμης, και όχι μέσα τις επιστημολογικές προοπτικές που ο ίδιος απέρριπτε, το εγχείρημα είναι λιγότερο αμφίβολο από ό,τι έχει φανεί σε πολλούς. Γι' αυτό, πρέπει να υπενθυμιστεί η αντιεπιστημολογική κριτική του Dewey στην πανταχού παρουσία της γνωσιακής σχέσης, η αντιδυϊστική του θεώρηση της εμπειρίας και η τοποθέτηση της σκέψης ως διαμεσολαβητικής λειτουργίας μέσα στην εμπειρία. Αυτές οι πτυχές της σκέψης του είχαν τόσο σπουδαίο αντίκτυπο στην ηθική του φιλοσοφία όσο και στην γνωσιοθεωρία του.

Ο Dewey υποστήριξε ότι το καλό και το κακό στο αρχικό στάδιο δεν είναι αντικείμενα γνώσης, αλλά αντικείμενα της εμπειρίας ως «πρωταρχική οργανική αντίδραση». Συνεπώς, το καθήκον του ηθικού λόγου δεν ήταν να εγκαθιδρύσει την *πραγματικότητα* των καλών και των κακών γεγονότων που ενέχει η εμπειρία, διότι, για τον Dewey, η πραγματικότητά τους ήταν μη-προβληματική. Όπως ακριβώς το πρόβλημα των επιστημολόγων σχετικά με την «ύπαρξη του κόσμου» εξαφανίζονται

¹²⁶ Dewey, «How We Think», 185.

¹²⁷ Dewey, «The Problem of Truth», 31.

στη δική του ανάλυση της εμπειρίας, έτσι εξαφανίζονται κι οι ανησυχίες για την ύπαρξη, σε αντίθεση με τη σχετική *αξία*, συγκεκριμένων καλών και κακών γεγονότων. Τέτοιες ανησυχίες έχουν μόνο όσοι υποθέτουν ότι αυτά τα καλά και τα κακά γεγονότα έπρεπε να πιστοποιηθούν σε κάποια υπερβατική πραγματικότητα πέρα από την εμπειρία.¹²⁸

Ο Dewey παρατηρεί ότι τα καλά υπάρχουν σε πλήθος όπως επίσης υπάρχουν και τα κακά σε πλήθος, αλλά και κάποιες βαθμίδες και των δυο αυτών. Αν δεν στήσει κανείς την έννοια μιας υπερβατικής πραγματικότητας, δεν τίθεται το ερώτημα αν το καλό και το κακό όντως υπάρχουν ή μόνο φαίνονται να υπάρχουν. Η θλίψη κι η χαρά, το καλό και το κακό, έγκειται στο ότι αυτά όντως υπάρχουν, ενώ ελπίδα έγκειται στο ότι μπορούν να ρυθμιστούν, να καθοδηγηθούν, να αυξηθούν προς τη μια κατεύθυνση και να μειωθούν προς την άλλη. Ο Dewey θεωρεί ότι ο ίδιος δεν χρειάζεται το Απόλυτο για να διακρίνει το καλό της ευγένειας από το κακό της συκοφαντίας ή το καλό της υγείας από το κακό της ασθένειας. Στην εμπειρία τα πράγματα φέρουν τους δικούς τους ιδιαίτερους χαρακτήρες.¹²⁹

Κατά τη θεώρηση αυτή, όσο τα πράγματα βιώνονται στην εμπειρία ως μη-προβληματικά καλά ή κακά, η γνώση δεν παίζει κανένα ρόλο στην ηθική ζωή. Σε μια τέτοια εμπειρία τα πράγματα απλώς *βρίσκονται* ως καλά, δεν γνωρίζονται ή κρίνονται ως καλά. Το να *βρίσκει* κανείς ένα πράγμα καλό, χωρίς την αναστοχαστική κρίση, απλώς σημαίνει ότι αντιμετωπίζει το πράγμα αυτό με έναν ορισμένο τρόπο, προσκολλάται σε αυτό, στέκεται πάνω σε αυτό, το καλωσορίζει και ενεργεί με τρόπο ώστε να το διαιωνίσει και να το απολαμβάνει.¹³⁰

Όταν οι εμπειρίες του καλού και του κακού γίνονται προβληματικές κι γεννούν ερωτήματα για καλύτερο και χειρότερο, τότε η σκέψη αρχίζει να κάνει τη δουλειά της. Οι αδιευκρίνιστες εμπειρίες αυτού του είδους ζητούν μια κρίση της πράξης, μια κρίση σχετικά με το τι πρέπει να κάνουμε, για να ενισχυθεί το καλό και να μειωθεί το κακό. Έτσι, μια αμφίβολη μη-γνωσιακή εμπειρία της αξιολόγησης δίνει τη θέση της σε μια γνωσιακή εμπειρία της εκτίμησης, μια διαδικασία ανεύρεσης του τι θέλουμε *πραγματικά*.¹³¹

¹²⁸ John Dewey, «Nature and It's Good: A Conversation» (1909), ΕΜΠ 4, 19-20.

¹²⁹ Ο. π.

¹³⁰ Dewey, «The Logic of Judgments of Practice», 26.

¹³¹ Ο. π., 35.

Για τον Dewey, επειδή ως προς τη μορφή τους οι ηθικές κρίσεις δεν διαφέρουν από τα άλλα είδη κρίσεων, μπορούν να γίνουν με την επιστημονική μέθοδο. Ξεκινούν με ένα πρόβλημα ή δίλημμα, το ηθικό πρόβλημα, που όπως όλα τα προβλήματα, υπόκειται σε ορισμό κι υπόδειξη πιθανών τρόπων δράσης για επίλυση. Η εξέταση αυτών υποδείξεων ή προτάσεων έχει τη μορφή μιας «δραματικής πρόβας» που γίνεται στο μυαλό για διάφορους τρόπους συμπεριφοράς και ακολουθεί μια εκτίμηση των συνεπειών τους. Διατυπώνεται μια κρίση για ένα καλύτερο τρόπο συμπεριφοράς και, τέλος, δοκιμάζεται αυτή η κρίση στην πράξη. Έτσι, οι διαφορές μεταξύ των διανοητικών και των ηθικών κρίσεων δεν είναι διαφορές μεθόδου, αλλά αντικειμένου που για την ηθική κρίση είναι το καλό ή το κακό αντί για άλογο, πλανήτη ή τρίγωνο.¹³²

3. Χαρακτήρας

Παρά τη φαινομενική απλότητα αυτής της παρατήρησης, ο Dewey αναγνώρισε ότι η διαφορά στο αντικείμενο δεν ήταν διόλου ασήμαντη. Εκτός από ορισμένα καθολικά χαρακτηριστικά, η επιστημονική κρίση διαφέρει ανάλογα με τους σκοπούς που εξυπηρετεί. Οι ηθικές κρίσεις διακρίνονται από την είσοδο του χαρακτήρα του κρίνοντος προσώπου στην κρίση, ο οποίος καθορίζει την προτίμηση της αξίας του περιεχομένου μιας κρίσης έναντι κάποιας άλλης.¹³³

Η ηθική κρίση αφορά σε έναν απολύτως αμοιβαίο καθορισμό αφενός της κατάστασης που κρίνεται, αφετέρου του χαρακτήρα ή της διάθεσης που εκφράζεται στην πράξη της κρίσης. Με άλλα λόγια, σε μια ηθική κρίση οι εκτιμήσεις καλού και κακού καθορίζονται κυρίως από τον χαρακτήρα. Κι ο χαρακτήρας διαμορφώνεται από τις ηθικές κρίσεις που διατυπώνονται και τις επακόλουθες πράξεις που εκτελούνται. Το είδος του ανθρώπου, που κάποιος είναι ή επιθυμεί να γίνει, επηρεάζει ό,τι αποφασίζει να κάνει, κι αποφασίζοντας τι να κάνει, αποφασίζει (συχνά ασυνείδητα) τι είδους άνθρωπος θα είναι.¹³⁴

Φυσικά, ο Dewey δεν εννοούσε ότι οι μη-ηθικές επιστημονικές κρίσεις δεν επηρεάζονται από τον χαρακτήρα του κρίνοντος προσώπου. Για τον Dewey, η επιστήμη είναι ένας συνδυασμός γνωσιακών αρετών κι εξαρτάται κατά πολύ από ένα ηθικό ενδιαφέρον - την ειλικρινή επιδίωξη να κρίνει κανείς ορθά και αληθινά. Στις μη-ηθικές κρίσεις, ο χαρακτήρας είναι μια ομοιόμορφη και

¹³² Ο. π., 26· John Dewey και James Tufts, *Ethics* (1908), ΕΜΠ 5, 292-293.

¹³³ Dewey, «Logical Conditions», 22.

¹³⁴ Ο. π., 23-24.

αμερόληπτη συνθήκη που επηρεάζει όλες τις κρίσεις εξίσου, ενώ στις ηθικές κρίσεις αποτελεί προτιμησιακή επίδραση σε συγκεκριμένες κρίσεις. Στις μη-ηθικές κρίσεις, γίνεται προσπάθεια να περιοριστεί η επιρροή του χαρακτήρα πάνω στο υλικό που κρίνεται. Στις ηθικές κρίσεις, ο χαρακτήρας χρωματίζει ποιοτικά το νόημα της κατάστασης που παρουσιάζει στον εαυτό του.¹³⁵

Ο Dewey δίνει μεγάλη αξία στην επιστήμη, διότι αξιοποιώντας την μπορεί κανείς να καθορίσει τι πρέπει να κάνει για να ζήσει τη ζωή που θέλει, αλλά και για να επιλέξει τους σκοπούς και τα μέσα που χρειάζονται για μια τέτοια ζωή. Ωστόσο, η επιστήμη δεν μπορεί να σχηματίσει οριστική κρίση για το τι είδους ζωή θα έπρεπε κανείς να θέλει να ζήσει. Τούτο ήταν έργο όχι της επιστήμης αλλά της «σοφίας». Διότι οι άνθρωποι έχουν κάτι που όπως λένε είναι «ανεκτίμητης» αξίας, υπερβαίνει την κρίση κι ως αξιωματικό δεδομένο επηρεάζει καθοριστικά τις επιλογές. Η λέξη «ανεκτίμητος» δεν σημαίνει κάτι με υπέρτατη αξία σε σχέση με κάτι άλλο, ούτε κάτι με μηδενική αξία, αλλά κάτι που είναι εκτός του πεδίου αξιολόγησης κι επομένως δεν μπορεί να είναι μέρος του αντικειμένου της κρίσης, ενώ όμως επηρεάζει την κρίση.¹³⁶

Σε νεπώς, για τον Dewey, η «σοφία» είναι ηθικός όρος και, όπως κάθε ηθικός όρος, δεν αναφέρεται στην κατάσταση των πραγμάτων που ήδη υπάρχουν, ακόμη κι αν αυτή η κατάσταση μεγεθυνθεί σε αιωνιότητα και απόλυτη αξία. Ως ηθικός όρος, αναφέρεται στην επιλογή του τι πρέπει να γίνει, την προτίμηση του ενός τρόπου ζωής έναντι του άλλου. Δεν αναφέρεται σε πραγματοποιημένη πραγματικότητα, αλλά σε επιθυμητό μέλλον που οι επιθυμίες μας, όταν μεταφραστούν σε σαφή πεποίθηση, μπορούν να βοηθήσουν να έρθει σε ύπαρξη.¹³⁷

4. Ηθική Φιλοσοφία και Επιστήμη της Ηθικής

Λόγω ακριβώς της αγάπης για αυτή την σοφία, η φιλοσοφία ξεχωρίζει από την επιστήμη κι οι φιλόσοφοι μπορούσαν να συμβάλλουν στην επίλυση των ανθρώπινων προβλημάτων. Ο Dewey υποστήριξε ότι η φιλοσοφία δεν αποτελεί απλώς μια μορφή τεκμηριωμένης γνώσης, αλλά μια μορφή επιθυμίας, μια προσπάθεια για δράση, δηλαδή μια αγάπη για τη σοφία. Η σοφία δεν είναι

¹³⁵ Ο. π., 19, 21-22.

¹³⁶ Dewey, «The Logic of Judgments of Practice», 46.

¹³⁷ John Dewey, «Philosophy and Democracy» (1918), ΕΜΠ 11, 44.

αποδεδειγμένη γνώση γεγονότων και αληθειών, αλλά πεποίθηση για ηθικές αξίες, για καλύτερο τρόπο ζωής που πρέπει να ακολουθείται.¹³⁸

Ιστορικά, οι φιλοσοφίες ενσάρκωναν όχι άχρωμες διανοητικές ερμηνείες της πραγματικότητας, αλλά τις πιο έντονες επιθυμίες και ελπίδες των ανθρώπων, τις βασικές τους πεποιθήσεις για το είδος της ζωής που πρέπει να ζουν. Δεν ξεκίνησαν από την επιστήμη, ούτε από εξακριβωμένη γνώση, αλλά από ηθικές πεποιθήσεις. Προσέφυγαν, όμως, στην καλύτερη γνώση και τις καλύτερες διανοητικές μεθόδους της εποχής τους, για να δώσουν τη μορφή της απόδειξης σε αυτό που ήταν μια στάση της ηθικής θέλησης, για να προτιμήσουν έναν τρόπο ζωής έναντι άλλου και για να πείσουν τους ανθρώπους ότι αυτός ήταν ο σοφός τρόπος ζωής. Επειδή η φιλοσοφία είναι σοφία και όχι γνώση, μπορεί να υπάρχει εθνική φιλοσοφία, αλλά όχι εθνική χημεία. Η πολιτιστική διαφοροποίηση στις φιλοσοφίες αντανακλά ασυμβατότητες του χαρακτήρα και των προσδοκιών, διότι πρόκειται για διαφορετικούς τρόπους ερμηνείας της ζωής.¹³⁹

Ως αναζήτηση καλύτερου τρόπου ζωής που πρέπει να ακολουθείται, η ηθική φιλοσοφία ξεχωρίζει από αυτό που ο Dewey ονομάζει την «επιστήμη της ηθικής» που περιλαμβάνει την «ψυχολογική ηθική» και την «κοινωνιολογική ηθική» κι αποτελεί μια απολύτως περιγραφική επιχείρηση που ασχολείται με τη συλλογή, την εξήγηση και την ταξινόμηση των γεγονότων της εμπειρίας, για τα οποία διατυπώνονται ή εφαρμόζονται οι κρίσεις του σωστού και του λάθους. Ο Dewey δεν βλέπει εμπόδια στην ανάπτυξη μιας τέτοιας επιστήμης.¹⁴⁰

Πιστεύει ότι μπορεί να διατυπωθούν προτάσεις για την ανθρώπινη συμπεριφορά και να εξεταστούν με την επιστημονική μέθοδο. Έτσι, θα υπάρχει πολύτιμος πόρος για την ηθική κρίση ο οποίος ερευνά τις συνθήκες που ελέγχουν τη διαμόρφωση και την εκτέλεση των στόχων. Αν κι η στοχαστική ηθική κρίση προχωρά ανεξάρτητα από την επιστήμη της ηθικής, ο Dewey συχνά χρησιμοποιεί πιο στενή έννοια της επιστήμης, για να δείξει ότι η ηθική σκέψη, μέχρι να ενσωματώσει τις επιστημονικές αιτιακές προτάσεις, δεν θα είναι πλήρως στοχαστική.¹⁴¹

Τα περιορισμένα επιτεύγματα της κοινωνικής και της ψυχολογικής επιστήμης στην παραγωγή των νόμων και η πεποίθηση πολλών, ότι οι συμπεριφορές δεν εξηγούνται με τέτοιους νόμους,

¹³⁸ Dewey, «Philosophy and Democracy», 44.

¹³⁹ Ο. π., 43-44.

¹⁴⁰ John Dewey, «Ethics» (1904), ΕΠΠ 3, 41· Dewey, «Logical Conditions», 23-37.

¹⁴¹ John Dewey, «Psychology and Social Practice» (1900), ΕΜΠ 1, 150.

καθιστούν αυτή την εκδοχή της επιστημονικής ηθικής κρίσης ύποπτη. Δεν αμφισβητείται, ωστόσο, η ευρύτερη άποψη περί πρακτικού λόγου που προωθεί ο Dewey. Πάντως, ο φιλόσοφος δεν ισχυρίζεται ποτέ ότι μια περιγραφική επιστήμη της ηθικής μπορεί να καθορίσει συγκεκριμένες ηθικές κρίσεις. Είναι η φιλοσοφία, και όχι η επιστήμη, που ασχολείται με το ιδανικό, ό,τι πρέπει να είναι ή είναι επιθυμητό, ως διακριτό από το υπαρκτό, το φαινομενικό, το οντολογικό.¹⁴²

Ωστόσο, επειδή η φιλοσοφία θεωρείται ως σοφία και όχι ως γνώση, δεν σημαίνει ότι είναι αυθαίρετη έκφραση ηθικής επιθυμίας. Για τον Dewey, η φιλοσοφία μπορεί να προτείνει τις αξιακές της κρίσεις, μόνο όταν επιλέξει σχετικό υλικό από την υπάρχουσα τεκμηριωμένη γνώση, για να στηρίξει την ηθική θεωρία. Αυτή η εξάρτηση από τη μέθοδο της λογικής παρουσίασης και από το επιστημονικό υλικό δίνει στη φιλοσοφία τον μανδύα, κι όχι τη μορφή, της γνώσης. Αυτός ο μανδύας, όμως, είναι ουσιώδης και κάνει τη φιλοσοφία σκληρή δουλειά και πολύτιμο εργαλείο. Η επιστημονική μορφή είναι απαραίτητο όχημα για τη μετάδοση μη-επιστημονικών κρίσεων, διότι η φιλοσοφία δεν είναι απλώς πάθος, αλλά πάθος που θα θέλει να εκφραστεί ως λογική πειθώ.¹⁴³

Αυτή η συνδυασμένη προσέγγιση καθιστά τη φιλοσοφία πολύ δύσκολη υπόθεση. Διότι υπάρχει πειρασμός, αφενός, να υιοθετηθεί το υπεροπτικό ύφος της γνώσης και να δοθεί στην ηθική θεωρία σύνολο πλαστών επιστημονικών διαπιστευτηρίων, αφετέρου, να αφεθεί η ηθική θεωρία χωρίς οποιαδήποτε υποστήριξη της επιστήμης, με αποτέλεσμα η φιλοσοφία να γίνεται συναισθηματική, φαντασιακή και μαγική. Ο Dewey παραδέχεται ότι είναι δύσκολο να αποφευχθούν αυτοί οι πειρασμοί και ότι περιστασιακά έχει υποκύψει κι ο ίδιος.¹⁴⁴

Ωστόσο, ο Dewey τοποθετεί στην καρδιά της αποστολής του φιλοσόφου πρωτίστως την άσκηση της «σοφίας» που είναι στοχαστικής προσπάθεια για δράση, ενώ η λογικότητά της αποδεικνύεται με την επιστημονική μέθοδο. Η φιλοσοφία δεν είναι και δεν πρέπει να γίνει επιστήμη, αλλά πρέπει να βασίζεται στα επιτεύγματα και στις μεθόδους της επιστήμης, για να διατυπώσει τα ιδανικά για την ευζωία, γιατί μόνο εκεί βρίσκεται όποια λογικότητα μπορεί να έχουν αυτά τα ιδανικά. Για τον φιλόσοφο, ορθά κατανοημένη, η φιλοσοφία αποτελεί διανοητικοποιημένη επιθυμία, φιλοδοξία

¹⁴² Dewey, «Ethics», 41· Dewey, «Psychology and Social Practice», 150· John Dewey, «Psychological Method in Ethics» (1903), ΕΠΠ 3, 59-61.

¹⁴³ Dewey, «Philosophy and Democracy», 46.

¹⁴⁴ Ο. π., 46-47.

υποκείμενη σε δοκιμές, κοινωνική ελπίδα εκφρασμένη σε αποτελεσματικό πρόγραμμα δράσης, προφητεία του μέλλοντος που όμως ελέγχεται από σοβαρή σκέψη και γνώση.¹⁴⁵

5. Επιστημονική Θεμελίωση

Ο Dewey είχε επικρίνει ιδεαλιστική την ηθική του Thomas Green για τους αυστηρούς κανόνες και τη αφηρημένη μεταφυσική της. Διότι η ηθική θεωρία δεν πρέπει να είναι σύνολο αυστηρών κανόνων που καθορίζουν ακριβώς τι πρέπει να κάνουμε. Η αυστηρότητα αποτυγχάνει να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη μοναδικότητα, αλλά και την ποικιλία των ανθρώπινων πράξεων. Καθιστά τη συμπεριφορά μηχανιστική, αποτρέποντας την αυθόρμητη και πλούσια πλευρά της ηθικής ζωής. Από την άλλη, η ηθική θεωρία δεν πρέπει να είναι τόσο αφηρημένη ώστε να αποτυγχάνει να αντιμετωπίσει τα προβλήματα των ανθρώπων. Για τον Dewey οι μεταφυσικές θεωρίες είναι αποσπασμένες από τον πραγματικό κόσμο για να είναι πρακτικά χρήσιμες.

Η ηθική θεωρία, όπως ο Dewey τονίζει, πρέπει να λειτουργεί όπως οι επιστημονικές θεωρίες στην μηχανική, οι οποίες παρέχουν γενικές έννοιες που μπορούν να προσαρμοστούν σε συγκεκριμένες συνθήκες. Πρέπει να προσφέρει ένα γενικό κι ευέλικτο πλαίσιο εφαρμόσιμο σε όλες τις ηθικές καταστάσεις. Το πλαίσιο της ηθικής πρέπει να είναι ευρύ για να καλύψει οποιαδήποτε ηθική δράση, παρέχοντας πρακτική καθοδήγηση και παραμένοντας προσαρμόσιμο.¹⁴⁶ Διότι ένα άκαμπτο ηθικό σύστημα εφαρμοσμένο σε ποικίλες περιπτώσεις οδηγεί σε αδιέξοδα.

Παραδείγματος χάριν, η θεωρία του Green για το ηθικό κίνητρο υποστηρίζει ότι ο ιδανικός εαυτός, το Απόλυτο, δεν ικανοποιείται ποτέ από τις επιθυμίες που έχει η μικρή έκφραση του εαυτού του η οποία είναι ο άνθρωπος. Ο ηθικός σκοπός, όμως, ήταν να επιτευχθεί η ικανοποίηση αυτού του ιδανικού εαυτού, καθιστώντας τη θεωρία εγγενώς αντιφατική, διότι καμία πράξη δεν θα μπορούσε ποτέ να ικανοποιήσει πλήρως τον ιδανικό εαυτό. Αυτή η θεωρία είναι ανεφάρμοστη και θα παρέλυε τη λήψη αποφάσεων αν λαμβανόταν σοβαρά υπόψιν ως ηθικός οδηγός.¹⁴⁷

Για τον Dewey, ο ενοποιημένος εαυτός - που είναι ένα μη-εξωπραγματικό ον - και οι ποικίλες επιθυμίες είναι δύο όψεις της ίδιας πραγματικότητας. Ο ηθικός εαυτός ορίζεται μέσω των

¹⁴⁵ Ο. π., 43.

¹⁴⁶ John Dewey, «Green's Theory of the Moral Motive» (1892), ΕΠΠ 3, 155-158· John Dewey, «Moral Theory and Practice» (1891), ΕΠΠ 3, 93-109.

¹⁴⁷ Dewey, «Green's Theory», 159-163· Dewey, «The Metaphysical Method in Ethics», 25.

συγκεκριμένων επιθυμιών του, όχι ανεξάρτητα από αυτές. Η διάκριση του μερικού και του ιδανικού εαυτού είναι λανθασμένη, δείχνει όμως τα στάδια της ηθικής κατανόησης – από μια περιορισμένη θεώρηση της δραστηριότητας του εαυτού προς μια πιο ολοκληρωμένη που στοχεύει στην υψηλότερη δύναμη.¹⁴⁸ Η άποψη του Dewey για τον εαυτό συγκρούεται με τη δυϊστική μεταφυσική του Green και αμφισβητεί την αναγκαιότητα των μεταφυσικών επιχειρημάτων έναντι της πρακτικής προσέγγισης.

Έτσι, ο φιλόσοφος προσπαθεί να εισαγάγει μια μη-μεταφυσική θεμελίωση για την ηθική της αυτοπραγμάτωσης, αποδεικνύοντας ότι αν και η θεμελίωση της ηθικής αποτελεί ένα μεταφυσικό έργο, υπάρχει κι η δυνατότητα μιας επιστημονικής προσέγγισης. Όπως οι επιστήμονες υποθέτουν την νομοτελειακή φύση του κόσμου για να διεξάγουν πειράματα, έτσι κι ο άνθρωπος πρέπει να υποθέσει ότι αυτό που είναι πραγματικά καλό για εκείνον πρέπει να αποδειχθεί καλό για όλους, αλλιώς δεν υπάρχει καλό στον κόσμο καθόλου. Αυτό το αξίωμα αποτελεί μια αναγκαία υπόθεση για την ηθική, ενώ η εγκυρότητά της θα πρέπει να ελέγχεται από την πρακτική εμπειρία.¹⁴⁹

Ένα άλλο εξίσου αξιόλογο αξίωμα που διατυπώνει ο Dewey έχει να κάνει πλέον με τη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον του, δηλαδή με τη λειτουργική ψυχολογία. Το αξίωμα λέει ότι η συμπεριφορά που όντως απαιτείται για να εκφραστεί ένα ηθικό πρόσωπο είναι, ταυτόχρονα, η συμπεριφορά που απαιτείται για να διατηρηθεί η κατάσταση στην οποία το ηθικό πρόσωπο έχει περιέλθει. Και αντιστρόφως, η συμπεριφορά που όντως ανταποκρίνεται στην κατάσταση είναι εκείνη που προάγει το ηθικό πρόσωπο. Έτσι, ο Dewey αφαίρεσε την αφηρημένη μεταφυσική από τη θεμελίωση του αξιώματος. Τα επιστημονικά αξιώματα επαληθεύονται από τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την εφαρμογή τους, μέσω της δράσης και του πειραματισμού, άρα η απόδειξη είναι πειραματική.¹⁵⁰

Ανακεφαλαίωση

Επειδή βλέπει ότι η φιλοσοφία έχει μείνει πίσω σε σχέση με τη γνώση που κατακτά η επιστήμη, ο Dewey προτρέπει τους φιλοσόφους να ασχοληθούν με τις επιστήμες για να αντλήσουν τεκμηριωμένη γνώση και να την αξιοποιήσουν στη φιλοσοφία. Άρα η επιστήμη είναι καθαρά

¹⁴⁸ Dewey, «Green's Theory», 161· Dewey, «Self-Realization as the Moral Ideal», 50-53.

¹⁴⁹ John Dewey, *Outlines of a Critical Theory of Ethics* (1891), ΕΠΠ 3, 320-323.

¹⁵⁰ Dewey, *The Study of Ethics*, 234.

βοηθητική και συμπληρωματική για τη φιλοσοφία, αλλά δεν μπορεί να ορίσει τις ηθικές αξίες. Διότι ενώ οι ηθικές κρίσεις μπορούν να ελέγχονται από την πραγματιστική μέθοδο όπως κάθε κρίση και να αποδεικνύεται η αποτελεσματικότητά τους, κατά τη διατύπωσή τους επηρεάζονται κατά πολύ από τον χαρακτήρα του ηθικού προσώπου. Εκεί έρχεται ο ρόλος της φιλοσοφίας που πρέπει να ασκήσει τη «σοφία» που επιλύει προβληματικές καταστάσεις στην εμπειρία, όταν δηλαδή δημιουργούνται καταστάσεις καλού και κακού, και καθοδηγεί συμπεριφορές σε πιο αρμονικό μέλλον και για το εγώ και για το περιβάλλον. Ωστόσο, τα ασφαλέστερα δεδομένα στα οποία αυτή η σοφία μπορεί να στηριχθεί είναι τα αποτελέσματα των επιστημονικών ερευνών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΗΘΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Εισαγωγικά

Όπως φαίνεται, για τον Dewey η φιλοσοφία είναι κατεξοχήν ηθικό έργο, διότι μελετά εκείνες τις πτυχές της εμπειρίας που ρυθμίζουν τις συμπεριφορές και προτείνει τι *πρέπει να κάνουμε*, κάτι που η επιστημονική γνώση δεν μπορεί να ορίσει. Στο σημείο αυτό πρέπει να εξεταστεί ποια είναι ακριβώς η «σοφία» που η φιλοσοφία του Dewey επιλέγει. Το 1908 ο Dewey δημοσιεύει ένα καινοτόμο εγχειρίδιο *Ηθική*, όπου συνδυάζει ιστορική και θεωρητική ανάλυση με σχόλια για τα τρέχοντα κοινωνικά προβλήματα, εκφράζοντας την προοδευτική πολιτική φιλοσοφία του. Το βιβλίο ήταν μέρος επιτυχημένων εγχειριδίων και χρησιμοποιείτο ευρέως στα πανεπιστήμια και αποτελεί πολύ ενδιαφέρον σύγγραμμα στην προοδευτική κοινωνική σκέψη, καθώς εδώ ο Dewey σκιαγραφεί τις βασικές θέσεις της ηθικής του θεωρίας.¹⁵¹ Άνετα μπορούν όλες οι σκέψεις της *Ηθικής* να αποδοθούν στον Dewey που έγραψε τα σημαντικότερα μέρη της, έκανε προτάσεις και κριτικές στον Tufts καθιστώντας το βιβλίο στο σύνολο ένα κοινό έργο και συμπεριέλαβε στα κείμενά του και τα επιχειρήματα του Tufts.¹⁵²

1. Αυτοπραγμάτωση

Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα πρώτα σημάδια της δυσαρέσκειας του Dewey με τον απόλυτο ιδεαλισμό γίνονται εμφανή στα ηθικά του γραπτά τη δεκαετία του 1890. Με την *Ηθική*, όμως, ο φιλόσοφος στρέφεται συστηματικά στα ζητήματα της ηθικής φιλοσοφίας. Εδώ συνδυάζει τρεις πτυχές της ηθικής θεωρίας που είχε αναπτύξει πριν: την μεταηθική του ανησυχία για τις ηθικές κρίσεις, τις συνεισφορές του ως ψυχολόγου στη επιστήμη της ανθρώπινης συμπεριφοράς και την νατουραλιστικοποίηση της αυτοπραγμάτωσης.

Έτσι, ο Dewey προχωρά στη δική του θεωρία της ηθικής ζωής μέσω μιας έμμεσης στρατηγικής, αποκαλύπτοντας τις ψυχολογικές και λογικές αδυναμίες των κυριότερων ηθικών θεωριών - του

¹⁵¹ John Dewey και James Tufts, *Ethics* (1908), ΕΜΠ, 5· Randolph Bourne, «John Dewey's Philosophy», στο *The Radical Will: Randolph Bourne*, εκδ. Olaf Hansen (Urizen, 1977), 331· John Dewey, «Textual Commentary» (1908), ΕΜΠ 5, 549-554· James Kloppenberg, *Uncertain Victory: Social Democracy and Progressivism in European and American Thought, 1870-1920* (OUP, 1986), 139-352, 400-401.

¹⁵² Dewey και Tufts, *Ethics*, 6.

Ωφελιμισμού και του Καντιανισμού. Όταν οι αδυναμίες τους διορθώνονται, οι διαφορές μεταξύ τους θολώνουν και τα πλεονεκτήματα κάθε θεωρίας μπορούν να ενσωματωθούν σε μια ηθική της αυτοπραγμάτωσης, όπου κι η ευτυχία κι οι εντολές της πρακτικής λογικής απαιτούν την καλλιέργεια του δημοκρατικού χαρακτήρα.

Ο Dewey χαρακτηρίζει την ηθική πράξη ως εθελοντική συμπεριφορά, διαφοροποιημένη από τη μη-ηθική συμπεριφορά λόγω της παρουσίας μιας επιλογής μεταξύ ανταγωνιζομένων αξιών. Όλη η συνειδητή ανθρώπινη ζωή είναι μια πράξη, αλλά μεγάλο μέρος αυτής είναι μη-ηθικό, μια τεχνική παρά ηθική υπόθεση όπου τα ερωτήματα που αντιμετωπίζει κανείς είναι αυτά της αδιάφορης προτίμησης ή της αποδοτικότητας μέσω-στόχων. Η ηθική πράξη προκαλείται και κατευθύνεται από αξίες που είναι τόσο ασύμβατες που απαιτούν εξέταση και επιλογή πριν την εκτέλεση της πράξης. Το πρόβλημα μιας ηθικής κατάστασης έγκειται στον προσδιορισμό του τι είναι πραγματικά αξιόλογο.¹⁵³

Ο Ωφελιμισμός και ο Καντιανισμός με την πρώτη ματιά φαίνονται ασυμβίβαστοι, καθώς διαφωνούν για το ποιο είναι το αντικείμενο της ηθικής κρίσης. Για τους Ωφελιμιστές είναι οι συνέπειες της πράξης που πρέπει να κρίνονται, ενώ για τους Καντιανούς τα κίνητρα του ηθικού προσώπου. Ο Dewey παρατηρεί ότι κι οι δυο θεωρίες στηρίζονται στην καθημερινή ηθική σκέψης, η οποία, αφενός, θεωρεί ότι «ένα δέντρο κρίνεται από τους καρπούς» του και ότι «ο δρόμος προς την κόλαση είναι στρωμένος με καλές προθέσεις», αφετέρου, σέβεται τον άνθρωπο που μπορεί να είναι ιδιότροπος αλλά έχει καλή καρδιά και, όπως ο Σαίξπηρ, πιστεύει ότι «ουδέν κυρίως καλόν ή κακόν, ο τρόπος του σκέπτεσθαι μόνον περί αυτού καθιστά αυτό ή ούτως ή άλλως».¹⁵⁴

Εδώ, όπως συνέβαινε όταν ο Dewey καλούσε τον κοινό άνθρωπο για διαβούλευση, ετοιμάζεται το έδαφος για επίθεση σε έναν ακόμη επιβλαβή δυϊσμό. Η δημοφιλής εκτίμηση και των δύο πλευρών αυτής της συζήτησης οδηγεί στην υποψία ότι οι φιλόσοφοι στήνουν ξανά ψευδείς διακρίσεις και παραβλέπουν μια περιεκτική προοπτική που θα μπορούσε να λύσει τη διαφωνία τους. Σε αυτή την περίπτωση είχαν διασπάσει την εκούσια πράξη σε δύο ξεχωριστά μέρη που καταστρέφουν την ακεραιότητά της: το εσωτερικό μέρος που είναι το κίνητρο της πράξης και το εξωτερικό μέρος που είναι οι συνέπειες της πράξης.

¹⁵³ Ο. π., 191-194.

¹⁵⁴ Ο. π., 214-215.

Για τον Dewey, ένα κίνητρο από μόνο του που δεν κάνει τίποτα και δεν αλλάζει τίποτα, δεν είναι πραγματικό κίνητρο και επομένως δεν γεννά κάποια εκούσια πράξη. Από την άλλη πλευρά, οι συνέπειες που δεν είναι αντικείμενο ατομικής βούλησης, που δεν τις έχει επιθυμήσει και επιδιώξει το ηθικό πρόσωπο, δεν αποτελούν μέρος μιας εκούσιας πράξης.¹⁵⁵ Η εκούσια πράξη είναι πάντα μια διάθεση ή συνήθεια του ηθικού προσώπου που περνά σε μια φανερή πράξη και παράγει ορισμένες συνέπειες.

Και οι δύο πλευρές φαίνεται να αναγνωρίζουν αυτές τις δυσκολίες και συχνά κάλυπταν τη θέση τους για να στηρίξουν την αδύναμη πλευρά της. Οι Ωφελμιστές τόνιζαν τις αναμενόμενες συνέπειες, απαλλάσσοντας τους δράστες από την ευθύνη για λογικά απρόβλεπτες και μη επιθυμητές συνέπειες και επικεντρώνοντας την κρίση στην πρόβλεψη. Τούτο βέβαια αποτελεί μια διανοητική πράξη της οποίας η άσκηση εξαρτάται από τον χαρακτήρα του ηθικού προσώπου. Οι Καντιανοί, από την άλλη, συνέδεαν τα κίνητρα με τις συνέπειες θεωρώντας τα κίνητρα ως δυνάμεις που εργάζονται για ορισμένα αποτελέσματα.

Κάθε θεωρία, λοιπόν, ξεκινά με μια ισχυρή δέσμευση να κρίνει μόνο τις συνέπειες ή μόνο τα κίνητρα. Ωστόσο, αντιμετωπίζοντας την ενότητα των δύο στην ηθική πράξη, λαμβάνουν υπόψιν τις ανησυχίες της αντίπαλης προοπτικής με έναν τρόπο που σχεδόν αναιρεί την αρχική αντίθεση. Συνεπώς, συναινούν ότι το αντικείμενο της ηθικής κρίσης είναι μια συνέπεια, προμελετημένο και ηθελημένο, και επομένως εκούσιο.¹⁵⁶

Φαίνεται ότι ο Dewey ζητούσε από τους Καντιανούς να δώσουν περισσότερη βάση στον ορισμό του αντικειμένου της ηθικής κρίσης. Η απονομή σχετικού πλεονεκτήματος στον Ωφελμισμό είναι εμφανής και στη συζήτησή του για τα κριτήρια της ηθικής κρίσης. Ο Ωφελμισμός, ιδίως αυτός του Stuart Mill, ταίριαζε περισσότερο στον Dewey από τον Καντιανισμό στον οποίο απέδωσε την ευθύνη για τον γερμανικό αυταρχισμό.¹⁵⁷ Ωστόσο, είναι υπερβολικό να θεωρηθεί η θέση του Dewey ως τροποποιημένη μεν αλλά αναγνωρίσιμη μορφή Ωφελμισμού.¹⁵⁸

Πάντως, όλες οι σχολές ηθικής θεωρίας συμφωνούν ότι οι συνέπειες που το ηθικό πρόσωπο προβλέπει κι επιθυμεί σε μια συγκεκριμένη ηθική κατάσταση διαμορφώνονται από τις σταθερές

¹⁵⁵ Ο. π., 218-219.

¹⁵⁶ Ο. π., 230.

¹⁵⁷ John Dewey, *German Philosophy and Politics* (Henry Holt and Company, 1915), κεφ. 7.

¹⁵⁸ Dewey και Tufts, *Ethics*, xxxiii.

του διαθέσεις ή συνήθειες. Οι τύποι συνεπειών που ελκύουν ένα άτομο εξαρτώνται από τον τύπο του ατόμου που είναι. Έτσι, αν και επιφανειακά οι ηθικές καταστάσεις παρουσιάζουν στο ηθικό πρόσωπο ανάγκη για μια απόφαση για το *τι πρέπει να κάνει*, στην ουσία απαιτούν από το ηθικό πρόσωπο μια απόφαση για το *τι πρέπει να είναι*.

Όταν οι στόχοι είναι πραγματικά αντίθετοι, για τον Dewey, δεν υπάρχει κοινό σημείο αναφοράς και το μόνο που μπορεί να γίνει είναι να αποφασιστεί ποιο είδος χαρακτήρα αξίζει περισσότερο και πρέπει να προτιμηθεί.¹⁵⁹ Ο Dewey ορίζει τον «χαρακτήρα» ως το σύνολο των τάσεων και συμφερόντων του ανθρώπου που τον κάνει ανοιχτό, έτοιμο, θερμό προς ορισμένους σκοπούς, και αδιάφορο, ψυχρό, τυφλό προς άλλους, και που τον κάνουν βαθμιαίως να γνωρίζει και να ευνοεί ορισμένες συνέπειες και να αγνοεί ή να εχθρεύεται άλλες συνέπειες.¹⁶⁰

Για παράδειγμα, εγωιστής δεν είναι αυτός που συνειδητά περιφρονεί τις επιπτώσεις των πράξεών του για τους άλλους, αλλά αυτός που δεν σκέφτεται καθόλου αυτές τις επιπτώσεις. Το ηθικό πρόσωπο επιθυμεί εκείνες τις συνέπειες που ο χαρακτήρας του υπαγορεύει.¹⁶¹ Έτσι, ο χαρακτήρας ενός ηθικού προσώπου είναι το τελικό αντικείμενο της ηθικής κρίσης. Το επίκεντρο του ηθικού προβληματισμού είναι η διάθεση ενός ατόμου, όπως αυτή εκδηλώνεται μέσα από τις τάσεις που οδηγούν το άτομο στη θεώρηση και εκτίμηση ορισμένων συνεπειών ως πιο αξιόλογων και επιθυμητών, αλλά και προβλέψιμων, σε σχέση με άλλες συνέπειες.¹⁶²

2. Κριτική του Ωφελιμισμού

Το συμπέρασμα ότι ο χαρακτήρας ενός ατόμου είναι το τελικό αντικείμενο της ηθικής κρίσης, θέτει ένα επιπλέον ερώτημα για τα κριτήρια της ηθικής κρίσης. Ποιο πρέπει να είναι, δηλαδή, το πρότυπο με το οποίο εκτιμώνται οι προβλέψιμες και επιθυμητές συνέπειες; Η αλλιώς με ποια κριτήρια μπορεί κανείς να ορίσει τι είδους χαρακτήρας χρειάζεται για να επιθυμεί τα κατάλληλα και να κάνει τις κατάλληλες προβλέψεις για τις συνέπειες των πράξεών του;

Κατά τον Dewey, η ωφελιμιστική απάντηση σε αυτό το ερώτημα, δηλαδή η ταυτοποίηση του καλού με την ευτυχία, φαίνεται διαισθητικά ελκυστική. Όπως τη χρησιμοποίησαν, όμως, ο

¹⁵⁹ Dewey και Tufts, *Ethics*, 195.

¹⁶⁰ Ο. π., 234.

¹⁶¹ Ο. π., 236.

¹⁶² Ο. π., 241.

Μπένθαμ και άλλοι Ωφελμιστές, η ευτυχία πάσχει από ένα κρίσιμο ελάττωμα ως πρότυπο ηθικής κρίσης. Στον Ωφελμισσμό, η ευτυχία - η επιδίωξη της ευχαρίστησης και η αποφυγή του πόνου - χρησιμοποιείται τόσο ως η κινητήρια δύναμη όλων των ανθρώπινων ενεργειών όσο και ως το πρότυπο για ηθική αξιολόγηση, κάτι που την καθιστά μια εξαιρετικά ασαφή έννοια.

Ο Dewey παρατηρεί ότι αν η ευτυχία είναι ο φυσικός στόχος όλων των επιθυμιών και προσπαθειών, είναι παράλογο να λέμε ότι η ίδια ευτυχία πρέπει να είναι ο ηθικός στόχος. Το γεγονός ότι όλες οι πράξεις κινούνται πάντα από ευχαρίστηση και πόνο, δεν διασαφηνίζει αν μια πράξη είναι σωστή ή λανθασμένη.¹⁶³ Η ηθική θεωρία απαιτεί ένα πρότυπο για να διακρίνει την σωστή μορφή ευτυχίας και αυτό ο Ωφελμισμός δεν το παρέχει.

Η αδυναμία της ωφελμιστικής ηθικής σε αυτό το σημείο προέρχεται, κατά τον Dewey, από τη θεμελίωσή της στην ηδονιστική και ατομιστική ψυχολογία. Η ηδονιστική θεωρία της επιθυμίας υποστηρίζει ότι το αντικείμενο της επιθυμίας είναι η ευχαρίστηση ή η αποφυγή του πόνου. Το λάθος αυτής της ψυχολογικής άποψης βρίσκεται στην θεώρηση ότι η ιδέα της ευχαρίστησης που βρίσκει κανείς π.χ. όταν γυμνάζεται, προκαλεί την επιθυμία για την εξάσκηση. Στην ουσία, όμως, η ιδέα της εξάσκησης είναι ευχάριστη μόνο αν υπάρχει ήδη κάποια επιθυμία για την εξάσκηση.

Το αντικείμενο της επιθυμίας δεν είναι η ευχαρίστηση αλλά κάτι που υπόσχεται να ικανοποιήσει την επιθυμία. Η ευχαρίστηση, με τη σειρά της, συνοδεύει την ιδέα ότι μια επιθυμία θα πραγματοποιηθεί στο κατάλληλο αντικείμενό της.¹⁶⁴ Επειδή όλοι επιθυμούν ευτυχία, λέει ο Dewey, δεν σημαίνει ότι όλοι επιθυμούν ευχαρίστηση, αλλά ότι όλοι επιδιώκουν να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες τους σε κατάλληλα αντικείμενα. Στον βαθμό που οι χαρακτήρες των ατόμων διαφέρουν, διαφέρουν και οι επιθυμίες τους.

Συνεπώς, οι αντιλήψεις για την ευτυχία διαφέρουν. Αν πρόκειται για την επιθυμία ενός τίμιου ανθρώπου, τότε η επιτυχημένη εκτέλεση κάποιας τίμιας πρόθεσης, η αποπληρωμή ενός χρέους, η επαρκής ανταπόκριση στην εμπιστοσύνη, θεωρείται ως ευτυχία, ως αγαθό. Αν, όμως, πρόκειται για την επιθυμία ενός ακόλαστου, τότε η επίδοση σε μια ακόλαστη ζωή, που έχει καταστεί δυνατή λόγω της παρουσίας γονέων, θεωρείται ως ευτυχία. Γνωρίζοντας τι βρίσκει επιθυμητό κάθε άτομο, σε τι βασίζει την ευτυχία του, μπορούμε να διαβάσουμε τη φύση του. Η ευτυχία, ως

¹⁶³ Ο. π., 245.

¹⁶⁴ Ο. π., 246-247.

προσδοκία της ικανοποίησης της επιθυμίας, δεν υποδεικνύει σίγουρη ηθική ποιότητα, αλλά καλό ή κακό χαρακτήρα ανάλογα με τον τύπο του αντικειμένου που προσελκύει το άτομο.¹⁶⁵

Κάθε τύπος χαρακτήρα βρίσκει ευτυχία στην ικανοποίηση των επιθυμιών οι οποίες είναι χαρακτηριστικές αυτού συγκεκριμένου τύπου χαρακτήρα. Συνεπώς, η ευτυχία ως βιωμένο αγαθό δεν μπορεί να αποτελεί ηθικό κριτήριο. Μόνο η ευτυχία ως *ορθά* βιωμένο αγαθό μπορεί να χρησιμεύσει ως ηθικό κριτήριο. Δεδομένου ότι η φύση της ευτυχίας ποικίλλει με τον χαρακτήρα, η ευτυχία του ατόμου με καλό χαρακτήρα θα μπορούσε να αποτελέσει το ηθικό κριτήριο.

Ο ηδονιστικός υπολογισμός του Μπένθαμ, κατά τον Dewey, δεν είναι ικανός να παρέχει μέτρο της αληθινής ευτυχίας ή του καλού χαρακτήρα. Ο Μπένθαμ θεωρεί ως πρότυπο για την αξιολόγηση μιας πράξης τον υπολογισμό των μελλοντικών ευχαριστήσεων και πόνων όλων των επηρεαζόμενων από την πράξη. Αυτό το πρότυπο είναι ελαττωματικό σε δύο σημεία. Πρώτον, θεωρεί τις ευχαριστήσεις ως απομονωμένα στοιχεία, που μοιάζουν στην ποιότητα και διαφέρουν μόνο στην ποσότητα, ενώ στην ουσία οι ευχαριστήσεις είναι ποιοτικά διακριτές και μη συγκρίσιμες, κάτι που υπογραμμίζει κι ο Μιλ. Δεύτερον, ο Μπένθαμ λανθασμένα θεωρεί ότι το ηθικό πρόσωπο μετρά μια πράξη σε σχέση με την μελλοντική ποσότητα πόνου ή ευχαρίστησης, ενώ στην ουσία οι κρίσεις βασίζονται στις παρούσες διαθέσεις ή τον παρόντα χαρακτήρα.

Η αξία των πράξεων ορίζεται από την ικανοποίηση ή τη δυσαρέσκεια που προκύπτει από τις ιδέες των συνεπειών που προβλέπονται εάν εκτελεστεί η πράξη. Η παρούσα ευτυχία ή δυσαρέσκεια, ανάλογα με την αρμονία της ιδέας με τον χαρακτήρα, καθορίζει την αξία των μελλοντικών συνεπειών. Ωστόσο, τούτο δεν αποτελεί ηθικό πρότυπο, επειδή η ιδέα ενός αποτελέσματος θερμαίνει την καρδιά του καθενός αναλόγως την καρδιά. Κάποιος είναι δολοφόνος επειδή αποδέχεται τη σκέψη του φόνου.¹⁶⁶ Το ηθικό πρόβλημα είναι να διακρίνεται η καλή καρδιά.

3. Πραγματιστική Διόρθωση του Ωφελιμισμού

Ο Dewey υποστηρίζει ότι αν αντικατασταθεί ο ηδονισμός, ο ατομισμός και η αισθησιοκρατία της ωφελιμιστικής ψυχολογίας με την ανώτερη επιστημονική κατανόηση της ανθρώπινης πράξης που παρέχει η λειτουργική ψυχολογία, είναι δυνατόν να γίνει αυτή η σημαντική διάκριση. Από τη λειτουργική σκοπιά, η ευχαρίστηση είναι αποτέλεσμα πραγματοποίησης κάποιας ικανότητας -άρα

¹⁶⁵ Ο. π., 249.

¹⁶⁶ Ο. π., 254-255.

λειτουργίας- του ατόμου πάνω σε ένα αντικείμενο. Δεν υπάρχει ευχαρίστηση από μόνη της, αλλά υπάρχουν ευχάριστα αντικείμενα που εκπληρώνουν κατάλληλες λειτουργίες.

Η ευχαρίστηση προέρχεται από τον τρόπο που κάποιο αντικείμενο ανταποκρίνεται, ταιριάζει ή αντιδρά ευνοϊκά σε μια δραστηριότητα του ατόμου. Όταν κάποιος λέει π.χ. ότι το φαγητό είναι ευχάριστο, σημαίνει ότι το φαγητό ικανοποιεί μια οργανική λειτουργία. Η μουσική είναι ευχάριστη γιατί εκπληρώνει συγκεκριμένες ικανότητες ή απαιτήσεις του ατόμου όσον αφορά τον ρυθμό της ακοής. Ένα τοπίο είναι όμορφο γιατί πραγματοποιεί τα οπτικά γούστα του θεατή κ.ο.κ.¹⁶⁷ Έτσι, η λειτουργική ψυχολογία παρέχει καλύτερη ερμηνεία της ευτυχίας που δεν είναι άθροισμα ευχαριστήσεων αλλά συμφωνία, αναμενόμενη ή πραγματοποιημένη, των αντικειμενικών συνθηκών που προκαλούνται από τις προσπάθειες με τις επιθυμίες και τους σκοπούς.¹⁶⁸

Πιο σημαντικό είναι, όπως υποστηρίζει ο Dewey, ότι η λειτουργική ψυχολογία υποδεικνύει ένα ηθικό πρότυπο ευτυχίας ορθά βιωμένης, πραγματικής ή αληθινής ευτυχίας. Ο πραγματικά ευτυχισμένος άνθρωπος ενεργεί έτσι ώστε να αναπτύξει και να εκφράσει έναν χαρακτήρα που επιθυμεί σκοπούς οι οποίοι ενώνουν τις δυνάμεις και τα συμφέροντα ολόκληρου του εαυτού. Διακρίνεται, επομένως, η ψευδής και μη-ικανοποιητική ευτυχία, που προκύπτει από την έκφραση μιας απομονωμένης και επιφανειακής τάσης του εαυτού, από το αληθινό ή γνήσιο αγαθό που βρίσκεται στην επαρκή εκπλήρωση μιας θεμελιώδους και πλήρως συνδεδεμένης ικανότητας.¹⁶⁹

Από τη λειτουργική σκοπιά, η αρμονία, η ενίσχυση, η επέκταση είναι τα σημάδια μιας αληθινής ή ορθής ικανοποίησης. Η πραγματική ευτυχία βρίσκεται στην επιδίωξη σκοπών που εναρμονίζεται με όλες τις ικανότητες και τις επιθυμίες του εαυτού και τις επεκτείνει σε ένα συνεργατικό σύνολο. Η δυστυχία ή η ψευδής ευτυχία βρίσκονται στην επιδίωξη σκοπών που διαιρούν τον εαυτό, μη λαμβάνοντας υπόψιν κάποιες από τις ικανότητες ή επιθυμίες του. Ο Dewey, ωστόσο, αναζητά το αγαθό που φέρνει κι άμεση απόλαυση και πλήρη και συνεχή ζωή εν γένει.¹⁷⁰

Ο φιλόσοφος υποστηρίζει ότι το κοινωνικό αγαθό - η ευημερία όλων των επηρεαζόμενων από μια πράξη - είναι το μόνο αγαθό που ικανοποιεί αυτή την απαίτηση για έναν συμπεριληπτικό και επεκτεινόμενο σκοπό. Ο ανθρώπινος εαυτός είναι εγγενώς κοινωνικός, δεμένος με άλλους

¹⁶⁷ Ο. π., 257.

¹⁶⁸ Ο. π., 256.

¹⁶⁹ Ο. π., 246.

¹⁷⁰ Ο. π., 259.

εαυτούς μέσω ενστικτωδών κοινωνικών συναισθημάτων. Αυτά τα «συμπαθητικά» συναισθήματα καθιστούν την ευημερία των άλλων άμεσο αντικείμενο επιθυμίας και προσπάθειας.

Σύμφωνα με τον Dewey, οι άνθρωποι δεν μπορούν να σκεφτούν τον εαυτό τους παρά μόνο ως σε κάποιον βαθμό κοινωνικά όντα. Έτσι, δεν μπορεί κανείς να χωρίσει την ιδέα του εαυτού του και του δικού του αγαθού από την ιδέα των άλλων και του αγαθού τους.¹⁷¹ Επειδή ο εαυτός βρίσκει το καλό του στο καλό των άλλων, μια πράξη που βλάπτει τους άλλους βλάπτει επίσης το ηθικό πρόσωπο, διότι καταστρέφει τα κοινωνικά του συμφέροντα και δυνάμεις, στερώντας του μια πλήρη και συνεχή ζωή.

Μια εγωιστική πράξη δεν είναι αυτή που θέτει το καλό του εαυτού απέναντι στο καλό των άλλων, αλλά μια πράξη που θέτει τον εαυτό απέναντι στον ίδιο τον εαυτό του, περιορίζοντας τα κοινωνικά συμφέροντα και τις επιθυμίες του. Κατά τον Dewey, από ηθικής απόψεως ο εγωισμός δεν αποκαλείται το φαινόμενο όπου ορισμένα ένστικτα και συνήθειες εξασφαλίζουν την ευημερία του εαυτού, αλλά το φαινόμενο όπου η ευημερία που εξασφαλίζεται είναι στενή και αποκλειστική.¹⁷² Έτσι, στον πραγματικά ηθικό άνθρωπο έχει σχηματιστεί και ενεργοποιηθεί η συνήθεια να βλέπει όλες τις ικανότητες και συνήθειες του εαυτού από κοινωνική σκοπιά.¹⁷³

Ο Dewey συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι η ανάπτυξη ενός χαρακτήρα που στοχεύει στο κοινωνικό αγαθό είναι αναγκαία προϋπόθεση για την αληθινή ευτυχία. Οι «συμπαθητικές» τάσεις του εαυτού είναι ικανές να εναρμονίσουν και να επεκτείνουν τις ικανότητες και επιθυμίες του εαυτού σε ένα συνεργατικό σύνολο. Το ηθικό ιδανικό - ο ενοποιημένος, αναπτυσσόμενος εαυτός - παράγεται από μια ανάμειξη, μια συγχώνευση των «συμπαθητικών» τάσεων με όλα τα άλλα παρορμητικά και συνήθη χαρακτηριστικά του εαυτού.

Όταν π.χ. το ενδιαφέρον για την εξουσία είναι διαποτισμένο με ένα συμπονετικό πνεύμα, προστατεύεται από τον κίνδυνο να εξελιχθεί σε κυριαρχία και τυραννία, ενώ εστιάζει στον σεβασμό προς τους κοινούς σκοπούς. Όταν ένα ενδιαφέρον για καλλιτεχνικά ή επιστημονικά αντικείμενα προσανατολίζεται με τον ίδιο τρόπο, χάνει τον αδιάφορο και ψυχρό χαρακτήρα που

¹⁷¹ Ο. π., 268.

¹⁷² Ο. π., 343.

¹⁷³ Ο. π., 271.

χαρακτηρίζει τους επαγγελματίες, ενώ εστιάζει στην επαρκή αισθητική και διανοητική ανάπτυξη των συνθηκών μιας κοινής ζωής.

Η «συμπάθεια» δεν συνδέει απλώς μία από αυτές τις τάσεις με μια άλλη, ούτε την καθιστά μέσο για τον στόχο της άλλης, αλλά διαποτίζει τόσο στενά και τις δύο, ώστε να τις μετατρέπει σε ενιαίο νέο και ηθικό ενδιαφέρον. Το αποτέλεσμα αυτής της αμοιβαίας απορρόφησης είναι η εξαφάνιση των φυσικών τάσεων στην αρχική τους μορφή και η δημιουργία ηθικών, δηλαδή κοινών, συμφερόντων.¹⁷⁴

Αυτή η συγχώνευση της «συμπάθειας» με τις άλλες ικανότητες και επιθυμίες του εαυτού είναι η δουλειά της ηθικής ζωής. Η ηθική συμπεριφορά είναι μια διαδικασία αυτοδημιουργίας και ανάπτυξης αυτού που θα μπορούσε να ονομαστεί «συμπαθητικός χαρακτήρας». Για τον Dewey, η αυτοπραγμάτωση ως ηθικό ιδανικό συντελείται όταν διαμορφώνεται, από τις πρωταρχικές ενστικτώδεις παρορμήσεις που συνθέτουν τον φυσικό εαυτό, ένας βουλόμενος εαυτός στον οποίο κυριαρχούν οι κοινωνικές επιθυμίες και συναισθήματα, αλλά κι η αγάπη για τα μέσα που καθιστούν αυτή τη μεταμόρφωση εφικτή.¹⁷⁵ Εκεί βρίσκεται η αληθινή ευτυχία, για τον Dewey.

4. Πραγματιστική Διόρθωση του Καντ

Ο Καντ επίσης έβρισκε την ηδονιστική ψυχολογία του Ωφελιμισμού προβληματική, όχι όμως επειδή την έβλεπε ως παρερμηνεία της ανθρώπινης επιθυμίας, αλλά επειδή τη θεωρούσε πάρα πολύ ακριβή. Γι' αυτό, προσπάθησε να διαμορφώσει μια ηθική που θα αντιστεκόταν στην ετερονομία της επιθυμίας, μέσω αδιαμφισβήτητων, αναγκαίων και καθολικών νόμων και μέσω απελευθέρωσης από τις επιθυμίες που είναι μερικές, προσωρινές και σχετικές. Στον Καντ η ηθική είναι προϊόν μιας σκέψης που λειτουργεί a priori σε σχέση με κάθε εμπειρία επιθυμίας, ευχαρίστησης και πόνου - μια καθαρά φορμαλιστική σκέψη. Η καντιανή ηθική έγκειται στην συμμόρφωση με τις εντολές αυτής της φορμαλιστικής, υπερβατικής ικανότητας του λόγου.

Ο Dewey χαρακτηρίζει την ηθική θεωρία του Καντ κενή, διότι δεν φαίνεται ικανή να καθοδηγεί σε κάθε περίπτωση τι πρέπει να κάνει κανείς ή, πιο σημαντικό, τι είδους άτομο πρέπει να είναι. Απλά προτρέπει τον άνθρωπο να ακολουθεί το νόμο του λόγου, ο οποίος ο νόμος προτάσσει ότι πρέπει να ακολουθείται ο νόμος του λόγου. Ο Καντ θεώρησε ότι μπορεί να προκύψουν πιο

¹⁷⁴ Ο. π., 272-273.

¹⁷⁵ Ο. π., 357.

χρήσιμες εντολές από αυτό το νόμο, αλλά, για τον Dewey, το κατάφερε αυτό μόνο και μόνο με την εισαγωγή κάποιων ουσιαστικών παραδοχών στον φορμαλισμό του.¹⁷⁶

Το αξίωμα του Καντ π.χ. να πράττει κανείς ωσάν το κίνητρο της πράξης του να γινόταν καθολικός νόμος, δεν εμπόδιζε πράξεις όπως το ψέμα και ο εγωισμός, αλλά μόνο τις λιγότερο ακραίες μορφές τους. Ο Dewey παρατηρεί ότι δεν υπάρχει φορμαλιστική αντίφαση στο να πράττει κανείς πάντοτε με κίνητρο κλοπής, ανηθικότητας ή αλαζονείας. Η μέθοδος του Καντ απλά απαιτεί από το άτομο πάντοτε, κάτω από παρόμοιες συνθήκες, να πράττει με το ίδιο κίνητρο - να είναι πάντοτε ανειλικρινής ή ανήθικος ή υπερήφανος στις προθέσεις του. Αν πετυχαίνει κανείς μια συστηματικότητα στην κακία των κινήτρων του, θα είναι καλός άνθρωπος.¹⁷⁷

Τα παραδείγματα που χρησιμοποιεί ο Καντ για την καθολικοποίηση και τις υποτιθέμενες αντιφάσεις πράξεων όπως η αυτοκτονία, η τεμπελιά και ο εγωισμός δείχνουν στον Dewey ότι ο Καντ δεν στηρίζεται σε καθαρά φορμαλιστικό λόγο, αλλά σε μια έκκληση προς το ηθικό πρόσωπο να εξετάζει τρόπους, με τους οποίους η γενίκευση ενός σκοπού θα συγκρουόταν με άλλους σκοπούς, με τους οποίους το ηθικό πρόσωπο είναι δεσμευμένος. Οι αντιφάσεις που εμπλέκονται δεν είναι φορμαλιστικές αλλά ουσιαστικές, όπως και η επίλυσή τους. Έτσι, για τον Καντ, το ορθό ως ορθολογικό αγαθό εναρμονίζεται με όλες τις ικανότητες και τις επιθυμίες του εαυτού και τις επεκτείνει σε ένα αρμονικό σύνολο.¹⁷⁸

Ομοίως κι η άλλη καντιανή αρχή - να αντιμετωπίζεις τους άλλους πάντοτε ως σκοπό και όχι ως μέσο - είναι μια εκδοχή της ηθικής πρότασης ότι το καλό για κάθε άνθρωπο είναι εκείνο στο οποίο η ευημερία των άλλων μετράει εξίσου με τη δική του.¹⁷⁹ Η αρχή για τους άλλους ως σκοπούς δείχνει ότι η ηθική κρίση πρέπει να ενημερώνεται από την κοινωνική «συμπάθεια», στην οποία βασίζεται μια ευρεία, αντικειμενική κι αποτελεσματική έρευνα των επιθυμιών, σχεδίων, αποφάσεων και πράξεων.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Η κριτική του Dewey μοιάζει με την κριτική που ασκεί το βιβλίο *Liberalism and the Limits of Justice* (CUP, 1982) του Michael Sandel πάνω στην καντιανή σκέψη που βρίσκεται στο κέντρο του *Theory of Justice* (1971) του John Rawls. Ο Rawls αντιμετωπίζει το ίδιο δίλημμα με τον Kant και έχει κατηγορηθεί ότι κρυφοφέρει τις ουσιαστικές υποθέσεις ενός φιλελεύθερου κράτους πρόνοιας σε αυτό που φαίνεται να είναι ένα σύνολο καθαρά τυπικών διαδικασιών για τον προσδιορισμό του τι είναι δίκαιο.

¹⁷⁷ Dewey και Tufts, *Ethics*, 287.

¹⁷⁸ Ο. π., 285.

¹⁷⁹ Ο. π., 286.

¹⁸⁰ Ο. π., 303.

Όταν συνδυάζει κανείς αυτές τις δύο μέγιστες αρχές του Καντ, καταλήγει στην εντολή να θέτει τις κοινωνικές σχέσεις μιας πράξης πρωτεύουσες για την ηθική σκέψη. Ως ορθή πράξη ορίζεται εκείνη που, όσο το δυνατόν, συνδυάζει τους συγκρουόμενους στόχους και συμφέροντα διαφορετικών προσώπων σε ένα σύνολο κοινών συμφερόντων και σκοπών.¹⁸¹ Απογυμνωμένο από τον φαινομενικό φορμαλισμό του, ο καντιανός ρασιοναλισμός ξανασυναντά το κοινό έδαφος με τον Ωφελιμισμό που απογυμνώνεται από την ελαττωματική ψυχολογία του.

Ο Dewey παρατηρεί, ότι όταν αποκαλύπτεται ο ουσιαστικός, ο εμπειρικός χαρακτήρας του υποτιθέμενου φορμαλιστικού, υπερβατικού λόγου, εξυψώνεται η θέση της σκέψης, της κρίσης, στις ηθικές καταστάσεις. Ο Καντ στην ουσία τονίζει τη χρήση προσεκτικού στοχασμού για την αναθεώρηση της επιθυμίας, η οποία αντί να είναι τυχαία και αστόχαστη, γίνεται συνεπής έκφραση των συνολικών σκοπών του εαυτού.¹⁸² Έτσι, ανοικοδομώντας και τη θεωρία του Καντ, ο Dewey παρέχει ένα κανονιστικό ιδανικό της επιστημονικής πρακτικής σκέψης που ξεπερνά την περιγραφική ανάλυση των ηθικών κρίσεων. Ταυτόχρονα, υποδεικνύεται τι είδους χαρακτήρας πρέπει να εισέρχεται στην ηθική σκέψη, ο οποίος ο χαρακτήρας αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για να προτιμηθεί η μια αξία έναντι κάποιας άλλης.

5. Αρετοκρατία

Ανακεφαλαιώνοντας τη θεωρία της ηθικής ζωής, ο Dewey συνενώνει στο πρόσωπο του καλού δημοκράτη την τρίτη παράδοση ηθικής σκέψης - την αριστοτελική Αρετοκρατία. Για τον Dewey οι έξεις του χαρακτήρα, που έχουν ως αποτέλεσμα τη διατήρηση και διάδοση του ορθολογικού ή κοινού αγαθού, είναι αρετές.¹⁸³ Οι αρετές είναι αμέτρητες γιατί συνδέονται στενά με όλες τις ατομικές ικανότητες και προσόντα και ποικίλλουν με τις αλλαγές στην κοινωνική ζωή. Επομένως, κάθε φυσική ικανότητα, κάθε ταλέντο ή ικανότητα, είτε πρόκειται για ερευνητικό νου, για ευγενή στοργή ή για εκτελεστική δεξιότητα, γίνεται αρετή όταν χρησιμοποιείται για την υποστήριξη ή την επέκταση του συνόλου των κοινωνικών αξιών.¹⁸⁴

Ωστόσο, για κάθε αρετή απαιτούνται οι γνωστές βασικές αρετές: η *σωφροσύνη* που εννοεί τον έλεγχο των παθών και επιθυμιών προς όφελος των μεγαλύτερων αξιών που διακυβεύονται σε

¹⁸¹ Ο. π.

¹⁸² Ο. π., 287.

¹⁸³ Ο. π., 359.

¹⁸⁴ Ο. π., 360.

οποιαδήποτε πράξη, η *ανδρεία* που εννοεί τη διάθεση να αντιμετωπίσει κανείς συχνά επώδυνες δυσκολίες στην επιδίωξη του κοινού καλού, η *δικαιοσύνη* που εννοεί την αμεροληψία και ειλικρίνεια στις συναλλαγές με τους άλλους και η *φρόνηση* που εννοεί την έξυπνη και συνειδητή κρίση.¹⁸⁵ Η τελευταία είναι η υπέρτατη αρετή για τον Dewey, επειδή από όλες τις έξεις που συνιστούν τον χαρακτήρα, η φρόνηση καθορίζει περισσότερο την ηθική κρίση.

Η φρόνηση είναι κλειδί για την κατεύθυνση και την αναδημιουργία όλων των άλλων έξεων.¹⁸⁶ Η σοφία - η τροφός όλων των αρετών - είναι η γνώση ως στενή και καλά θεμελιωμένη πεποίθηση, άμεσα συνδεδεμένη με τις υποθέσεις της κοινής κοινωνικής ζωής. Η στοχαστικότητα εμποτισμένη με «συμπαθητικά» αισθήματα γεννά επίγνωση για το κοινό καλό.¹⁸⁷ Ό,τι και αν είναι οι διάφορες αρετές τους, όλοι οι ηθικοί άνθρωποι είναι σώφρονες, θαρραλέοι, δίκαιοι και, πάνω από όλα, σοφοί, γιατί η γνήσια συνείδηση αποτελεί εγγύηση για όλες τις αρετές.¹⁸⁸

Ξεκινώντας, λοιπόν, από τρεις πολύ διαφορετικές θεωρητικές αφητηρίες, ο Dewey φτάνει σε όλες τις περιπτώσεις στην ίδια εικόνα του καλού χαρακτήρα. Η ηθική σκέψη, εν συντομία, είναι η κρίση ενός ανθρώπου με συμπαθητικό χαρακτήρα. Έτσι, ο Dewey φαίνεται να υιοθετεί την αριστοτελική αρετοκρατία, παρά τις άλλες δύο παραδόσεις που φαίνονταν δυϊστικές και ανεπαρκείς στην ανάλυση του Dewey. Γενικά, η πραγματιστική ηθική έχει επικριθεί επειδή συγγεί την περιγραφική ηθική με την κανονιστική ηθική, περιγράφει δηλαδή τον τρόπο που οι άνθρωποι λύνουν τα προβλήματα αντί να προτείνει τρόπους που *θα έπρεπε* να τα λύνουν.¹⁸⁹ Ωστόσο, όπως είδαμε, ο Dewey πολύ εύστοχα προσαρμόζει την ηθική της αυτοπραγμάτωσης ως είδος αρετοκρατίας στην γενική φιλοσοφία του.

6. Ιδεαλισμός και Νατουραλισμός

Στοιχεία συνέχειας μεταξύ της ηθικής θεωρίας που προβάλλει στην *Ηθική* του και της πρώιμης ιδεαλιστικής ηθικής του Dewey είναι σαφώς εμφανή. Ενώ η αυτοπραγμάτωση δεν θεωρείται πια ως η ανθρώπινη προσέγγιση του θεϊκού Εαυτού, λίγο πολύ διατηρούνται τα αισθητικά κριτήρια

¹⁸⁵ Ο. π., 363-379.

¹⁸⁶ Ο. π., 375.

¹⁸⁷ Ο. π., 364, 375-376.

¹⁸⁸ Ο. π., 376.

¹⁸⁹ Jozef Keulartz, «Pragmatism in Action: Themes, Tasks and Tools», στο *Pragmatist Ethics for a Technological Culture*, εκδ. Jozef Keulartz κ. ά., τ. 3 (Kluwer Academic Publishers, 2002), 247-264.

αυτοπραγμάτωσης που χαρακτηρίζουν τον Χέγκελ. Η ενοποίηση του εαυτού, η αρμονία, η πληρότητα, η αφθονία και η ανάπτυξη παραμένουν ως βασικοί κανονιστικοί όροι.¹⁹⁰

Για τον Dewey, ο σωστός σκοπός του ανθρώπου βρίσκεται στην πλήρη και ελεύθερη πραγμάτωση των δυνάμεων στα κατάλληλα αντικείμενά τους.¹⁹¹ Οι δυνάμεις είναι πλήρεις και ελεύθερες στην πραγμάτωσή τους μόνο όταν συνεργάζονται σε ένα σύνθετο, ποικιλόμορφο, επεκτεινόμενο αλλά ενιαίο σύνολο. Ο ηθικός άνθρωπος είναι παρόμοιος με έναν καλλιτέχνη ή τεχνίτη που χρησιμοποιεί τις δυνάμεις του - την κρίση και την κοινωνική συμπάθεια - για να διαμορφώσει τις επιθυμίες του πάνω σε έναν καλοδοουμένο εαυτό.

Στην εποχή του Dewey εμφανίζεται και μια ηθική αυτοπραγμάτωσης που συνδέεται με την αναζήτηση του εαυτού στην καταναλωτική κουλτούρα. Ωστόσο, η θέση του Dewey διαφέρει, καθώς διατηρούσε πίστη στην έννοια του «χαρακτήρα» – τη σταθερή και συνεκτική ταυτότητα του εαυτού – έναντι της πιο ρευστής «προσωπικότητας». Η ηθική του, αν και βαθιά κοινωνική, ήταν «εσωτερική», επικεντρωμένη σε προσωπικές αξίες αντί για εξωτερικές επιρροές. Ο Dewey απέριπτε την αυτοπραγμάτωση ως αυτοσκοπό, υποστηρίζοντας ότι η αληθινή ανάπτυξη του εαυτού επιτυγχάνεται μέσα από την αφοσίωση σε αντικειμενικούς σκοπούς πέρα από το εγώ, που με τη σειρά τους οδηγούν φυσικά στην πλήρωση των δυνατοτήτων του ατόμου.¹⁹²

Ο Dewey μετακινείται από την ιδεαλιστική θεμελίωση της ηθικής αυτοπραγμάτωσης στη νατουραλιστική θεμελίωση με μια πειραματική εμπειρία, που πιστούται και στην *Ηθική* του. Αυτή η κίνηση στερεί από την σκέψη του την βεβαιότητα που παρέχει το υπερβατικό απόλυτο, αλλά την απελευθερώνει από πολλά προβλήματα. Διότι το απόλυτο ταλάνιζε τους στοχαστές με την εδραίωση των διαπιστευτηρίων του, καθώς επίσης έδινε περιθώριο για καταχρήσεις εκ μέρους όσων ισχυρίζονταν ότι είχαν πρόσβαση σε τέτοιο απόλυτο. Οι καλές αιτίες, η προσεκτική επιχειρηματολογία και η γνώση της σύγχρονης επιστήμης, φαίνονταν στον Dewey επαρκείς βάσεις για την ηθική του θεωρία.

¹⁹⁰ Για την εγγεληνική σκέψη βλ. Charles Taylor, *Hegel* (CUP, 1975), κεφ. 1.

¹⁹¹ Dewey και Tufts, *Ethics*, 273.

¹⁹² Ο. π., 352. Jackson Lears, *No Place of Grace: Antimodernism and the Transformation of American Culture, 1880-1920* (Pantheon, 1981). Jackson Lears, «From Salvation to Self-Realization: Advertising and the Therapeutic Roots of the Consumer Culture, 1880-1930», στο *The Culture of Consumption*, εκδ. R. Fox και J. Lears (Pantheon, 1983), 1-38. Warren Susman, «'Personality' and the Making of Twentieth Century Culture», στο *New Directions in American Intellectual History*, εκδ. J. Higham και P. Conkin (JHUP, 1979), 212-226.

Συγκεκριμένα, η λειτουργική ψυχολογία είναι στενά συνδεδεμένη την ηθική του, καθώς ο Dewey κι ο James είχαν συνδέσει από την αρχή τα ηθικά προβλήματα με την επιστήμη, ιδίως δε με την ψυχολογία. Πράγματι, στην *Ηθική* ο Dewey πλησιάζει επικίνδυνα ένα είδος της επιστημολογικής έπαρσης, κατά της οποίας προειδοποιούσε ο ίδιος. Διότι θεωρεί ότι η αυτοπραγμάτωση, ως εναρμόνιση των επιθυμιών και ικανοτήτων ενός αναπτυσσόμενου εαυτού, είναι ένα ιδανικό που όχι μόνο συνάδει με την ψυχολογία, αλλά κι επιβεβαιώνεται από αυτήν.

Στην τελική, όμως, δεν ήταν τόσο τα ευρήματα της ψυχολογίας, όσο η ευφυής ανασύνθεση του Μπένθαμ και του Καντ, που προσέφεραν τη δύναμη του επιχειρήματος στην *Ηθική*. Η ηθική του Dewey μπορεί να ήταν στερημένη από εγγυημένη βεβαιότητα, αλλά δεν ήταν σχετικιστική με κανένα τρόπο. Ορισμένες θεωρίες, πλήρως εξοπλισμένες με τη μορφή της επιστήμης και της λογικής και ικανές να υιοθετήσουν τις καλύτερες γνώσεις των ανταγωνιστών τους, ήταν σαφώς ανώτερες από άλλες θεωρίες.¹⁹³

Τον ιδανικό εαυτό που οι ιδεαλιστές είχαν καταστήσει διαθέσιμο μόνο στον Θεό, ο Dewey τον προσέφερε πια στον άνθρωπο. Αναγνώρισε ότι ένας απολύτως αρμονικός εαυτός είναι πρακτικά αδύνατο να επιτευχθεί, αλλά η ενθουσιώδης αναφορά στις δυνάμεις της κοινωνικής «συμπάθειας» στην *Ηθική* υποδηλώνει ότι μια κοντινή προσέγγιση στον αρμονικό εαυτό είναι δυνατή. Πρόκειται για ένα ρυθμιστικό κι όχι για υπαρκτό πρότυπο με το οποίο πρέπει να εκτιμώνται οι πράξεις, διότι η ενότητα της προσωπικότητας για τον Dewey είναι ηθικό ιδανικό παρά γεγονός.

Ωστόσο, δικαίως θα παρατηρούσε κανείς ότι ο φιλόσοφος θα έπρεπε να είχε καταστήσει τις συνέπειες αυτού του ιδανικού σαφέστερες, όπως έκανε ο William James σε ένα δοκίμιο που ο Dewey θαύμασε πολύ.¹⁹⁴ Ο James υποστηρίζει ότι ο καλός άνθρωπος πρέπει πάντα να επιλέγει αυτό που ταιριάζει καλύτερα σε ένα πλουσιότερο, περιεκτικότερο σύνολο. Ωστόσο, πιστεύει ότι η καλύτερη πράξη χρειάζεται να προκαλεί τη μικρότερη δυσαρέσκεια και να βλάπτει λιγότερο τα

¹⁹³ Πρβ. George Stratton, «A Psychological Test of Virtue», *International Journal of Ethics* 11 (1901): 200-213, όπου ο Stratton επικρίνει τον Dewey για την υπερβολική εξάρτηση από την ψυχολογία στον καθορισμό ηθικών προτύπων, υποστηρίζοντας ότι αυτό δημιουργούσε λανθασμένη αίσθηση αυθεντίας σχετικά με το τι είναι ηθικά σωστό ή λάθος.

¹⁹⁴ John Dewey, «The Psychology of Social Behavior» (1914), ΕΜΠ 7, 404· James, *The Will*, 154-155· Perry, *The Thought*, 517.

άλλα ιδανικά. Ο Dewey, όμως, δεν ήθελε να παραδεχτεί ότι κάποια ιδανικά πρέπει αναγκαστικά να θυσιάζονται και έτσι η ηθική του φαινόταν υπερβολικά αισιόδοξη.¹⁹⁵

Ανακεφαλαίωση

Προσπαθώντας να κρατήσει από όλες τις ηθικές σχολές εκείνη τη σοφία που θα χρησιμεύσει ως σχέδιο δράσης, ο φιλόσοφος παρατηρεί ότι ο χαρακτήρας είναι εκείνος ο παράγοντας που κατεξοχήν καθορίζει τις κρίσεις πάνω σε συγκρουόμενες ηθικές αξίες. Για να ορίσει ποιος χαρακτήρας είναι ικανός να κρίνει, ο Πραγματισμός με τη λειτουργική ψυχολογία διορθώνει τα λογικά σφάλματα του Ωφελιμισμού και του Καντ και τελικά καταλήγει σε μια μορφή Αρετοκρατίας με την έννοια της αυτοπραγμάτωσης -αυτοδημιουργίας συμπαθητικού χαρακτήρα- που συμβαίνει ή πρέπει να συμβαίνει στο πλαίσιο της εμπειρίας. Για να πετύχει τούτο, ο ηθικός χαρακτήρας πρέπει να συνδυάζει την κοινωνική διάσταση με τη διανοητική, τη συμπάθεια με τη φρόνηση, με σκοπό την αρμονία του εαυτού και του περιβάλλοντος.

¹⁹⁵ Για τις διαφορές μεταξύ Dewey και James βλ. Kloppenberg, *Uncertain Victory*, 132-144· Sidney Hook, *Pragmatism and the Tragic Sense of Life* (Basic Books, 1974), 3-25.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Εισαγωγικά

Εξετάζοντας την ηθική θεωρία που υιοθετεί ο Dewey, γίνεται πιο σαφές πώς ο φιλόσοφος κατέληξε να είναι γνωστός ως πρόμαχος της δημοκρατίας στον φιλοσοφικό και εκπαιδευτικό κόσμο. Διότι στον Πραγματισμό του Dewey η ηθική συντονίζει τον άνθρωπο με το περιβάλλον, χωρίς όμως η ατομικότητα του εαυτού να θεωρείται ως κάτι αντιθετική προς την οργανική ενότητα και επομένως να θυσιάζεται για το κοινό αγαθό. Έχοντας υπόψιν αυτά τα χαρακτηριστικά της ηθικής σκέψης του Dewey, η έρευνα πρέπει να αναλύσει πώς ακριβώς η δημοκρατία, που για πολλούς είναι απλά ένα από τα πολιτικά συστήματα, συνδυάζεται με τον Πραγματισμό του Dewey και μάλιστα το ηθικό σύστημα που αυτός προτείνει.

1. Δημοκρατία στον Πραγματισμό

Οι επικριτές του Πραγματισμού συχνά ένιωθαν υποχρεωμένοι όχι μόνο να τον αντικρούσουν αλλά και να εξηγήσουν την εμφάνισή του σε ένα τόσο φιλοσοφικά άγονο έδαφος όπως οι ΗΠΑ. Εκτός των λογικών ατελειών του Πραγματισμού, παρατηρούσαν την κοινωνιολογία της γνώσης για να εξηγήσουν γιατί ο Dewey και άλλοι πίστευαν τέτοιες ιδέες. Ένας τέτοιος κριτικός περιγράφει τον Πραγματισμό ως ένα δήθεν φιλοσοφικό σύστημα, που αντανάκλα τα αμερικανικά χαρακτηριστικά, όπως η αγάπη για το συγκεκριμένο σε αντίθεση με το αφηρημένο, η τάση για το πείραμα, η έλλειψη ανοχής προς τον δογματισμό και την επιφανειακή μόρφωση, η δημοκρατική στάση απέναντι στη ζωή και τη σκέψη, το κοινωνιολογικό ενδιαφέρον και άλλα.¹⁹⁶

Ο Dewey αναγνώρισε τη σύνδεση του Πραγματισμού με τον Αμερικανισμό, δηλώνοντας ότι το γεγονός ότι ο Πραγματισμός γεννήθηκε σε αμερικανικό έδαφος σήμαινε κάτι πολύ σημαντικό για την πνευματική κατάσταση των Αμερικανών. Γενικά θεωρούσε θεμιτό να εντοπίζει τις φιλοσοφικές ιδέες στο πολιτισμικό τους πλαίσιο. Στις φιλοσοφικές διαμάχες, συνδύαζε τα λογικά επιχειρήματα με την ιστορία και την κοινωνιολογία της γνώσης για να εξηγήσει πώς αναπτύχθηκαν ορισμένα προβλήματα, ιδίως ψευδοπροβλήματα. Συχνά επέκρινε τις

¹⁹⁶ William Caldwell, *Pragmatism and Idealism* (Adam and Charles Black, 1913), 172-173· Russell, *Philosophical Essays*, 106-111· Bertrand Russell, «As a European Radical Sees It», *Freeman* 4 (1922): 608-610.

απολυταρχικές και υπερβατικές φιλοσοφίες ότι αποτελούσαν το ιδεολογικό θεμέλιο των ταξικών κωδίκων της εποχής τους που διαιώνιζαν την ανισότητα και την αδικία.¹⁹⁷

Τον Dewey εξόργισε, ωστόσο, η προσπάθεια κάποιων να συνδέσουν τον Πραγματισμό με τις απεχθείς πτυχές του αμερικανικού βιομηχανισμού. Τούτο για τον Dewey υπονοούσε ότι ο αγγλικός Νεορεαλισμός αντανάκλούσε τον βρετανικό αριστοκρατικό σνομπισμό ή ο γερμανικός Ιδεαλισμός ύψωνε την μύρα και το λουκάνικο σε πνευματικές αξίες. Επειδή μια φιλοσοφία αποκαλείται αμερικανική δεν σημαίνει ότι αντανάκλα τις επικρατούσες συνθήκες της αμερικανικής ζωής. Οι πολιτισμοί περιέχουν αντικρουόμενα στοιχεία και οι φιλοσοφίες συχνά εξιδανικεύουν αξίες αντίθετες με τις επικρατούσες, παρέχοντας δυνατότητες για αμφισβήτηση.¹⁹⁸

Εκεί που ο Dewey θεώρησε ότι οι επικριτές του είχαν δίκιο ήταν η σύνδεση των ιδεών του με τη δημοκρατία, την οποία τη σύνδεση και ο ίδιος έκανε επανειλημμένα και ανοιχτά. Δήλωσε ότι η αμερικανική φιλοσοφία πρέπει να προκύπτει από τις απαιτήσεις της δημοκρατίας, καθώς η δημοκρατία προσπαθεί να εκφραστεί και να πετύχει σε μεγαλύτερη κλίμακα παρά ποτέ στην ιστορία. Η δημοκρατία απαιτεί, μεταξύ άλλων, την πίστη ότι οι απλοί άνθρωποι μπορούν να διευθύνουν τις υποθέσεις της κοινωνίας τους. Αυτή η πίστη είναι αδύνατη όταν η νοημοσύνη θεωρείται ως κοσμική δύναμη και όχι ως προσαρμογή και εφαρμογή των ατομικών τάσεων.¹⁹⁹

Η τοποθέτηση του διανοητικού κέντρου βάρους σε ένα αντικειμενικό σύμπαν έξω από τα πειράματα και τις δοκιμές των ανθρώπων και στη συνέχεια η χρήση της ανθρώπινης νοημοσύνης για τον καθορισμό των κοινωνικών καταστάσεων προκαλεί, για τον Dewey, τεράστιο χάος. Έτσι, η δημοκρατία είναι αξιόλογη μόνο μέσω της μεταμορφωμένης θεώρησης της νοημοσύνης, όπως αυτή διαμορφώνεται από τη σύγχρονη επιστήμη. Ο Πραγματισμός ενσωμάτωνε αυτή τη νέα θεώρηση της νοημοσύνης, κλείνοντας τη βιομηχανία μιας γνωσιοθεωρίας αντιτιθέμενης στην επιστήμη και τη δημοκρατία και οικοδομώντας μια φιλοσοφία που ανταποκρίνεται και στα δύο. Η δημοκρατία ήταν ριζοσπαστική αξία που η φιλοσοφία του Dewey είχε εξιδανικεύσει.²⁰⁰

Η δημοκρατία θα αποτελούσε σοβαρή επιλογή και προτίμηση, κατά τον Dewey, μόνο αν με τον χρόνο δικαιωνόταν από το δικό της τέκνον της σοφίας, το οποίο θα δικαιωνόταν με τη σειρά του

¹⁹⁷ John Dewey, «Pragmatic America» (1922), ΕΜΠ 13, 307· «Intelligence and Morals» (1908), ΕΜΠ 4, 48-49.

¹⁹⁸ Dewey, «Pragmatic America», 307· John Dewey, «The Pragmatic Acquiescence» (1927), ΕΜΠ 3, 147.

¹⁹⁹ John Dewey, «Philosophy and American National Life» (1904), ΕΠΠ 3, 74.

²⁰⁰ Dewey, «Intelligence and Morals», 39.

από τα δικά του τέκνα - καλύτερα θεσμικά όργανα ζωής. Η φιλοσοφία που είχε εισαγάγει ο Dewey, αποτελούσε αυτό το τέκνον της σοφίας και οι Αμερικανοί θα έπρεπε πλέον να αρχίσουν να εργάζονται για καλύτερα θεσμικά όργανα ζωής που αυτή υποδείκνυε. Έτσι, ο Dewey εμφανίζεται ως υπερασπιστής του δημοκρατικού ιδεώδους στην φιλοσοφική του σταδιοδρομία.²⁰¹

2. Δημοκρατικός Ηθικός Σκοπός

Ο Dewey διαμόρφωσε φιλοσοφική βάση στις δημοκρατικές ιδέες όταν εργαζόταν ανάμεσα στους Ιδεαλιστές. Οι περισσότεροι ιδεαλιστές που επηρεάστηκαν από τον Green αυτοαναγνωρίζονταν ως δημοκράτες, πιστεύοντας ότι η πρόοδος συνίσταται κυρίως στην επέκταση του αριθμού εκείνων των ανθρώπων που νιώθουν ότι ανάμεσα τους υπάρχει κοινό καλό και κοινή υποχρέωση. Ο Dewey δεν αποτελούσε εξαίρεση, υιοθετώντας την ιδέα τους για τη δημοκρατία και την θετική ελευθερία, την οποία ανέπτυξε και εμπλούτισε με τις δικές του ιδέες.²⁰²

Την περίοδο αυτή ο Dewey παρουσιάζει τα θεμέλια της δημοκρατικής θεωρίας του, απαντώντας στους φιλελεύθερους Ρεαλιστές οι οποίοι επέκριναν τη δημοκρατία ως την κυριαρχία της μάζας που κατακερματίζει την εξουσία σε κομμάτια και στερείται της συναίνεσης που απαιτείται για αποτελεσματική διακυβέρνηση, με αποτέλεσμα να οδηγείται σε διεφθαρμένες κι ασταθείς μορφές εξουσίας. Ο Dewey παρατηρεί ότι η δημοκρατία επικρίνεται μόνο με μια επιχειρηματολογία που στηρίζεται στην ατομικιστική θεωρία της κοινωνίας, σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι είναι απομονωμένα, μη-κοινωνικά όντα και χρειάζονται εξωτερικά μέσα για να έχουν κοινή βούληση. Γι' αυτό, η δημοκρατία παρουσιάζεται ως απλώς μια κυριαρχία της μάζας, αναρχία, διάλυση της κοινωνίας, που διαιωρίζει την αστάθεια.²⁰³

Η οργανική θεωρία της κοινωνίας, όμως, που βλέπει την κοινωνία ως ένα ενιαίο οργανισμό θα μπορούσε να παρουσιάσει τη δημοκρατία διαφορετικά. Αυτή η θεωρία αποτελούσε μια κοινή αντίληψη στη δεκαετία του 1880, καθώς η αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των ατόμων και των θεσμικών οργάνων ήταν ένα αναγνωρισμένο κοινωνικό γεγονός και οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων

²⁰¹ Dewey, «Philosophy and Democracy», 53.

²⁰² Dewey, «The Philosophy of Thomas», 29.

²⁰³ John Dewey, «Ethics of Democracy» (1888), ΕΠΠ 1, 228-230, 232· Henry Maine, *Popular Government* (Liberty Classics, 1976), 199-247.

ήταν τόσο σημαντικές όσο και τα ίδια τα άτομα. Ήταν, λοιπόν, περιττό να επιτεθεί κανείς στην ξεπερασμένη ατομικιστική θεωρία της κοινωνίας.²⁰⁴

Το ερώτημα για τον Dewey είναι αν η δημοκρατία είναι ικανή να οργανώσει μια κοινή βούληση ή είναι επικίνδυνη για την ενότητα του κοινωνικού οργανισμού. Επειδή, όμως, καμία κοινωνία δεν είναι πλήρως ενωμένη, καθώς υπάρχουν πάντα διαμάχες, αντιθέσεις, τάξεις και κύκλοι, πρέπει να εξεταστεί αν η δημοκρατία μειώνει ή αυξάνει αυτές τις διαιρέσεις.²⁰⁵ Η οργανική θεωρία της κοινωνίας υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι είναι κοινωνικά όντα που ζουν μόνο σε σχέση με τους άλλους και ενώνονται μέσω μιας κοινής βούλησης.

Συνεπώς, για τον Dewey, η δημοκρατία είναι το καλύτερο μέσο για την εξασφάλιση της ενότητας του κοινωνικού οργανισμού, διότι μόνο η συμμετοχή κάθε πολίτη στις υποθέσεις της κοινότητας διαμορφώνει κοινή βούληση. Άλλες μορφές καθιστούν τους ανθρώπους ξένους στην ίδια τους την κοινωνία και την κοινή βούληση, οδηγώντας σε αστάθεια και συγκρούσεις. Άρα, δεν είναι η δημοκρατία που οδηγεί σε αστάθεια, αλλά ο αποκλεισμός μελών της κοινωνίας από τη διαδικασία λήψης αποφάσεων.²⁰⁶

Για τον Dewey, ωστόσο, η δημοκρατία δεν είναι μόνο μια αποτελεσματική μορφή διακυβέρνησης, όπως το σπίτι δεν είναι μόνο τοίχοι και σκέπη ή η εκκλησία δεν είναι μόνο ένα κτήριο με στασίδια και καμπαναριό. Στην ουσία της δημοκρατίας βρίσκεται ένα ηθικό ιδανικό, ένας τρόπος ζωής, μια μορφή ηθικής και πνευματικής ένωσης, ενώ η αποτελεσματική διακυβέρνηση είναι απλώς μια εκδήλωση αυτού του βαθύτερου ηθικού ιδανικού. Ο ηθικός σκοπός είναι η αρμονία των ατόμων με το σύμπαν, η τελείωση των ατόμων και της κοινωνίας μέσω της αρμονικής πραγμάτωσης των δυνατοτήτων του καθενός.²⁰⁷

Στη θεώρηση του Dewey, η δημοκρατική κοινωνία αποτελεί ένα μακρόκοσμο του ηθικού προτύπου που καθοδηγεί την ατομική πράξη του «συμπαθητικού δημοκρατικού χαρακτήρα». Η

²⁰⁴ Ο. π., 231-232· Thomas Haskeirs, *The Emergence of Professional Social Science* (University of Illinois Press, 1977)· Henry Jones, «The Social Organism», στο *Essays in Philosophical Criticism*, εκδ. A. Seth και R. Haldane (Longmans, Green, 1883), 187· Stefan Collini, «Sociology and Idealism in Britain, 1880-1920», *Archives Européennes de Sociologie* 19 (1978): 3-50· Herbert Spencer, *Essays* (Appleton, 1864), 154-184. Ο κοινωνικός οργανισμός στον Spencer, που βλέπει την κοινωνία ως μια ομάδα ανεξάρτητων ατόμων χωρίς όμως κοινή συνείδηση, διαφέρει από την ιδεαλιστική θεώρηση της κοινωνίας ως ενοποιημένης αυτοσυνείδησης στην οποία οι άνθρωποι συνδέονται αρμονικά.

²⁰⁵ Dewey, «Ethics of Democracy», 232.

²⁰⁶ Ο. π., 237-238.

²⁰⁷ Ο. π., 240-241.

καλή κοινωνία, όπως το καλό άτομο, είναι ποικίλο αλλά αρμονικό, αναπτυσσόμενο αλλά ενωμένο σύνολο, μια πλήρως συμμετοχική δημοκρατία, στην οποία οι δυνάμεις και οι ικανότητες των ατόμων που την αποτελούν εναρμονίζονται μέσω των συνεργατικών τους δραστηριοτήτων σε μια κοινότητα που επιτρέπει την πλήρη και ελεύθερη έκφραση της ατομικότητας.

Η δημιουργία και η διατήρηση τέτοιας κοινωνίας, για τον Dewey, αποτελεί σκοπό υπαγορευμένο από την ηθική λογική. Η καλή κοινωνία είναι εκείνη στις δραστηριότητες της οποίας συμμετέχουν όλοι οι άνθρωποι, ώστε οι δυνάμεις του καθενός να αναδεικνύονται, να αξιοποιούνται και να ενισχύονται. Το καλό ηθικό πρόσωπο είναι καλός δημοκράτης, διότι η πράξη για το κοινωνικό καλό προϋποθέτει την εξέταση του αντικτύπου της στην ευτυχία των άλλων, η οποία συχνά ταυτίζεται με την ατομική ευτυχία. Τούτο διασφαλίζει ότι οι άλλοι μπορούν να ασκούν ελεύθερα τις ικανότητές τους μέσω των δικών τους επιλογών και του προβληματισμού τους.²⁰⁸

Ο Dewey αναγνώρισε ότι επρόκειτο για ένα δύσκολο έργο, αλλά η λύση βρισκόταν στην ανακάλυψη και την προώθηση δραστηριοτήτων που εμπλέκουν τις ικανότητες όλων. Είναι δύσκολο έργο να παρατηρεί κανείς με συνέπεια πώς οι πράξεις του επηρεάζουν τους άλλους και να προσαρμόζει τους στόχους του αναλόγως. Αλλά ακόμη πιο δύσκολο είναι να πράττει κανείς με τρόπους που όχι μόνο βοηθούν τους άλλους αλλά και ενθαρρύνουν τη συμμετοχή τους.²⁰⁹

3. Μέθοδος Επίτευξης

Ο Dewey παρατηρεί ότι η αριστοκρατική φιλοσοφία έχει τον ίδιο σκοπό με τη δημοκρατική, αλλά χρησιμοποιεί διαφορετικές μεθόδους. Οι αριστοκρατικοί φιλόσοφοι πιστεύουν ότι ένας απλός άνθρωπος δεν μπορεί να συνδέσει το προσωπικό συμφέρον με το κοινωνικό αγαθό και εμποδίζει την αυτοπραγμάτωσή του. Οι «άριστοι» μόνο γνωρίζουν αυτό το ιδεώδες, τοποθετώντας τους ανθρώπους σε ρόλους που συνδέονται με το κοινωνικό αγαθό και τους επιτρέπουν να αξιοποιήσουν τις δυνάμεις τους. Οι λίγοι σοφοί, όμως, όταν αποκτούν εξουσία, χάνουν τη σοφία και την καλοσύνη τους.²¹⁰

Η αριστοκρατική μέθοδος είναι ελαττωματική για τον Dewey, ακόμη και αν βρεθούν απολύτως ενάρετοι φιλόσοφοι-βασιλείς. Το ηθικό ιδεώδες επιτυγχάνεται μόνο αν οι ίδιοι οι πολίτες

²⁰⁸ Dewey και Tufts, *Ethics*, 286, 275.

²⁰⁹ Ο. π., 275-276.

²¹⁰ Dewey, «Ethics of Democracy», 242.

υλοποιήσουν κοινωνική αρμονία μέσω της δικής τους προσπάθειας. Οι άνθρωποι δεν μπορούν να είναι ευτυχισμένοι με ένα επιβαλλόμενο καλό, όσο τέλειο και αν φαίνεται, διότι πρέπει να βρουν και να αναλάβουν μόνοι τους τους σωστούς ρόλους, κάτι που είναι εφικτό στη δημοκρατία. Το ηθικό ιδεώδες πρέπει να επιτευχθεί μέσω συνειδητών, ελεύθερων ενεργειών, διότι οι άνθρωποι δεν μπορούν να εξαναγκαστούν να είναι ελεύθεροι. Η δημοκρατία σημαίνει ότι η προσωπικότητα είναι το πρώτο και το τελευταίο καθεστώς, της οποίας η σημασία μαθαίνεται μέσω της κοινωνίας που παρέχει τα κύρια ερεθίσματα για την προσωπική ανάπτυξη. Η προσωπικότητα, ωστόσο, δεν δίνεται από κάποιον άλλο.²¹¹

Αρχικά, επειδή δεν βρήκε στις φυσικές επιστήμες παρά σκληρό ντετερμινισμό, ο Dewey διατηρεί ιδεαλιστική ηθική, όπου η ατομική αυτοπραγμάτωση και βούληση αποτελούν μέρος του απόλυτου Εαυτού. Οι ιδεαλιστές πίστευαν ότι οι άνθρωποι πρέπει να μετρούν τον εαυτό τους με βάση τον απόλυτα καθολικό εαυτό. Κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει με βεβαιότητα τη βούληση του Απόλυτου, μόνο ατελώς, ενώ η πίστη στην ύπαρξη αυτής της βούλησης είναι απαραίτητη για την ηθική ζωή. Μέρος αυτής της ιδεαλιστικής θεώρησης ήταν και πίστη στην αυτοπραγμάτωση και τη θετική ελευθερία.²¹²

Στον Πραγματισμό, η αυτοπραγμάτωση σημαίνει ότι τα άτομα βρίσκουν την πιο ταιριαστή θέση τους στην κοινωνία και εκπληρώνουν τον πιο κατάλληλο ρόλο τους. Η αληθινή ελευθερία σημαίνει καλύτερη αξιοποίηση του εαυτού ως κοινωνικού όντος. Έτσι, ιδεαλιστικά στοιχεία μεταφέρονται στην πραγματιστική ηθική της αυτοπραγμάτωσης. Εισάγεται η έννοια της «λειτουργίας», της σχέσης μεταξύ των ικανοτήτων του ατόμου και του περιβάλλοντος. Ο ηθικός σκοπός είναι η άσκηση λειτουργιών-ρόλων που ικανοποιούν επιθυμίες και δυνατότητες, ενώ ταυτόχρονα ταιριάζουν στο περιβάλλον. Η άσκηση λειτουργιών οδηγεί στην αυτοπραγμάτωση και τελικά στην ελευθερία.²¹³

Για τη μέγιστη αξιοποίηση δυνατοτήτων, η «προσαρμογή» στην κοινωνία ορίζεται ως αμοιβαίος συντονισμός, όχι μονόπλευρη συμμόρφωση, περιλαμβάνοντας συχνά μετασχηματισμό του περιβάλλοντος, όχι απλή αναπαραγωγή του.²¹⁴ Για τον Dewey η μεταρρύθμιση είναι μια

²¹¹ Ο. π., 243-244.

²¹² Dewey, *Psychology*, 290-291, 358-361· Anthony Quinton, *Absolute idealism* (OUP, 1971), 26.

²¹³ Dewey, *Outlines*, 344.

²¹⁴ Ο. π., 304, 313.

εξαιρετικά πολύτιμη λειτουργία και είναι ζήτημα «ανοικοδόμησης» και δεν χρειάζεται αφηρημένες αρχές, αλλά αναστοχασμό πάνω στα υπάρχοντα χαρακτηριστικά της κοινωνίας, διότι οι υπάρχουσες ηθικές πεποιθήσεις συχνά εμπεριέχουν αντιφάσεις, ωφελώντας τους προνομιούχους λίγους.²¹⁵

Η αυτοπραγμάτωση στον Dewey είναι εγγενώς κοινωνική, διότι το βασικό στοιχείο για την άσκηση της λειτουργίας είναι τα άλλα άτομα με τον ίδιο στόχο. Η εκτέλεση λειτουργιών περιλαμβάνει την ανάπτυξη της ευημερίας των άλλων. Ο άνθρωπος αποκτά και ασκεί την ατομικότητά του, εναρμονιζόμενος με την κοινωνία. Οι λειτουργίες του ανθρώπου ορίζουν τη μοναδικότητά του και τον συνδέουν με την κοινωνία. Η αληθινή ελευθερία σημαίνει ότι οι άνθρωποι πραγματοποιούν τον εαυτό τους μόνο ως μέλη της κοινότητας. Έτσι, η αυτοπραγμάτωση και η κοινωνική υπηρεσία είναι αλληλένδετες και η θεωρία που τοποθετεί το άτομο εναντίον της κοινωνίας αυτοαναιρείται.²¹⁶

Η θετική ή αλλιώς εσωτερική ελευθερία επικρίθηκε κυρίως από τους laissez-faire φιλελεύθερους, που υποστήριζαν αρνητική ή αλλιώς εξωτερική ελευθερία, που εννοεί την απουσία εξωτερικών περιορισμών και οι άνθρωποι κάνουν ό,τι επιθυμούν, εφόσον δεν παραβιάζουν τα δικαιώματα των άλλων. Για αυτούς, η θετική ελευθερία ήταν δυνητικά καταπιεστική, οδηγώντας σε αυταρχικό κοινωνικό μηχανισμό που υπαγορεύει ποια είναι η κατάλληλη λειτουργία για κάθε άνθρωπο.²¹⁷

Στην απάντησή του ο Dewey υποστηρίζει ότι η αυτοπραγμάτωση είναι προσωπική ευθύνη και όχι κάτι που επιβάλλεται. Η αληθινή ευεργεσία είναι έμμεση, με τη δημιουργία κατάλληλου περιβάλλοντος όπου οι άνθρωποι εκτελούν ελεύθερα τη λειτουργία τους, χωρίς να ελέγχονται. Το περιβάλλον διαμορφώνεται έτσι ώστε η ατομική ελευθερία να συνδέεται με την αρετή, δηλαδή τη σοφία, τη σωφροσύνη, το θάρρος, τη δικαιοσύνη. Το περιβάλλον της ελευθερίας πρέπει να καλλιεργεί την αρετή, όχι να επιτρέπει παρορμητική δράση, αλλά κοινωνική υπηρεσία.²¹⁸

Προκύπτουν, ωστόσο, ερωτήματα για τα χαρακτηριστικά ενός τέτοιου περιβάλλοντος και τα εμπόδια στην ελευθερία: ποιος φέρει ευθύνη για αυτά; πώς αντιμετωπίζονται; ποιος είναι ο ρόλος

²¹⁵ Για εγχειρίδια επιρροές στο ζήτημα αυτό πρβ. Charles Taylor, *Hegel and Modern Society* (CUP, 1979), κεφ. 2-3.

²¹⁶ Dewey, *Outlines*, 314, 326· John Dewey, «Lecture Notes: Political Philosophy, 1892», 38, Έγγραφο του Dewey.

²¹⁷ James, *Essays in Radicalism*, 142. Για θετική και αρνητική ελευθερία βλ. David Nichols, «Positive Liberty, 1880-1914», *American Political Science Review* 56 (1962): 114-128· Stefan Collini, *Liberalism and Sociology: L. T. Hobhouse and Political Argument in England, 1880-1914* (CUP, 1979).

²¹⁸ Dewey, *The Study of Ethics*, 353· Dewey, *Outlines*, 318-319, 383.

του κράτους; Άλλοι πίστευαν στη βελτίωση της ηθικής ευαισθησίας των ανθρώπων μέσω εθελοντικών πράξεων. Άλλοι πίστευαν ότι τα εμπόδια στην ελευθερία είναι διοικητικά και λύνονται με δημοκρατική ή σοσιαλιστική πολιτική.²¹⁹ Για τον Dewey, η δημοκρατική πολιτική διασφάλιζε την αυτοπραγμάτωση όλων των ατόμων στην κοινωνία. Η ηθική θεωρία είχε νόημα μόνο με πολιτική δέσμευση για την καθιέρωση των βάσεων για ορθή ζωή. Η αληθινή ηθική περιλάμβανε προσωπική βούληση και το περιβάλλον δεν έπρεπε να την εμποδίζει.

Γι' αυτό, για την επίλυση κοινωνικών ζητημάτων ο φιλόσοφος υποστήριζε μια ριζοσπαστική μορφή «βιομηχανικής δημοκρατίας». Η αληθινή δημοκρατία απαιτούσε βιομηχανική διάσταση, μαζί με την πολιτική και αστική διάσταση, όχι απλώς ισότητα στον πλούτο ή κρατικό σοσιαλισμό. Οι βιομηχανικές σχέσεις έπρεπε να δίνουν προτεραιότητα στις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις και στις ηθικές παραμέτρους, ενταγμένες σε ευρύτερο ηθικό πλαίσιο, για το κοινό καλό, όχι μόνο για τα υλικά αγαθά.²²⁰

Ο Dewey παρατηρεί ότι ο σύγχρονος βιομηχανικός καταμερισμός της εργασίας εξυπηρετεί ταξικά συμφέροντα και εκμεταλλεύεται τους ανθρώπους, καθώς ο καπιταλισμός εμποδίζει τους ανθρώπους να αξιοποιούν πλήρως τις δεξιότητές τους. Για τον φιλόσοφο, η πληρότητα έρχεται όταν οι άνθρωποι ελέγχουν συνειδητά την εργασία τους για τους επιλεγμένους στόχους τους και όταν οι περιορισμοί στην ατομική ολοκλήρωση επηρεάζουν το σύνολο της κοινωνίας, διότι η ατομική και συλλογική πρόοδος είναι αλληλοεξαρτώμενες.²²¹

Σύμφωνα με τον Dewey, η πατερναλιστική παρέμβαση αποτυγχάνει, επειδή όσοι κοινωνικοί μεταρρυθμιστές την αποδέχονται, προσπαθούν να κάνουν καλό για άλλους, όχι με άλλους. Η ηθική δημοκρατία απαιτούσε όχι μόνο την επιδίωξη αξιόλογων σκοπών, αλλά και αξιόλογων μεθόδων που προωθούν την ελεύθερη συνεργατική συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων. Την ευτυχία κανείς δεν την απονέμει σε κάποιον άλλον. Διότι δεν αποφεύγεται ο νόμος της ευτυχίας, ότι αυτή βρίσκεται στην άσκηση των ικανοτήτων ενός ελεύθερου ηθικού προσώπου. Συνεπώς,

²¹⁹ Thomas Green, «Liberal Legislation and the Freedom of Contract» (1880), στο *Works of Thomas Hill Green*, εκδ. R. Nettleship (Longmans, Green, 1885-1888), 3:370-371· Clarke, *Liberals*, 27· Collini, *Liberalism and Sociology*, 32-42· Dorothy Ross, «Socialism and American Liberalism: Academic Social Thought in the 1880s», *Perspectives in American History* 11 (1977-1978): 13.

²²⁰ John Dewey, «Ethics and Politics» (1894), ΕΠΠ 4, 373· Dewey, «Ethics of Democracy», 246-247.

²²¹ Πρβ. Lawrence Dowler, «The New Idealism and the Quest for Culture in the Gilded Age» (Διατριβή, Πανεπιστήμιο Maryland, 1974), 300-301· William Harris, «Edward Bellamy's Vision», στο *The American Hegelians*, εκδ. William Goetzmann (Knopf, 1973), 193-201.

δεν αποφεύγεται ούτε ο νόμος της κοινής ευτυχίας, ότι αυτή πρέπει να βρίσκεται στην αρμονική άσκηση των ελεύθερων δραστηριοτήτων όλων των εμπλεκόμενων. Γι' αυτόν τον λόγο, είναι εγγενώς τραγικές πολλές από τις υποτιθέμενες κοινωνικές δραστηριότητες που επιδιώκουν κοινό αγαθό με μεθόδους που δεν το καθιστούν ούτε κοινό ούτε αγαθό.²²²

Ο Dewey πρότεινε μια δημοκρατία όπου το άτομο να είναι ελεύθερο και με θετική και με αρνητική έννοια. Η αρνητική ελευθερία, η ελευθερία από εξωτερικούς περιορισμούς, ήταν μόνο μια αναγκαία προϋπόθεση για αυτό που αποκαλούσε «αποτελεσματική ελευθερία», δηλαδή την ευκαιρία να αξιοποιήσει κανείς πλήρως τις ικανότητές του. Επιπρόσθετα, η αποτελεσματική ελευθερία προϋπέθετε τον θετικό έλεγχο των πόρων που είναι απαραίτητοι για να επιτύχει κανείς τους σκοπούς του, την κατοχή των μέσων για να ικανοποιήσει τις επιθυμίες του και τον διανοητικό εξοπλισμό με τις εκπαιδευμένες δυνάμεις πρωτοβουλίας και αναστοχασμού που καθορίζουν ελεύθερη προτίμηση και προσεκτικές προβλεπτικές επιθυμίες.²²³

Ο Dewey διατήρησε την ιδεαλιστική πεποίθηση ότι η αληθινή ελευθερία απαιτεί πρόσβαση στους πόρους, στα μέσα της ελευθερίας. Η ελευθερία του ηθικού προσώπου που απλώς απελευθερώνεται από άμεσους εξωτερικούς περιορισμούς είναι τυπική και κενή. Εάν στερείται προσωπικών δεξιοτήτων, εάν δεν έχει έλεγχο των εργαλείων επιτυχίας, τότε αναγκαστικά θα ακολουθήσει τις κατευθύνσεις και τις ιδέες των άλλων. Εάν δεν έχει δυνάμεις για στοχασμό και εφεύρεση, θα υιοθετεί ιδέες επιφανειακά και τυχαία από το περιβάλλον του και θα απορροφάει τις έννοιες που οι επιδιώξεις κάποιας κοινωνικής τάξης διοχετεύουν στο μυαλό του.²²⁴

Η «αποτελεσματική ελευθερία», επομένως, επιτάσσει την «ισότητα ευκαιριών». Ο Dewey δεν υποστήριζε ούτε την ισότητα του αποτελέσματος, όπου όλοι θα ήταν ίδιοι με άλλους, ούτε την απολύτως ίση κατανομή πόρων. Για τον φιλόσοφο, η ισότητα σήμαινε την παροχή των μέσων αυτοπραγμάτωσης σε όλα τα μέλη της κοινωνίας. Και επειδή οι άνθρωποι ήταν διαφορετικοί, θα έπρεπε να έχουν και διαφορετικούς πόρους - μεγαλύτεροι πόροι θα δεσμεύονταν για όσους είχαν μεγαλύτερες ανάγκες - και ο καθένας θα είχε όχι τα ίδια πράγματα, αλλά ό,τι χρειαζόταν.

Η ισότητα ευκαιριών δεν σημαίνει ότι όλοι θα έχουν ίση ευκαιρία να αγωνιστούν τον ίδιο αγώνα με άλλους, ούτε ότι ο αγώνας θα έχει νέους όρους που εξισορροπεί τις ικανότητες των

²²² Dewey και Tufts, *Ethics*, 277.

²²³ Ο. π., 392.

²²⁴ Ο. π.

συμμετεχόντων. Για τον Dewey, η μεταφορά του αγώνα είναι απολύτως ακατάλληλη για μια ηθική κοινωνική ζωή, διότι υπονοεί ότι όλοι πρέπει να καλλιεργήσουν τις ίδιες ικανότητες (π.χ. ταχύτητα) για ένα αποκλειστικό σκοπό (νίκη στον αγώνα). Η κοινωνία μοιάζει περισσότερο με ομάδα μπάσκετ, όπου οι διαφορετικές δεξιότητες των παικτών συνεργάζονται για έναν κοινό σκοπό. Η ισότητα ευκαιριών πρέπει να ενισχύει, παρά να περιορίζει, την ατομικότητα.²²⁵

4. Πρόοδος: Πραγμάτωση της Δημοκρατίας

Ως ιδεαλιστής, ο Dewey υποστήριξε την ιδέα της πραγμάτωσης του Απολύτου μέσα από την αυτοπραγμάτωση και την ανάπτυξη των κοινωνικών θεσμών. Πίστευε ότι στην ιστορία η θεία βούληση και λογική ενσωματώνουν τις επιθυμίες, τις ανάγκες και τις ιδέες για τη δική τους αναπαραγωγή. Ο ηθικός σκοπός αυτής της προοδευτικής ιστορίας είναι η δημοκρατία, όπου η κοινωνία ενώνει το πνευματικό και το κοσμικό, το θεϊκό και το ανθρώπινο.²²⁶ Ο φιλόσοφος σχεδόν ταύτιζε τον Χριστιανισμό με την πρόοδο της επιστήμης και της δημοκρατίας, τονίζοντας τον καθολικό του χαρακτήρα, την απόρριψη του δόγματος και την προοδευτική αποκάλυψη της ενωμένης Αλήθειας. Οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι όταν ταυτίζονται με αυτήν την Αλήθεια, δηλαδή τον Θεό και οι ηθικές πράξεις είναι ο μόνος τρόπος αποδοχής της αλήθειας.

Υποστήριξε ότι επειδή η ανθρώπινη πράξη είναι εγγενώς κοινωνική, η κοινωνική οργάνωση του ανθρώπου και του κράτους είναι κλειδί για την κατανόηση του Χριστιανισμού. Η δημοκρατία είναι η ιδανική κοινωνική δομή που επιτρέπει την πληρέστερη αποκάλυψη της αλήθειας. Καταρρίπτοντας τα εμπόδια απομόνωσης και ταξικών συμφερόντων, διευκολύνει τη ροή της αλήθειας. Η ενσάρκωση του Θεού στον άνθρωπο, που είναι μέρος ή όργανο της όλης αλήθειας ή του οργανισμού, γίνεται ζωντανή μέσω της κοινωνίας ιδεών και συλλογικής δράσης. Η Βασιλεία του Θεού πραγματώνεται στη «βιομηχανική δημοκρατία», όπου οι κοινωνικές δομές έχουν τις αρχές της αλήθειας και της ισότητας, και όχι ενός επίγειου βασιλείου.²²⁷

Η νατουραλιστικοποίηση της ψυχολογίας, της ηθικής και της λογικής δεν άλλαξε τη δημοκρατική θεωρία του Dewey, απλώς αφαίρεσε το Απόλυτο από τη φιλοσοφία του. Η προοδευτική πραγμάτωση του Απολύτου στην κοινωνία αντικαταστάθηκε από την πίστη στις προοδευτικές

²²⁵ Ο. π., 487-492.

²²⁶ Dewey, «The Philosophy of Thomas», 28, 33· John Dewey, «The Ethics of Democracy» (1888), ΕΠΠ 1, 248-249.

²²⁷ Dewey, «Christianity and Democracy», 4-9· Dewey, «The Relation of Philosophy to Theology», 368-367· Coughlan, *Young*, 87-90.

μεταρρυθμίσεις μέσω της ανθρώπινης βούλησης και νοημοσύνης. Χωρίς το Απόλυτο και τις μεταφυσικές δικαιολογίες της προόδου προς τα δημοκρατικά ιδανικά, η πρόοδος αποδίδεται στη δύναμη του ανώτερου ηθικού οράματος όσων πειραματίζονται με τη δημοκρατία.²²⁸

Ο Dewey δεν βρίσκει πλέον πρακτικό όφελος στον υπερβατικό Θεό, ακόμη και αν επιλυθούν οι λογικές αδυναμίες του. Προβλήματα ζωής παραμένουν ίδια, ακόμη και αν η ζωή καθοδηγείται από κάποιον Θεό προς έναν τελικό σκοπό. Μετατοπίζοντας την ευθύνη για τις ανθρώπινες υποθέσεις σε υπερβατική οντότητα, ο Θεός γίνεται εμπόδιο, όχι βοήθεια. Οι άνθρωποι μπορούν να αναλάβουν τις ευθύνες τους χωρίς να βασίζονται σε μεταφυσικές εξηγήσεις. Ο Dewey πρότεινε να δίνεται έμφαση στην ηθική και πολιτική ανάλυση, παρά στη θεωρητική μεταφυσική.²²⁹

Ο φιλόσοφος παρατηρούσε τις κοινωνικές συγκρούσεις που υπάρχουν στις προοδευτικές κοινότητες. Θεωρούσε τη σύγκρουση ουσιαστική στην κοινωνική και ατομική ζωή, καθώς αποτελεί συνεχή ανασύνθεση των αντιφατικών στοιχείων και μπορεί να έχει λειτουργική σημασία, αν και ως αντιπαλότητα είναι εντελώς περιττή και επιβλαβής.²³⁰ Οι συγκρούσεις πρέπει να αντιμετωπίζονται μέσα στο πλαίσιο του συνεχούς αγώνα των ανθρώπων για επιβίωση, ο οποίος, όμως, στους ανθρώπους δεν πρέπει να λαμβάνει την ίδια παράλογη μορφή με τα άλλα ζώα.

Ο Dewey θεωρεί την ανθρώπινη νοημοσύνη καθοριστική για τη διαχείριση των συγκρούσεων. Πιστεύει ότι η πολιτική του *laissez-faire* δεν είναι πρακτική για νοήμονα όντα με ανεπτυγμένες κοινωνικές επιστήμες. Οι κοινωνικές συγκρούσεις είναι επιλύσιμες με την κοινωνικοποιημένη νοημοσύνη, που ενημερώνεται από τα ευρήματα των κοινωνικών επιστημών και αναπτύσσεται από τη φιλοσοφία που παρέχει τη γενική λογική της εμπειρίας ως μέθοδο έρευνας και ερμηνείας και περιορίζει τις αυθαίρετες απόψεις που επηρεάζουν την κοινωνική δράση.²³¹

Ο Dewey είχε μια αισιόδοξη άποψη σχετικά με την επίλυση των συγκρούσεων, τις απαραίτητες κοινωνικές προσαρμογές και την πρόοδο *en génie*. Χωρίς το Απόλυτο, ήταν αβέβαιος για την *αυτόματη* πρόοδο, αλλά βέβαιος για την *ενδεχόμενη* πρόοδο. Η προώθηση της κοινωνικής

²²⁸ Dewey, *Lectures on Psychological*, 327· Dewey, «Christianity and Democracy», 9.

²²⁹ John Dewey, «The Influence of Darwinism on Philosophy» (1909), ΕΜΠ 4, 12-13· James, *The Will*, 141-162.

²³⁰ John Dewey, «Review of Lester Ward's *The Psychic Factors of Civilization, and Benjamin Kidd, Social Evolution*» (1894), ΕΠΠ 4, 210.

²³¹ Dewey, *Studies in Logical*, 313-314.

νοημοσύνης, δηλαδή η διάδοση της γνώσης, του φαινόταν δύσκολη λόγω των συμφερόντων των υπαρχόντων κοινωνικών κανόνων, αλλά διατηρούσε πίστη στην δημοκρατική πρόοδο.²³²

Η σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία δεν μπορούσε να παρέχει τις συνθήκες για «αποτελεσματική ελευθερία» στους περισσότερους πολίτες. Ο Dewey θεωρούσε τη δημοκρατική μεταρρύθμιση αναγκαία, διότι θα προωθούσε την ισότητα ευκαιριών, την καλλιέργεια της ατομικότητας και της αυτοπραγμάτωσης και συνεπώς την αποτελεσματική ελευθερία. Αν και ομολογούσε ότι τέτοιες μεταρρυθμίσεις είχαν κάνει ελάχιστη πρόοδο μέχρι τότε, ο φιλόσοφος ήταν γεμάτος αισιοδοξία.²³³

Επέκρινε όσους πίστευαν στην αυτόματη πρόοδο και χρησιμοποιούσαν τον Δαρβινισμό ως ένδειξη για ένα θεϊκό σχέδιο. Ο ίδιος πίστευε στη νοημοσύνη ως μέσο οικοδόμησης καλύτερων κοινωνικών συστημάτων. Κάποιες φορές έδειχνε «διανοητική απαισιοδοξία», ως ρεαλιστική επίγνωση των κοινωνικών προβλημάτων, που αποτρέπει τυφλή πίστη στην πρόοδο και ενθαρρύνει σκέψη και δράση για ουσιαστική αλλαγή. Τούτο ήταν απαραίτητο για την ηθική αισιοδοξία που απαιτεί ο αγώνας για τη δικαιοσύνη.²³⁴

5. Είδος Προοδευτισμού

Η κατανόηση του ρόλου του Dewey στον Προοδευτισμό είναι περίπλοκη λόγω των συγκρουόμενων απόψεων σχετικά με το περιεχόμενο του Προοδευτισμού, που θα μπορούσε να σχετίζεται είτε με τον έλεγχο της παλιάς μεσαιάς τάξης, είτε με την εξειδίκευση των νέων επαγγελματιών ή με τον συντηρητισμό των σύγχρονων επιχειρήσεων.²³⁵ Πάντως, οι ιστορικοί συμφωνούν ότι ο προοδευτισμός παύει να είναι ένα ενιαίο κίνημα στις αρχές του 20ού αιώνα.²³⁶ Η μεταρρύθμιση στις ΗΠΑ γινόταν από τρεις κύριους παράγοντες: τις εταιρείες που ανασυγκρότησαν τον καπιταλισμό, τον Προοδευτισμό της μεσαιάς τάξης και τις οργανώσεις

²³² Dewey, *Lectures on Psychological*, 353· Royce, «Review of John Dewey's *Outline*», 505.

²³³ Dewey, «Ethics of Democracy», 276.

²³⁴ Ο. π., 371· «The Influence of Darwinism», 9· John Dewey, «Progress» (1916), ΕΜΠ 10, 239.

²³⁵ Για τις συγκρουόμενες απόψεις περί προοδευτισμού βλ. Richard Hofstadter, *The Age of Reform* (Vintage, 1955), κεφ. 4-7· Samuel Hays, *The Response to Industrialism* (UCP, 1957)· Robert Wiebe, *The Search for Order, 1877-1920* (Hill and Wang, 1967)· Gabriel Kolko, *The Triumph of Conservatism* (Free Press, 1963)· James Weinstein, *The Corporate ideal in the Liberal State* (Beacon Press, 1968).

²³⁶ Peter Filene, «An Obituary for the 'Progressive Movement'», *American Quarterly* 22 (1970): 20-34.

εργασίας που υποστήριζαν τα δικαιώματα των εργαζομένων. Όλοι τους επιδίωκαν τη ρύθμιση της αγοράς, με τους παραδοσιακούς καπιταλιστές να αντιστέκονται στις αλλαγές.²³⁷

Οι ιδέες του Dewey είναι δύσκολο να καταταγούν, λόγω των ποικίλων απόψεων της μεσαιάς τάξης για παλιές ηθικές αξίες ή νέα επιστημονική αποτελεσματικότητα. Οι πεποιθήσεις του αντανακλούσαν την ιδεολογική ποικιλία του κινήματος. Ορισμένοι βλέπουν τον Dewey να ενσαρκώνει στον Προοδευτισμό ένα «μετατοπισμένο προτεσταντισμό», διότι μεταβαίνοντας από τη θρησκεία στην κοινωνική μεταρρύθμιση, διατηρεί τις ηθικές αξίες, με τα σχολεία να αντικαθιστούν τις εκκλησίες ως μέσα προώθησης της δημοκρατίας.²³⁸ Ο Dewey, όμως, επικρίνει την πατερναλιστική παρέμβαση της μεσαιάς τάξης και υποστηρίζει εκείνη την κοινωνική πρόνοια που περιλαμβάνει ενεργή συμμετοχή όλων, απαραίτητη για τη δημοκρατική ηθική.²³⁹

Επειδή η επιστήμη ήταν καθοριστική στον Προοδευτισμό του, κάποιοι υποψιάζονταν ότι ο Dewey ταυτίζεται με τις φιλοδοξίες των ειδικών, υποστηρίζει γραφειοκρατική κυριαρχία και υποβαθμίζει ηθικά ζητήματα σε στρατηγικά προβλήματα. Ο φιλόσοφος επικρίθηκε για την χρήση του Πραγματισμού χωρίς βαθύτερο στοχασμό και για την υποστήριξη των ανήθικων τεχνοκρατών. Ο Dewey, όμως, εκτιμά την επιστημονική σκέψη ως εργαλείο για την κατανόηση αξιών, όχι ως λογική που τις υπαγορεύει. Στα έργα του δεν βρίσκεται η άποψη ότι οι επιστήμονες πρέπει να κυβερνούν, ενώ η κριτική του σε τέτοιες πεποιθήσεις είναι ισχυρή σε πολλά σημεία.²⁴⁰

Με αριστοτελικούς όρους, η επιστήμη δεν είναι ούτε σοφία ούτε τέχνη αλλά φρόνησις - πρακτικός λόγος.²⁴¹ Ο Dewey επιθυμεί να ενσωματώσει την επιστημονική σκέψη στη δημοκρατική λήψη αποφάσεων, όχι να καταστήσει τους επιστήμονες κυβερνήτες. Βλέπει τους ειδικούς απλά ως σύμβουλους, ενώ τη δημοκρατία ως συμμετοχή όλων των πολιτών στη διαμόρφωση των κοινωνικών κανόνων και συνθηκών. Συνεπώς, η κύρια αποστολή της προοδευτικής πολιτικής

²³⁷ Για τις μεταρρυθμίσεις που πρότειναν οι ετερείς βλ. Martin Sklar, *The Corporate Reconstruction of American Capitalism, 1890-1916: The Market, the Law and Politics* (CUP, 1988), 17. Για τον εργατικό ακτιβισμό βλ. David Montgomery, *The Fall of the House of Labor* (CUP, 1987).

²³⁸ John Bunker, John Burnham και Robert Crunden, *Progressivism* (Schenkman, 1977), 75-76, 96.

²³⁹ Dewey, «Ethics of Democracy», 276.

²⁴⁰ Jeffrey Lustig, *Corporate Liberalism: The Origins of Modern American Political Theory, 1890-1920* (UC Press, 1982), 153-173· Clarence Karier, Paul Violas και Joel Spring, *Roots of Crisis: American Education in the Twentieth Century* (Rand McNally, 1973), 85-93· Clarence Karier, «Making the World Safe for Democracy: An Historical Critique of John Dewey's Pragmatic Liberal Philosophy in the Warfare State», *Educational Theory* 27 (1977): 25-26· Michael Katz, *Reconstructing American Education* (HUP, 1987), κεφ. 5· Dewey, «Ethics of Democracy», 371.

²⁴¹ Randolph Bourne, *The Radical Will: Randolph Bourne, Selected Writings* (Urizen, 1977), 342-343.

είναι η προστασία του δημοκρατικού ιδανικού από δυνάμεις που το υπονομεύουν και η δημιουργία μιας πληρέστερα και ευρύτερα εφαρμοσμένης εκδοχής αυτού του ιδανικού.²⁴²

Συνεπώς, η ορθή ερμηνεία των όρων είναι σημαντική. Ο κοινωνικός έλεγχος για τον Dewey δήλωνε την ικανότητα της κοινωνίας να αυτορυθμίζεται κατά τις επιθυμητές αξίες. Η κοινωνική πρόνοια είχε διαφορετικό περιεχόμενο από αυτό των πατερναλιστικών μεταρρυθμιστών.²⁴³ Η επιστήμη αποτελούσε απλά εργαλείο για την ηθική. Στον καταμερισμό της εργασίας οι λειτουργίες διακρίνονταν από τις κοινωνικές τάξεις, καθιστώντας τη λειτουργική διαφοροποίηση συμβατή με την κοινή δημοκρατική εξουσία. Η ισότητα των ευκαιριών σήμαινε παροχή κατάλληλων πόρων σε διαφορετικούς ανθρώπους, όχι ίσα οργανωμένο αγώνα για πλούτο. Τέλος, η δημοκρατία εννοούσε περισσότερη εξουσία στους απλούς ανθρώπους, όχι απλό ενδιαφέρον για τους ανθρώπους εκ μέρους των ελίτ.²⁴⁴

Έτσι, ο Dewey θα μπορούσε να ανήκει στον ριζοσπαστικό Προοδευτισμό, διότι ήταν πολύ πιο δημοκρατικός παρά οι συνάδελφοί του, αντιτιθέμενος στους διοικητικούς προοδευτικούς και στους επιχειρησιακούς μεταρρυθμιστές και ευθυγραμμισμένος με ομάδες εργασίας που υπερασπίζονταν τον έλεγχο εκ μέρους των εργαζομένων. Βέβαια, ενώ διερεύνησε τον Σοσιαλισμό, τον απέφυγε γιατί πολλοί Σοσιαλιστές ήταν το ίδιο αντιδημοκρατικοί όπως οι επιχειρησιακοί φιλελεύθεροι.²⁴⁵

Οι ιδέες του Dewey υποστηρίχθηκαν από σύγχρονους του που υιοθέτησαν τον Πραγματισμό συνδέοντάς τον π.χ. με μια μορφή Σοσιαλισμού. Τέτοιοι Σοσιαλιστές επέκρινε τον κρατικό Σοσιαλισμό ως αυταρχικό, διαμορφώνοντας έναν αποκεντρωμένο, ισότιμο και δημοκρατικό Σοσιαλισμό, με την ταξική κυριαρχία να αντικαθίσταται από την αυτοδιοικητική δημοκρατία.²⁴⁶ Θαύμαζαν τον Dewey για την κριτική των επιστημολόγων και τη χρήση της επιστήμης για την

²⁴² Dewey, «Ethics of Democracy», 424, 425.

²⁴³ Πρβ. Morris Janowitz, *The Last Half-Century: Societal Change and Politics in America* (UCP, 1978), 28. John Dewey, “Education and Social Direction” (1918), ΕΜΠ 11, 54-57. William Muraskin, «The Social Control Theory in American History: A Critique», *Journal of Social History* 9 (1976): 559-569.

²⁴⁴ David Hollinger, «The Problem of Pragmatism», 88-107. Martin Schiesl, *The Politics of Efficiency: Municipal Administration and Reform in America, 1800-1920* (UC Press, 1977), κεφ. 10.

²⁴⁵ William Walling, *The Larger Aspects of Socialism* (Macmillan, 1913), σποράδην. Bourne, *The Radical Will*, 1-335. William O’Neill, *The Last Romantic: A Life of Max Eastman* (OUP, 1976). John Diggins, *Up from Communism: Conservative Odysseys in American Intellectual History* (Harper and Row, 1975), κεφ. 1. James Gilbert, *Designing the industrial State: The intellectual Pursuit of Collectivism in America, 1880-1940* (Quadrangle, 1972), κεφ. 8.

²⁴⁶ Walling, *Larger Aspects*, x-xi. Gilbert, *Designing*, 200-201.

καθοδήγηση της δημοκρατίας. Εκτιμούσαν, όμως, ιδιαίτερος, την έμφαση του Dewey στην εκπαίδευση και τη συμμετοχή στην κοινότητα, ενώ έκαναν τη μεγαλύτερη συμμαχία στον αγώνα κατά του καπιταλισμού.²⁴⁷

Ανακεφαλαίωση

Η ιδέα της δημοκρατίας προϋπάρχει και στην Αμερικανική πολιτική αλλά και στην ιδεαλιστική φιλοσοφία και περνά ταιριαστά στον Πραγματισμό του Dewey που βλέπει τη νοημοσύνη ως πρακτική γνώση των απλών ανθρώπων και των επιστημόνων. Η οργανική θεωρία της κοινωνίας εννοεί τη συμμετοχή όλων των ανθρώπων, ως κοινωνικών όντων, στη διαμόρφωση της κοινής βούλησης που σκοπεύει στον αρμονικό συντονισμό των μελών της κοινωνίας. Τούτο επιτυγχάνεται με την έμμεση παρέμβαση, δηλαδή τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος με δίκαια κατανομή πόρων κατάλληλων για τον καθένα για την πραγμάτωση των ατομικών ικανοτήτων και την άσκηση σχετικών λειτουργιών που ο καθένας επιλέγει πλέον συνειδητά, με προσωπική βούληση, με ελευθερία. Έτσι, η προσαρμογή στο περιβάλλον γίνεται αμοιβαία, διότι το άτομο ανοικοδομεί την κοινωνία έτσι ώστε αυτή να παρέχει τα μέσα αυτοπραγμάτωσης. Για τον Dewey, το μέσο που πρωτίστως πρέπει να γίνει προσιτό σε όλους είναι η πρακτική γνώση που θα δώσει ίση πνευματική δύναμη στη λήψη αποφάσεων και θα επιλύσει τις συγκρούσεις, οδηγώντας στην ανασύνθεση των κοινωνικών και πολιτικών θεσμών, δηλαδή στην πρόοδο.

²⁴⁷ Walling, *Larger Aspects*, 37-38, 266-267.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Εισαγωγικά

Ένας από τους τρόπους που η πρακτική γνώση μπορούσε να γίνει διαθέσιμη σε όλους ήταν η διαμόρφωση κατάλληλου εκπαιδευτικού συστήματος. Εκτός αυτού, οι παιδαγωγική διάσταση του Πραγματισμού του Dewey ήταν εμφανής και στο σημείο που οι σύγκρουση γεννά αναστοχαστική σκέψη κι ο οργανισμός δημιουργεί νέους πιο αποτελεσματικούς και πιο κατάλληλους συντονισμούς, δηλαδή *μαθαίνει* να οργανώνεται και να προσαρμόζεται στο περιβάλλον. Ήδη από την προηγούμενη παρουσίαση λοιπόν παρατηρούνται κάποιες ενδείξεις για τους λόγους που ο Dewey αναδείχθηκε σε φιλόσοφο της εκπαίδευσης. Πρέπει, όμως, να αναλυθούν λεπτομερέστερα οι απόψεις του περί παιδείας για να καθοριστεί με ακρίβεια η σύνδεσή τους με τον Πραγματισμό, ιδίως δε με την εφαρμογή της πραγματιστικής ηθικής στον χώρο της εκπαίδευσης.

1. Εφαρμογή Φιλοσοφίας στην Εκπαίδευση

Ο Dewey δημοσίευε σταθερά για τα προβλήματα της εκπαίδευσης, με αποκορύφωμα το *Democracy and Education* (1916), όχι μόνο το σημαντικότερο βιβλίο του για την εκπαίδευση, αλλά, όπως λέει ο ίδιος, η πλησιέστερη προσπάθεια να συνοψίσει όλη τη φιλοσοφική του σκέψη.²⁴⁸ Ο Dewey παρατήρησε ότι οι μεγάλοι φιλόσοφοι ενδιαφέρονταν βαθιά για την εκπαίδευση λόγω της στενής σύνδεσής της με τον σκοπό της φιλοσοφίας. Η φιλοσοφία, ως όραμα για καλύτερη ζωή και όχι αόριστη εικασία, πρέπει να εφαρμόζεται μέσω εκπαίδευσης συνειδητά καθοδηγούμενης, να διαμορφώνει την εμπειρία σύμφωνα με τη θεωρία της και να οδηγεί τις ανθρώπινες διαθέσεις έτσι ώστε να επιθυμούν αυτήν την εμπειρία. Ο Dewey θεώρησε το σχολείο ως το καλύτερο πεδίο εφαρμογής της φιλοσοφίας του.²⁴⁹

Το δημοκρατικό ιδεώδες του Dewey βασίζεται στο σύνθημα της Γαλλικής Επανάστασης: ελευθερία, ισότητα, αδελφοσύνη. Η ελευθερία και η αδελφοσύνη προτρέπουν την πράξη προς το κοινό καλό. Η ισότητα είναι απαραίτητη για την ελευθερία, διότι δίνει σε κάθε άτομο ό,τι χρειάζεται για την ανάπτυξή του. Τότε ο άνθρωπος έχει τις προϋποθέσεις να εκπληρώσει τις

²⁴⁸ Dykhuizen, *The Life*, 137· John Dewey, *Democracy and Education* (1916), ΕΜΠ 9.

²⁴⁹ John Dewey, «Contributions to A Cyclopedia of Education» (1912-1913), ΕΜΠ 7, 298-307.

δυνατότητές του και να συμβάλει στην κοινωνία. Αυτή η ισότητα οδηγεί σε διαφοροποίηση, όχι ομοιομορφία, καθώς οι ικανότητες και οι ρόλοι διαφέρουν.²⁵⁰

Πώς μπορεί η κοινωνία να παρέχει σε κάθε άτομο τα μέσα αυτοπραγμάτωσης; Ποιοι πόροι και ευκαιρίες είναι απαραίτητοι και πώς πρέπει να κατανομούνται; Τι πρέπει να κάνει το κράτος για να εξασφαλίσει θετική ελευθερία; Οι φιλελεύθεροι του *laissez-faire* και οι κρατικοί σοσιαλιστές είχαν προκαθορισμένες απόψεις για το τι πρέπει να κάνει η κυβέρνηση σε κάθε περίπτωση, ενώ ο Dewey πίστευε ότι οι ενέργειες της κυβέρνησης πρέπει να καθορίζονται από τα δεδομένα κάθε περίπτωσης και όχι από προκαθορισμένες ιδέες.²⁵¹

Ο φιλόσοφος, ωστόσο, είχε ισχυρή και ξεκάθαρη θέση για μια προϋπόθεση της ελευθερίας που είναι η εκπαίδευση. Στη δημοκρατία όλοι έχουν το δικαίωμα στην εκπαίδευση η οποία συμβάλλει στη συμμετοχή τους στα κοινά. Πάντα θα υπάρχουν διαφωνίες για τον υλικό σοσιαλισμό και την κατανομή πόρων, αλλά δεν μπορεί να υπάρχει διαφωνία για τον σοσιαλισμό της νοημοσύνης και της γνώσης. Η ίση πρόσβαση σε διανοητικούς και πνευματικούς πόρους καθιστά δυνατή την ουσιαστική λειτουργία της κοινότητας.²⁵²

Για να γίνει κανείς αποτελεσματικό μέλος της δημοκρατικής κοινωνίας, πρέπει να μάθει επιστήμη, τέχνη, ιστορία, θεμελιώδεις μεθόδους έρευνας, τρόπους επικοινωνίας, βασική υγιεινή, επιδεξιότητα, συνήθειες βιομηχανικής ζωής, αυτοσυντήρηση και πρωτίστως διακονία, για να καθοδηγεί τον εαυτό του και τους άλλους, αναλαμβάνοντας ευθύνες ως πολίτης και εργαζόμενος, ως ηγέτης και ακόλουθος. Επειδή ο κόσμος μεταβάλλεται ταχύτατα, η εκπαίδευση χρειάζεται όχι να ετοιμάζει τα παιδιά για σταθερούς ρόλους, αλλά να τους παράσχει την δεξιότητα αυτοελέγχου ώστε να διαμορφώνουν και κατευθύνουν τις αλλαγές, όχι μόνο να προσαρμόζονται σε αυτές.²⁵³

2. Εκπαίδευση ως Μέρος της Εμπειρίας

Η εκπαίδευση των παιδιών για ενεργή συμμετοχή στη δημοκρατία αποτελεί δύσκολο έργο. Ο Dewey οδήγησε τη διδασκαλία και την έρευνά του προς την παιδεία και ίδρυσε τμήμα παιδαγωγικής. Προτίμησε να εφαρμόσει τη φιλοσοφία του στην εκπαίδευση παρά να τη διδάσκει

²⁵⁰ Dewey, *Lectures on Psychological*, 441-444.

²⁵¹ Ο.π., 444-445.

²⁵² John Dewey, «The School as a Social Centre» (1902), ΕΜΠ 2, 93.

²⁵³ John Dewey, «Ethical Principles Underlying Education» (1897), ΕΠΠ 5, 59-60.

άμεσα στο Πανεπιστήμιο. Ανησυχούσε ότι χιλιάδες μαθητές, τα δικά του παιδιά μαζί, επηρεάζονταν αρνητικά από τις τρέχουσες σχολικές πρακτικές και το περιβάλλον.²⁵⁴

Ο φιλόσοφος επέκρινε τη διαφθορά στην εκπαίδευση και είχε απήχηση στους μεταρρυθμιστές και στους ισχυρούς πολίτες. Υποστήριξε το σχολείο του Francis Parker ως υποσχόμενη πειραματική προσπάθεια στην προοδευτική εκπαίδευση, με έμφαση λιγότερη στην πειθαρχία και περισσότερη στις επιστήμες. Στην διαμάχη με τους παραδοσιακούς εκπαιδευτικούς, ο Dewey στήριξε τον Parker και τους μεταρρυθμιστές, οι οποίοι εκτίμησαν και τα δικά του πειραματικά εγχειρήματα. Τελικά, ο Dewey διαδέχτηκε τον Parker ως κορυφή στην ανοικοδόμηση της εκπαίδευσης.²⁵⁵

Τα προβλήματα της εκπαίδευσης προέρχονταν από τις δυϊστικές θεωρίες που απέρριπτε ο Dewey. Ο φιλόσοφος επιδίωξε να βασίσει την παιδαγωγική στην λειτουργική ψυχολογία και την εργαλειοκρατία. Παρατηρώντας τα παιδιά, είδε ότι η δυναμική της εμπειρίας των παιδιών και των ενηλίκων είναι ίδια, διότι είναι ενεργά όντα που μαθαίνουν λύνοντας προβλήματα στις δραστηριότητές τους. Στη διαδικασία επίλυσης προβλημάτων αξιοποιούν τη σκέψη ως εργαλείο και αποκτούν γνώση ή σοφία.

Ο Dewey παρατηρεί ότι όταν η λειτουργική ψυχολογία δεν εφαρμόζεται, οι εμπειρίες παιδιών και ενηλίκων φαίνονται ανόμοιες. Τον ενήλικα πρέπει να ενδιαφέρει η επίλυση προβλημάτων, για να αναπτυχθεί διανοητικά. Το παιδί αναμένεται να αποδέχεται ό,τιδήποτε του παρέχεται. Εκτιμάται η εγρήγορση για τον ενήλικα, η υπακοή για το παιδί. Ο ενήλικας αναπτύσσει την προνοητικότητα δουλεύοντας προβλήματα προσωπικού ενδιαφέροντος και αναλαμβάνοντας ευθύνες. Στο παιδί σπάνια δίνονται ευκαιρίες να ανιχνεύσει και να επιλύσει ελεύθερα τα πραγματικά προβλήματα. Η αναγνώριση του αντίθετου, όμως, ότι δηλαδή παιδιά και ενήλικες σκέφτονται παρόμοια, θα άλλαζε τον ρόλο των συγγραμμάτων, των δασκάλων και των μεθόδων διδασκαλίας.²⁵⁶

Αυτήν την επανάσταση ήθελε να πετύχει ο Dewey, που δεν θεωρούσε το παιδί ως παθητικό άγραφο χαρτί πάνω στο οποίο οι δάσκαλοι γράφουν τα μαθήματα του πολιτισμού. Φτάνοντας στο

²⁵⁴ Επ. Alice, 1 Νοεμβρίου 1894.

²⁵⁵ Joseph Rice, «The Public Schools of Chicago and St. Paul», *The Forum* 15 (1893): 210-215· Lawrence Cremin, *The Transformation of the School* (Vintage Books, 1964), 3-8, 129-135· John Dewey, «In Remembrance: Francis Parker» (1902), ΕΜΠ 2, 97· Jack Campbell, *Colonel Francis Parker* (Teachers College Press, 1967)· Merle Curti, *The Social Ideas of American Educators* (Littlefield Adams, 1959), κεφ. 11· Robert McCaul, «Dewey's Chicago», *School Review* 67 (1959): 258-280.

²⁵⁶ John Dewey, «Psychology and Social Practice» (1899), ΕΜΠ 1, 134-133.

σχολείο, το παιδί έχει ήδη εμπειρίες, έχει φυσικά ένστικτα να επικοινωνεί, να κατασκευάζει, να ερευνά και να εκφράζεται, έχει ενδιαφέροντα και δραστηριότητες από το σπίτι και την γειτονιά. Το έργο της εκπαίδευσης είναι να δώσει στα ενδιαφέροντα αυτά κατεύθυνση προς πολύτιμα αποτελέσματα και να αφήσει το παιδί να αναπτυχθεί ασκώντας φυσικές του ικανότητες.²⁵⁷

Ο Dewey επικρίθηκε και από παραδοσιακούς και από προοδευτικούς. Οι παραδοσιακοί πίστευαν στο πρόγραμμα σπουδών, σε αυστηρή διδασκαλία καθιερωμένων γνώσεων και στην εκπαίδευση που επικεντρώνεται στο αντικείμενο, ενώ το παιδί απλώς το αποδέχεται. Έβλεπαν τη μαθητοκεντρική διδασκαλία ως χαοτική υπονόμηση της αυθεντίας και της δομημένης γνώσης αιώνων. Οι μεταρρυθμιστές υποστήριζαν τη μαθητοκεντρική εκπαίδευση που ακολουθεί τη φυσική ανάπτυξη του παιδιού, όπου η έκφραση των φυσικών ενστίκτων είναι κεντρική. Αποδεχόμενοι τη φυσικότητα και την αλλαγή, κατηγορούσαν τους παραδοσιακούς ότι καταπίεζαν την ατομικότητα των παιδιών με βαρετή και αυταρχική διδασκαλία.²⁵⁸

Ο Dewey είδε έναν ακόμη δυϊσμό που διαχώριζε την εμπειρία του παιδιού από την ύλη διδασκαλίας. Όσο για το παιδί, πρέπει να αναγνωριστεί ότι η εμπειρία του περιέχει ήδη στοιχεία, γεγονότα και αλήθειες, που υπάρχουν και στην ύλη, ενώ οι στάσεις, τα κίνητρα και τα ενδιαφέροντά του είναι συχνά ίδια με εκείνα που εμπεριέχονται στην ύλη. Όσο για την ύλη διδασκαλίας, αυτή πρέπει να ερμηνευτεί ως αποτέλεσμα των δυνάμεων που επηρεάζουν τη ζωή του παιδιού και να συνδεθεί η τωρινή εμπειρία του παιδιού με την πιο εξελιγμένη σοφία.²⁵⁹

Οι παραδοσιακοί δεν συνδέουν την ύλη με τα ενδιαφέροντα και τις δραστηριότητες του παιδιού, ενώ οι προοδευτικοί, αντιστρόφως, δεν συνδέουν τα ενδιαφέροντα και τις δραστηριότητες του παιδιού με την ύλη. Η «παλιά εκπαίδευση» κάνει αρνητική σύγκριση μεταξύ ανωριμότητας παιδιού και ωριμότητας ενήλικα, πιστεύοντας ότι η πρώτη πρέπει γρήγορα να ξεπεραστεί. Η «νέα εκπαίδευση» θεωρεί τις τωρινές ικανότητες και ενδιαφέροντα του παιδιού ως σημαντικά από μόνα τους, ενώ η εκπαίδευση θα έπρεπε να καθοδηγείται συνειδητά προς καλύτερο.²⁶⁰

²⁵⁷ John Dewey, *The School and Society* (1899), ΕΜΠ 1, 23, 30.

²⁵⁸ John Dewey, *The Child and the Curriculum* (1902), ΕΜΠ 2, 276. Herbert Kliebard, *The Struggle for the American Curriculum, 1893-1958* (Routledge and Kegan Paul, 1986), κεφ. 1-2.

²⁵⁹ Dewey, *The Child and the Curriculum*, 277-278.

²⁶⁰ Ο. π., 280.

Στην «αποτελεσματική εκπαίδευση» του Dewey οι δάσκαλοι χρησιμοποιούν τους στόχους και τα ενδιαφέροντα των παιδιών για να τα καθοδηγήσουν προς τη γνώση επιστήμης, ιστορίας και τέχνης. Τα ενδιαφέροντα είναι απλώς στάσεις προς πιθανές εμπειρίες, δεν είναι επιτεύγματα και έχουν αξία μόνο όταν βοηθούν στην μάθηση. Επειδή η διδακτέα ύλη περιέχει την εμπειρία της ανθρωπότητας, σχετίζεται με την εμπειρία του παιδιού. Όσα γεγονότα και οι αλήθειες υπάρχουν στην εμπειρία του παιδιού και όσα στην εμπειρία της ανθρωπότητας είναι μέρος της ίδιας πραγματικότητας. Είναι λάθος να συγκρούει κανείς την ανωριμότητα της αναπτυσσόμενης ζωής με την ωριμότητα της ίδιας ζωής, ούτε τη φύση του παιδιού με τον προορισμό της.²⁶¹

Είναι δύσκολο να συνδεθεί η εμπειρία με την ύλη διδασκαλίας. Η διδακτέα ύλη, όπως και όλη η ανθρώπινη γνώση, είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας του ανθρώπου να λύσει προβλήματα που συναντά στην εμπειρία. Όμως, αυτή η γνώση έχει αποσπαστεί από τις καταστάσεις που την δημιούργησαν. Οι παραδοσιακοί πίστευαν ότι αυτή η γνώση έπρεπε να επιβληθεί στα παιδιά, καθιστώντας την ύλη βαρετή και αδύναμη να μεταδώσει τις μεθόδους της έρευνας που την παρήγαγαν. Γι'αυτό οι δάσκαλοι καταφεύγουν σε τιμωρίες και εκφοβισμούς, για να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι τα παιδιά μαθαίνουν.²⁶²

Οι παραδοσιακοί ζητούσαν πειθαρχία από τα παιδιά, ενώ οι προοδευτικοί αλλαγές από τα σχολεία που θα έκαναν τα μαθήματα πιο ενδιαφέροντα. Σύμφωνα με τον Dewey, κι οι δυο παρατάξεις πίστευαν ότι για να ενδιαφερθούν τα παιδιά, χρειάζονται εξωτερικά κίνητρα – αρνητικά για τους παραδοσιακούς, θετικά για τους προοδευτικούς. Στην ουσία, όμως, τέτοια κίνητρα είναι αναποτελεσματικά και επιβλαβή, διότι οδηγούν στη μάθηση μόνο για χάρη αυτών των εξωτερικών ανταμοιβών ή τιμωριών.

Ο Dewey παρατηρεί ότι η σκέψη, την οποία με άτακτο τρόπο χρησιμοποιεί ο μαθητής, είναι στο είδος παρόμοια με εκείνη που συνθέτει την διδακτέα ύλη. Επιπλέον, οι τάσεις της παιδικής ηλικίας στοχεύουν, έστω και ασυνείδητα, σε παρόμοια επιτεύγματα με αυτά της ύλης. Συνεπώς, μεταξύ των ενδιαφερόντων του παιδιού και της συσσωρευμένης γνώσης των ανθρώπων υπάρχει ήδη

²⁶¹ Ο. π., 278, 280, 291. Για την κριτική αυτής της άποψης βλ. Richard Hofstadter, *Anti-Intellectualism in American Life* (Vintage, 1963), 375.

²⁶² Dewey, *The Child and the Curriculum*, 285.

σύνδεσμος που χρειάζεται να αξιοποιηθεί σε προβληματικές εκπαιδευτικές καταστάσεις, όπου το παιδί προβληματίζεται και αναζητά απαντήσεις, νιώθοντας την πραγματική αξία της ύλης.²⁶³

Επομένως, κατά τον Dewey οι μαθητές πρέπει πρωτίστως να εξασκούνται στην επιστημονική σκέψη. Σ' αυτό βοηθά η φυσική περιέργεια των παιδιών και η αγάπη για πειραματισμό. Χωρίς το επιστημονικό πνεύμα δεν υπάρχουν κατάλληλα εργαλεία για σωστή σκέψη. Η καλλιέργεια της επιστημονική σκέψης δεν ήταν σημαντική μόνο για μελλοντικούς επιστήμονες, αλλά για όλα τα μέλη της δημοκρατικής κοινωνίας, που θα έπρεπε να σκέφτονται ως επιστήμονες, με ελευθερία, πρακτική λογική και πειραματικό θάρρος.²⁶⁴

Η επιστημονική σκέψη διευκολύνει τη συμμετοχή σε κοινότητα με αρετές όπως η ελεύθερη έρευνα, η ανεκτικότητα σε διαφορετικές απόψεις και η ελεύθερη επικοινωνία. Ο Dewey πίστευε ότι αυτές οι αρετές είναι απαραίτητες για μια δημοκρατική κοινωνία. Η επιστήμη δεν προσφέρει μόνο εργαλεία για σωστή σκέψη, αλλά δείχνει και πώς δουλεύει ομάδα που βασίζεται σε κοινωνικοποιημένη νοημοσύνη. Επειδή η επιστημονική σκέψη είναι κοινωνική, τα σχολεία θα πρέπει να οργανώνονται ως μικρές επιστημονικές κοινότητες συνεργατικής μάθησης, όπου τα παιδιά συμμετέχουν σε πειραματισμούς, επικοινωνία και αυτοκριτική.²⁶⁵

3. Δημοκρατία: Περιβάλλον για Ηθικό Χαρακτήρα

Όπως τα έργα του Dewey περί επιστήμης σκόπευαν πρωτίστως στην αξιοποίηση των επιστημονικών ηθικών κρίσεων, έτσι και η προτροπή του περί διδασκαλίας της επιστημονικής σκέψης σκόπευε πρωτίστως στην καλλιέργεια πρακτικής και ηθικής σκέψης των παιδιών. Στα σχολεία πρέπει να διδάσκονται οι κρίσεις γεγονότων, αλλά ακόμη περισσότερο οι κρίσεις αξιών. Πρέπει να διδάσκονται οι επιστήμες, όχι ως έτοιμη γνώση, αλλά ως μέθοδοι που βελτιώνουν την ηθική σκέψη. Για να μας καθοδηγεί η νοημοσύνη κι όχι τα πράγματα, η επιστήμη πρέπει να δείχνει όχι μόνο πώς να κάνουμε κάτι πιο εύκολα και οικονομικά, αλλά και τι να κάνουμε.²⁶⁶

²⁶³ John Dewey, «The Moral Significance of the Common School Studies» (1909), ΕΜΠ 4, 206· John Dewey, «Teaching That Does Not Educate» (1909), ΕΜΠ 4, 203· John Dewey, «Education, Direct and Indirect» (1904), ΕΠΠ 3, 246· John Dewey, *Interest and Effort in Education* (1913), ΕΜΠ 7, 151-197.

²⁶⁴ Dewey, «How We Think», 179· Dewey, *Democracy and Education*, 197.

²⁶⁵ Dewey, «Science as Subject-Matter», 79.

²⁶⁶ Ο. π., 78-79.

Βέβαια, για τον Dewey η επιστήμη δεν καθορίζει αυστηρά ποιους σκοπούς πρέπει να επιδιώξει κανείς, αλλά εκτιμά τις συνέπειες και τα μέσα όποιων σκοπών επιλέγει να επιδιώξει, ώστε οι επιλογές να είναι εσκεμμένες και όχι παρορμητικές. Γι' αυτό, ο φιλόσοφος σέβεται περισσότερο τη διδασκαλία της ιστορίας παρά των επιστημών. Γιατί η ιστορία ήταν το πιο αποτελεσματικό εργαλείο για τη διδασκαλία ηθικής. Αν η ιστορία διδασκόταν όχι μόνο ως παρελθοντικά γεγονότα, αλλά ως έμμεση κοινωνιολογία των κοινωνικών δομών, συμπεριφορών και σχέσεων, θα βοηθούσε το παιδί να εκτιμήσει τις αξίες της κοινωνικής ζωής, τις δυνάμεις που προωθούν τη συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων και τους χαρακτήρες που συμβάλλουν ή αντιστέκονται στην πρόοδο.²⁶⁷

Στα σχολεία, η διαμόρφωση του ηθικού και πολιτικού χαρακτήρα θεωρείται λανθάνουσα και συνεπακόλουθη του κυρίως αναλυτικού προγράμματος. Στη θεωρία του Dewey, αυτό είναι εξίσου σημαντικό κι εμφανές με τους άλλους εκπαιδευτικούς στόχους, αλλά ίσως ακόμη πιο ριζοσπαστικό. Στο σχολείο θα δοκιμαζόταν ο Πραγματισμός και η δημοκρατική ηθική.²⁶⁸ Και καθώς πυλώνες της ηθικής του Dewey είναι η διαμόρφωση του χαρακτήρα και η αυτοπραγμάτωση που συνδέεται με την κοινωνική προσφορά, η εκπαίδευση πρέπει να βοηθήσει τα παιδιά να αναπτύξουν χαρακτήρα, συνήθειες και αρετές, για να επιτύχουν αυτήν την αυτοπραγμάτωση, μεταφράζοντας τις δυνάμεις τους σε αντίστοιχες λειτουργίες στην κοινωνία. Το συναισθηματικό, διανοητικό και πρακτικό ενδιαφέρον για τη συνολική ευημερία και πρόοδο αποτελεί την τελική ηθική συνήθεια με την οποία πρέπει να συνδέονται όλες οι σχολικές συνήθειες.²⁶⁹

Τα σχολεία δεν ανέπτυσαν δημοκρατικούς χαρακτήρες, επειδή δεν συνδύαζαν τα ενδιαφέροντα των παιδιών με την ύλη διδασκαλίας. Προετοιμάζαν μέλη της κοινωνίας χωρίς κοινωνικό πνεύμα με ατομικιστικές μεθόδους. Όλοι οι μαθητές διάβαζαν τα ίδια βιβλία και έκαναν τα ίδια μαθήματα και δεν είχαν ευκαιρίες προσωπικής δημιουργίας που κάθε παιδί θα προσέφερε στην κοινότητα συμμετέχοντας ταυτόχρονα και στις προσπάθειες των άλλων. Σε τέτοιο περιβάλλον, οι κοινωνικές τάσεις των παιδιών ατροφούν, ενώ χάνεται η φυσική επιθυμία τους για προσφορά. Το κοινωνικό πνεύμα αντικαθίσταται από ατομικιστικά κίνητρα, τον φόβο και τον ανταγωνισμό. Έτσι, πιο

²⁶⁷ Dewey, «The Moral Significance», 208· John Dewey, «History for the Educator» (1909), ΕΜΠ 4, 192· John Dewey, *Moral Principles in Education* (1909), ΕΜΠ 4, 281-283· Dewey, *Democracy and Education*, 215-226.

²⁶⁸ John Dewey, «The Dewey School» (1936), ΕΥΠ 11, 205.

²⁶⁹ John Dewey, «My Pedagogic Creed» (1897), ΕΠΠ 5, 93· John Dewey, «Plan of Organization of the University Primary School» (1895), ΕΠΠ 5, 225· Dewey, «Ethical Principles», 63.

αδύναμοι χάνοντας την αυτοπεποίθηση αποδέχονται την κατωτερότητα, ενώ πιο δυνατοί δοξάζονται όχι επειδή είναι δυνατοί, αλλά επειδή είναι πιο δυνατοί από άλλους.²⁷⁰

Για να καλλιεργήσει κοινωνικό πνεύμα και δημοκρατικό χαρακτήρα, το σχολείο έπρεπε να οργανωθεί ως συνεργατική κοινότητα. Η καλύτερη ηθική εκπαίδευση έγκειται στη δημιουργία κατάλληλων σχέσεων με άλλους, σε κοινή εργασία και σκέψη. Σε δημοκρατικό σχολείο το παιδί συμμετέχει ενεργά ως μέλος της κοινότητας με κοινό πνεύμα, με διαφορετικές ικανότητες και δραστηριότητες που συνεισφέρουν στον κοινό στόχο. Στον καταμερισμό της εργασίας η συνεργασία αντικαθιστά τον ανταγωνισμό στην επιδίωξη του ίδιου αποτελέσματος.²⁷¹

Για ένα διάστημα, στα σχολεία καλλιεργήθηκε δημοκρατική κοινότητα των εργαζομένων, που όμως δεν αποφάσιζαν για τη δημόσια εκπαίδευση. Οι μεταρρυθμιστές ανέλαβαν τον έλεγχο των σχολείων από διεφθαρμένους πολιτικούς, αλλά έδωσαν αυταρχική εξουσία στους διευθυντές. Για τον Dewey, η εκπαίδευση θα έπρεπε να καθορίζεται από όλα τα μέλη της, όχι μόνο από ένα ειδικό, διότι η δημοκρατική ηθική ισχύει και στον χώρο εργασίας. Όταν οι άνθρωποι έχουν λόγο στις συνθήκες και τους στόχους της δουλειάς και συνεργάζονται ελεύθερα, η δουλειά γίνεται καλύτερα παρά όταν οργανώνονται από λίγους, όσο σοφοί κι αν είναι αυτοί.²⁷²

Αντί να επιβάλλει την ύλη στο παιδί ή να το αφήνει εντελώς ελεύθερο, το σχολείο πρέπει να κατευθύνει την ανάπτυξη του *εμμέσως*, δημιουργώντας ένα περιβάλλον με προβληματικές καταστάσεις που επιλύονται με γνώση της ύλης διδασκαλίας. Αν η ύλη παίρνει κατάλληλη θέση στη συνείδηση του παιδιού, αντανακλά τις εμπειρίες του και εξελίσσεται σε νέες επιτυχίες, δεν χρειάζονται ειδικές τεχνικές προσέλευσης ενδιαφέροντος. Μέσω της ύλης ο δάσκαλος προσφέρει όσες ικανότητες και επιτυχίες ανοίγονται στα παιδιά και δημιουργεί τις συνθήκες που οδηγούν τις δραστηριότητες προς αυτήν την κατεύθυνση.²⁷³

Στη θεωρία του Dewey, επομένως, οι δάσκαλοι είναι εξειδικευμένοι επαγγελματίες με γνώσεις στην ύλη και στην ψυχολογία για να ενσωματώσουν το μάθημα στην αναπτυσσόμενη εμπειρία του παιδιού. Κατανοούν τον κόσμο από την οπτική παιδιού, καταλαβαίνοντας τις εμπειρίες του, αλλά και από την οπτική ενήλικα, παρέχοντας γνώσεις και μεθόδους. Ενώ οι δάσκαλοι δεν είχαν

²⁷⁰ Dewey, «Ethical Principles», 64-65.

²⁷¹ Dewey, «My Pedagogic Creed», 88· John Dewey, «Plan of Organization», 224-225.

²⁷² John Dewey, «Democracy in Education» (1903), ΕΠΠ 3, 232-233· Dewey, «The Dewey School», 198.

²⁷³ Dewey, *The Child and the Curriculum*, 288, 291.

πάντα αυτές τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες, μπορούσαν να τις μάθουν. Σύντομα ο Dewey θα παρουσίαζε αποδείξεις από το δικό του σχολείο για να επιβεβαιώσει τις απόψεις του.²⁷⁴

Για τον Dewey, με τον ίδιο *έμμεσο* τρόπο διαμορφώνεται και ο δημοκρατικός χαρακτήρας του παιδιού, που είναι ηθικά ανώτερος από τις άλλες δυνατότητες και αναπτύσσεται από το παιδί το ίδιο. Διότι η ηθική ζωή βιώνεται μόνο όταν το άτομο κατανοεί τους στόχους για τους οποίους εργάζεται. Αν οι δάσκαλοι δημιουργούσαν τις συνθήκες που επιτρέπουν στο παιδί να κατανοήσει τις δυνάμεις του και τη σημασία τους στην κοινωνία, το παιδί θα αναγνώριζε τη σύνδεση της αυτοπραγμάτωσης με την κοινωνική υπηρεσία, όπως αναγνώριζε τα οφέλη από την ανάγνωση.²⁷⁵

Η δημιουργία συνθηκών ανάπτυξης δημοκρατικού χαρακτήρα θέτει μεγάλες απαιτήσεις στους δασκάλους, διότι είναι η ύψιστη μορφή τέχνης, που απαιτεί τις καλύτερες αρετές – διορατικότητα, συμπάθεια και ηγετικές ικανότητες. Ο Dewey καλούσε τους δασκάλους να αναλάβουν τη δύσκολη ευθύνη και μιλούσε για τον σημαντικό κοινωνικό τους ρόλο. Καθώς ο δάσκαλος διαμορφώνει όχι μόνο άτομα, αλλά και σωστή κοινωνική ζωή, πρέπει να συνειδητοποιεί τη σημασία του έργου του ως κοινωνικού λειτουργού. Οι δάσκαλοι οργανώνουν το περιβάλλον που καλλιεργεί τις φυσικές ικανότητες των παιδιών και τις μετατρέπει σε συνήθειες κοινωνικής νοημοσύνης και ευθύνης.²⁷⁶

Ο δάσκαλος, κατά τον Dewey, καθορίζει την πρόοδο της κοινωνίας, καθώς η εκπαίδευση αποτελεί την κύρια μέθοδο κοινωνικής αλλαγής και βελτίωσης. Διαμορφώνοντας τον χαρακτήρα των παιδιών, τα σχολεία μπορούσαν να αλλάξουν ριζικά την κοινωνία, εφόσον ήταν σχεδιασμένα για αυτό. Στο ελεγχόμενο περιβάλλον του σχολείου, οι συνθήκες αυτοπραγμάτωσης των παιδιών θα κατεύθυναν την ανάπτυξή τους. Αν οι δάσκαλοι εκτελούσαν σωστά το έργο τους, δεν θα χρειαζόνταν άλλες μορφές κοινωνικής μεταρρύθμισης, διότι θα αναδυόταν μια δημοκρατική και συνεργατική κοινωνία από τα σχολεία.²⁷⁷

4. Προοδευτική Εκπαίδευση

Ο Dewey παρατηρεί ότι τα σχολεία διατηρούν πάντα τις υπάρχουσες κοινωνικές δομές, αντί να τις αλλάζουν. Γι' αυτό, χρειάζεται να αναδιαμορφωθούν ριζικά ως μέσα προώθησης της

²⁷⁴ Katherine Mayhew και Anna Edwards, *The Dewey School* (Atherton Press, 1966), 312.

²⁷⁵ Dewey, «Ethical Principles», 67, 77· Mayhew και Edwards, *Dewey School*, 94.

²⁷⁶ Dewey, «My Pedagogic Creed», 94-95.

²⁷⁷ Ο. π., 93· Dewey, «The Ethics of Democracy», 242.

δημοκρατίας και της κοινωνικής αλλαγής. Αντί να προσαρμόζουν τους νέους στις υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες που ούτε σταθερές είναι ούτε καλές, πρέπει να διευρύνουν τις κοινωνικές σχέσεις και τη συνεργασία.²⁷⁸ Παρά τις φιλοδοξίες, ο Dewey δεν είχε ακόμη ξεκάθαρη στρατηγική μεταμόρφωσης σχολείων σε φορείς ριζοσπαστικής δημοκρατίας. Λέγοντας ότι τα σχολεία πρέπει να καλλιεργούν ενδιαφέρον για την κοινωνική ευταξία και πρόοδο, δεν έδινε σαφείς εξηγήσεις των όρων «κοινωνική ευταξία» και «πρόοδος» και οδηγούσε σε διαφορετικές ερμηνείες.²⁷⁹

Ο Dewey επιδίωξε να αποτρέψει κάθε παρερμηνεία της θέσης του. Τόνισε ότι το πρώτο βήμα για την προώθηση μιας «κοινωνικής προοπτικής» στην εκπαίδευση ήταν ο ακριβής ορισμός του όρου «κοινωνικός». Και ταύτισε τη δική του προοπτική με δημοκρατικό ήθος, σε έντονη αντίθεση με τη σύγχρονη κοινωνική δομή. Σημείωσε ότι ο όρος «κοινωνικός» δεν είναι απλώς περιγραφικός αλλά κανονιστικός, διότι σε κάθε κοινωνική ζωή μπορεί κανείς να δει πώς θα μπορούσε αυτή η κοινωνική ζωή να είναι σε καλύτερη εκδοχή της, δηλαδή αληθινά «κοινωνική». Για τον φιλόσοφο, η δημοκρατία είναι η ίδια η ιδέα της κοινοτικής ζωής.²⁸⁰

Στη *Δημοκρατία και Εκπαίδευση* ο Dewey εξηγεί ξεκάθαρα πλέον ότι όλες οι κοινωνίες χρησιμοποιούν την εκπαίδευση για να διαμορφώσουν τη συμπεριφορά των παιδιών ως είδος κοινωνικού ελέγχου. Έτσι, η εκπαίδευση ως κοινωνική διαδικασία κατανοείται πλήρως, μόνο όταν οριστεί το επιθυμητό είδος κοινωνίας. Τον Dewey ενδιέφεραν ιδέες συμβατές με τη δημοκρατική κοινωνία και πώς αυτές εφαρμόζονται στην εκπαίδευση, διότι μια δημοκρατική κοινωνία θέλει να καλλιεργήσει δημοκρατικές αξίες στα παιδιά.²⁸¹

Σημειωτέον ότι τέτοιος κοινωνικός έλεγχος δεν ταυτίζεται με κατηχητισμό ή χειραγώγηση των παιδιών, όπως κάποιοι θεώρησαν.²⁸² Ο όρος «κοινωνικός έλεγχος» την περίοδο εκείνη δεν σήμαινε αναγκαστικά καταναγκασμό, παραπλάνηση ή χειραγώγηση. Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί στόχοι του Dewey ήταν διαυγέστατοι -η καλλιέργεια «διάθεσης» για συμμετοχή- ενώ αντικαθιστούσαν την επιβολή της γνώσης με τη συνεργασία και την κριτική σκέψη. Γενικά, οι

²⁷⁸ John Dewey, «Pedagogy as a University Discipline» (1896), ΕΠΠ 5, 285· Dewey, «The Dewey School», 205.

²⁷⁹ Dewey, *Moral Principles in Education*, 274· Dewey, «The Moral Significance», 213.

²⁸⁰ John Dewey, «Education from a Social Perspective» (1913), ΕΜΠ 7, 113-127· *Democracy and Education*, 87-94.

²⁸¹ Dewey, *Democracy and Education*, 3, 4-45, 103.

²⁸² Christopher Lasch, *The New Radicalism in America* (Vintage, 1965), 146-169.

ηθικές και δημοκρατικές δεσμεύσεις του αντιτάσσονταν διαρκώς στις χειραγωγικές εκπαιδευτικές και πολιτικές πρακτικές.

Συνεπώς, αντί να επιβάλλονται συμπεριφορές αντίθετες στις φυσικές τάσεις των παιδιών, κατευθύνονται οι τάσεις προς μια κατεύθυνση. Τούτο κατορθούται με την εισαγωγή των νέων στην δημοκρατική κοινωνική ζωή, στην οργανικά συντονισμένη κοινή εμπειρία, στην κοινότητα πλήρους συμμετοχής, όπου αναπτύσσεται η κοινωνική «συμπάθεια» και η κριτική ηθική σκέψη.²⁸³ Έτσι, τα σχολεία καθίστανται δημοκρατικές κοινότητες έρευνας, όχι σκέτο κοινότητες έρευνας.

Σύμφωνα με τον Dewey, η δημοκρατική εκπαίδευση εμποδίζεται από τη σύνδεση της ανώτερης κοινωνικής τάξης με την εκπαιδευτική φιλοσοφία, που δημιουργεί διακρίσεις μεταξύ νου και σώματος, θεωρίας και πράξης, πνευματικότητας και χρησιμότητας. Οι ιδέες μη-δημοκρατικών στοχαστών οδηγούν σε δυϊσμούς όπως αυτός μεταξύ πνευματικής και πρακτικής εκπαίδευσης, που αντανακλά τη διάκριση μεταξύ της εργατικής τάξης και της ανώτερης τάξης. Και προκύπτουν δύο διαφορετικές μορφές εκπαίδευσης, μία για όσους δουλεύουν με τα χέρια και μία για όσους δουλεύουν με το νου ή δεν δουλεύουν καθόλου. Γι' αυτό, η δημοκρατία απαιτεί την επανεξέταση της φιλοσοφίας της εκπαίδευσης και των κοινωνικών ιδεών μαζί.²⁸⁴

Για να υπάρξει υγιής δημοκρατία, πρέπει να εξαλειφθεί η ολιγαρχία που μονοπωλεί τη γνώση και τις καλύτερες μεθόδους, ενώ αφήνει στην πλειοψηφία την πρακτική εργασία που απαιτεί λίγη πνευματικότητα και πρωτοβουλία. Αυτές οι διακρίσεις θα εξαφανιστούν όταν η εκπαίδευση ενώσει τη γνώση και την πρακτική. Έτσι, συνδέονται τα δυο μέτωπα που αγωνιζόταν ο Dewey – μέσω φιλοσοφίας υποστήριζε την πρακτικότητα της γνώσης, ενώ μέσω εκπαίδευσης έδινε σε όλους αυτή τη γνώση ως εργαλείο. Η επιτυχία των ιδεών του θα σήμαινε όχι απλή αναπροσαρμογή του υπάρχοντος συστήματος, αλλά ριζική αλλαγή - επανάσταση.²⁸⁵

5. Ενοποιημένη Εκπαίδευση

Η ριζοσπαστικότητα της δημοκρατικής εκπαίδευσης του Dewey έγινε σαφής στη διαμάχη περί επαγγελματικής εκπαίδευσης. Οι έρευνες είχαν δείξει ότι πολλοί έφηβοι αφήνουν το σχολείο για να δουλέψουν σε βιομηχανίες, χωρίς ελπίδα για πρόοδο λόγω έλλειψης απαραίτητων δεξιοτήτων.

²⁸³ Ο. π., 41, 93.

²⁸⁴ Dewey, *Democracy and Education*, 341.

²⁸⁵ John Dewey, «Education from a Social Perspective», 115-127.

Πολλοί δήλωναν ότι εγκαταλείπουν το σχολείο επειδή δεν το βρίσκουν ενδιαφέρον, όχι επειδή δυσκολεύονται οικονομικά. Η εκπαίδευση δεν παρείχε τις απαραίτητες βιομηχανικές γνώσεις και έπρεπε να στραφεί περισσότερο προς την επαγγελματική εκπαίδευση παρά την πνευματική.²⁸⁶

Η έρευνα αυτή ξεσήκωσε επικριτές των σχολείων, που θαύμαζαν το γερμανικό σύστημα, όπου οι μαθητές επέλεγαν επαγγελματική εκπαίδευση, αν δεν ακολουθούν ακαδημαϊκή ζωή. Η εκστρατεία κορυφώθηκε με το νόμο που παρείχε κρατική στήριξη στην επαγγελματική εκπαίδευση. Έτσι, καλύπτοντας τις εκπαιδευτικές ανάγκες της βιομηχανικής κοινωνίας, το κίνημα μετεμόρφωσε το αμερικανικό λύκειο από ελιτίστικο σχολείο που δεχόταν το 6,7% των εφήβων σε θεσμικό όργανο μαζικής εκπαίδευσης που δεχόταν το 32,3% των εφήβων και στόχευε στην κοινωνική αποτελεσματικότητα των παιδιών της εργατικής τάξης.²⁸⁷

Στο ερώτημα, αν η επαγγελματική εκπαίδευση έπρεπε να ενσωματωθεί στο υπάρχον σχολικό σύστημα ή να ιδρυθεί ξεχωριστά, ο Dewey αντιστάθηκε έντονα στο διπλό σύστημα. Διότι έβλεπε ότι η επαγγελματική εκπαίδευση που προωθούσαν οι επιχειρηματίες αναπαράγει μη-δημοκρατική κοινωνία. Οι εργοδότες, οι επιχειρηματίες και Όσοι πιστεύουν στην αιώνια ύπαρξη μιας κατώτερης εργατικής τάξης, με χαρά θα δέχονταν τα σχολεία να χρηματοδοτούνται από το κράτος και να παράγουν εργατικά χέρια. Όλοι οι άλλοι, όμως, θα έπρεπε να απορρίψουν το σύστημα που διαχωρίζει την αγωγή των εργαζομένων από αυτήν των πολιτών, την εξάσκηση νοημοσύνης και χαρακτήρα από τη στενή επαγγελματική κατάρτιση. Η βιομηχανική εκπαίδευση θα έκανε τα σχολεία δημοκρατικά μόνο με σωστή εφαρμογή, αλλιώς θα ενίσχυε τις κοινωνικές διαφορές.²⁸⁸

Οι υποστηρικτές του διπλού συστήματος είδαν ότι η κριτική του Dewey βοηθά τους εχθρούς ενός ευρύτερου, πλουσιότερου και αποτελεσματικού εκπαιδευτικού προγράμματος και παραβλέπει τις

²⁸⁶ Για αυτές τις έρευνες βλ. Edward Krug, *The Shaping of the American High School, 1880-1920* (UW Press, 1969), 220· Robert Church και Michael Sedlak, *Education in the United States* (Free Press, 1976), 289-305.

²⁸⁷ Για την επαγγελματική εκπαίδευση βλ. Sol Cohen, «The Industrial Education Movement, 1906-1917», *American Quarterly* 20 (1968): 95-110· James Gilbert, *Work without Salvation* (JHUP, 1977), κεφ. 10· David Hogan, *Class and Reform* (Penn Press, 1985), κεφ. 4· Daniel Rodgers, *The Work Ethic in Industrial America, 1850-1920* (UCP, 1978), 81-87· Selwyn Troen, «The Discovery of the Adolescent by American Educational Reformers», στο *Schooling and Society*, εκδ. L. Stone (JHUP, 1976), 239-251· David Tyack, *The One Best System* (HUP, 1974), 182-198.

²⁸⁸ John Dewey, «Some Dangers in the Present Movement for Industrial Education» (1913), ΕΜΠ 7, 99-102· «A Policy of Industrial Education» (1914), ΕΜΠ 7, 93-97· «Industrial Education - A Wrong Kind» (1915), ΕΜΠ 8, 117-122· «The Need of Industrial Education in Industrial Democracy» (1916), ΕΜΠ 10, 137-143· «Learning to Earn» (1917), ΕΜΠ 10, 144-150· «Vocational Education» (1916), ΕΜΠ 10, 303-304· Randolph Bourne, «In the Mind of the Worker», *Atlantic* (1914): 375-382.

καλές προθέσεις των υποστηρικτών της επέκτασης σχολείων.²⁸⁹ Ο Dewey απαντά ότι οι επικριτές αγνοούν τις βαθιά πολιτικές και κοινωνικές πτυχές των θέσεών του. Η επαγγελματική εκπαίδευση δεν πρέπει να προσαρμόζει τους εργαζομένους στο υπάρχον απεχθές βιομηχανικό σύστημα. Όλοι όσοι θέλουν να βγουν από την πεπατημένη πρέπει να αγωνιστούν για μια επαγγελματική εκπαίδευση που θα μεταμορφώσει το υπάρχον σύστημα.²⁹⁰

Ο Dewey απέρριψε το διπλό σύστημα διότι οραματιζόταν τη βιομηχανική δημοκρατία, θεωρώντας την κυρίαρχη άποψη περί επαγγελματικής εκπαίδευσης ατελή. Η πραγματική επαγγελματική εκπαίδευση αναπτύσσει ιδιοφυή πρωτοβουλία, δημιουργικότητα και διοικητικές ικανότητες που επιτρέπουν στους εργάτες να ελέγχουν τις συνθήκες της εργασίας και της ζωής τους. Οι περισσότεροι εργάτες δεν είχαν άμεσο ενδιαφέρον για τη δουλειά τους και απλώς λειτουργούσαν ως εργαλεία για τους εργοδότες τους, σαν προεκτάσεις των μηχανών που χειρίζονταν.²⁹¹

Χαρακτηριστικά, από ένα τεράστιο εργοστάσιο γεωργικών μηχανημάτων ο Dewey είχε κρατήσει μικρό σίδηρο ως ένδειξη της κοινωνικής και εκπαιδευτικής κατάστασης. Το σίδηρο είχε ελαφριά ανωμαλία που έπρεπε να λειανθεί πριν αξιοποιηθεί. Ένας έφηβος περνούσε όλη ημέρα λειαινώντας ένα σίδηρο ανά λεπτό, μια δραστηριότητα μονότονη και άδεια διανοητικού και δημιουργικού περιεχομένου. Οι εργάτες δεν μπορούν να συμμετέχουν ελεύθερα και συνειδητά σε ένα τέτοιο έργο, αλλά περιορίζονται διανοητικά μόνο στο μεροκάματο. Συνεπώς, η βιομηχανική εκπαίδευση που ετοιμάζει ανθρώπους για τέτοια δουλειά είναι ανήθικη.²⁹²

Αν η επαγγελματική εκπαίδευση χώριζε την εκπαίδευση σε πρακτική και θεωρητική, θα διατηρούσε τις κοινωνικές διαφορές, αντιμετωπίζοντας τα σχολεία ως μέσα επαναφοράς των δυϊσμών εργασίας και ελευθερίας, κουλτούρας και υπηρεσίας, νου και σώματος, σε μια υποθετικά δημοκρατική κοινωνία. Τούτο έμοιαζε με τον Πλατωνισμό που κατατάσσοντας τους ανθρώπους σε κοινωνικές τάξεις βάσει των ιδιαίτερων ικανοτήτων και χαρακτηριστικών τους, προτείνει διαφορετική εκπαίδευση για την καθεμιά.²⁹³ Τελικά, ο Dewey κι οι υποστηρικτές του ενιαίου

²⁸⁹ David Snedden, «Vocational Education», *New Republic* 15 (1915): 40· Kliebard, *The Struggle*, κεφ. 4.

²⁹⁰ John Dewey, «Education vs. Trade-Training: Reply to David Snedden» (1915), EMI 8, 412· Arthur Wirth, «Philosophical Issues in the Vocational-Liberal Studies Controversy (1900-1917): John Dewey vs. the Social Efficiency Philosophers», *Studies in Philosophy and Education* 8 (1974): 169-182.

²⁹¹ Dewey, «Education vs. Trade-Training», 411.

²⁹² John Dewey, «Culture and Industry in Education» (1906), EMI 3, 288· *Democracy and Education*, 269.

²⁹³ Ο. π., 96, 127, 328· Tyack, *The One*, 126-198· David Tyack και Elisabeth Hansot, *Managers of Virtue* (Basic Books, 1982), μ. 2.

συστήματος πέτυχαν πύρρειο νίκη σε αυτήν τη διαμάχη, καθώς η επαγγελματική εκπαίδευση ενσωματώθηκε στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα,

Βέβαια, ο Dewey πάντα υποστήριζε την ενσωμάτωση χειρωνακτικής εκπαίδευσης στα σχολεία, που δεν προορίζει απλώς τα παιδιά για επαγγέλματα, αλλά συνδέει τη γνώση με τα ενδιαφέροντά τους, μέσω πρακτικών δραστηριοτήτων όπως η ξυλουργική, το μαγείρεμα και η ύφανση, που συνδυάζουν το χέρι με το μυαλό. Τούτο τους ετοιμάζει για μια ανταποδοτική εργασία, όπου οι άνθρωποι είναι κάτι περισσότερο από συντελεστές παραγωγής, συμβάλλοντας στη μεταρρύθμιση της βιομηχανίας από φεουδαρχικό σε δημοκρατικό κοινωνικό σύστημα.

Στην εκπαίδευση που πραγματικά αναγνωρίζει τη σημασία της επαγγελματικής αποκατάστασης περιλαμβάνεται η ιστορία των τρεχουσών συνθηκών, η επιστήμη που καλλιεργεί νοημοσύνη και πρωτοβουλία στην αντιμετώπιση μέσων παραγωγής, η οικονομία και η πολιτική που βοηθούν τους μελλοντικούς εργαζομένους στην κατανόηση των σύγχρονων προβλημάτων και των προτάσεων επίλυσης. Τέλος, οι μελλοντικοί εργαζόμενοι μαθαίνουν να αναπροσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, για να μην υποτάσσονται στη μοίρα που τους επιβάλλεται.²⁹⁴

Τέτοια εκπαίδευση προετοιμάζει τα παιδιά όχι μόνο για εργασία, αλλά και για άλλες λειτουργίες που απαιτεί η δημοκρατική κοινωνία. Εξαλείφει τις διακρίσεις μεταξύ κουλτούρας και χρησιμότητας, παρέχοντας σε όλους μια εκπαίδευση που ενσωματώνει και τις δυο. Ο Dewey δεν δεχόταν την άποψη των επιχειρηματιών και άλλων ότι το διπλό σύστημα ήταν πιο δημοκρατικό, επειδή δεν επέβαλλε κάποια κουλτούρα στους εργαζομένους και πρόσφερε εκπαίδευση χωρίς περιττά στοιχεία, αρμοστή στη ζωή τους. Του φαινόταν ειρωνικό να χαρακτηρίζουν επιτυχημένοι επιχειρηματίες ως λιγότερο δημοκρατική την προσπάθεια να προσφερθεί σε όλους η πλήρης εκπαίδευση που απολάμβαναν τα δικά τους παιδιά ως κάτι αυτονόητο.²⁹⁵

Η σκέψη του Dewey περί επαγγελματικής εκπαίδευσης και βιομηχανικής δημοκρατίας φαίνεται να μεταβάλλεται. Στη δεκαετία του 1890, ενώ επέκρινε τη μισθωτή εργασία που εμπεριέχεται στα επαγγέλματα, υποστήριζε ότι οι εργαζόμενοι, για να έχουν ηθικά ικανοποιητική εργασία, πρέπει να μοιράζονται την οπτική τους με αυτήν των εργοδοτών τους, πρέπει δηλαδή να ξέρουν πώς η δουλειά τους συνδέεται με τις συνολικές οικονομικές σχέσεις. Καθώς όλοι στην κοινωνία έχουν

²⁹⁴ Dewey, *Democracy and Education*, 328.

²⁹⁵ John Dewey, «Learning to Earn», 146, 150.

κάποιο ρόλο, πρέπει ο καθένας να εκπαιδευτεί έτσι ώστε να βλέπει τη δουλειά του ως μέρος του ευρύτερου συντονισμένου κοινωνικού οργανισμού.²⁹⁶

Στη *Δημοκρατία και Εκπαίδευση* ο Dewey προσθέτει ακόμη πιο δημοκρατική ιδέα ότι οι εργαζόμενοι πρέπει να έχουν έλεγχο πάνω στη δουλειά. Τούτο αμφισβητούσε τις κοινωνικές σχέσεις της καπιταλιστικής παραγωγής η οποία ανενεργοποιεί τον νου του εργαζομένου που αγνοεί την πραγματική σημασία της δουλειάς του και δεν έχει ουσιαστικό προσωπικό ενδιαφέρον. Το αποτέλεσμα του έργου του είναι οι στόχοι του εργοδότη, όχι οι δικοί του. Συνεπώς, η εργασία είναι ελεύθερη μόνο όταν ο εργαζόμενος έχει άμεση συμμετοχή στον έλεγχό της.²⁹⁷

Ο καπιταλισμός εμποδίζει τη συμμετοχή που είναι απαραίτητη για την ελευθερία των εργαζομένων και περιορίζει τη σκέψη και τα συναισθήματα και των εργοδοτών και των εργαζομένων, έχοντας ως κύριο κίνητρο το προσωπικό κέρδος. Ωστόσο, ο Dewey δεν προτείνει καμία πολιτική στρατηγική ανακατανομής της εξουσίας και περιορίζεται με την ηθική καθοδήγηση ως το μόνο μέσο προς τη δημοκρατία. Ενώ αναλύει πώς ο καπιταλισμός οδηγεί τη νοημοσύνη και των εργαζομένων και των εργοδοτών σε απάνθρωπα, μη-ελεύθερα μονοπάτια, βασίζεται υπερβολικά στα επιχειρήματα αυτά, για να υπερβεί την γοητεία των ανήθικων και ταυτόχρονα πραγματικών οφελών που αποκομίζουν οι εργοδότες από την εκμετάλλευση.²⁹⁸

Ανακεφαλαίωση

Η εκπαίδευση τοποθετείται στην όλη φιλοσοφία του Dewey ως μέσο κοινοποίησης της γνώσης που είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την οργανική δημοκρατική κοινωνία. Με την ενοποιημένη αγωγή ο Dewey οραματίζεται την αυτοπραγμάτωση των μελών της κοινωνίας με ίσες ευκαιρίες για όλους. Έτσι, οι πολίτες ελέγχουν τη μοίρα τους, είναι περισσότερο ελεύθεροι και συμμετέχουν στα κοινά συνειδητώς. Γι'αυτό, οι εκπαιδευτικές πρακτικές πρέπει να υιοθετήσουν την αντι-δυϊστική λειτουργιστική προσέγγιση στην εμπειρία παιδιών και στη διδακτέα ύλη, δημιουργώντας περιβάλλον όπου οι μαθητές επιλύουν προβλήματα με τη χρήση της γνώσης από την ύλη, ιδίως δε την επιστημονική σκέψη που πρωτίστως σκοπεύει στη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα. Το σχολείο αποτελεί μια κοινότητα όπου εφαρμόζονται οι πραγματιστικές ιδέες του Dewey.

²⁹⁶ Dewey, *School and Society*, 16.

²⁹⁷ Dewey, *Democracy and Education*, 268-269.

²⁹⁸ Ο. π., 327-328.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Εισαγωγικά

Μετά την παρουσίαση των εκπαιδευτικών ιδεών του Dewey που απορρέουν από τον Πραγματισμό του, χρειάζεται να δει κανείς πώς ο ίδιος ο φιλόσοφος τις εφάρμοσε στην πραγματική ζωή. Επειδή ο Dewey υπερασπίστηκε την πραγματιστική πίστη ότι οι φιλοσοφίες πρέπει να δοκιμαστούν στην πράξη για να επικυρωθεί η αλήθεια τους, προχωρά στη δοκιμή των δικών του πραγματιστικών ιδεών, μεταφυσικών, επιστημολογικών και ηθικών. Φυσικά, ο χώρος κατεξοχήν ευνοϊκός για τη δοκιμή του Πραγματισμού ήταν το σχολείο, το οποίο ο Dewey γνώριζε πολύ καλά και παρουσιαζόταν ως μια κοινότητα που αντανάκλούσε την κοινωνική πραγματικότητα της εποχής.

1. Το Σχολείο του Dewey

Τέλη 19^{ου} αιώνα, το Chicago αναπτυσσόταν γρήγορα με το πλήθος μεταναστών να δημιουργεί πολιτισμική ποικιλομορφία. Υπήρχαν εντάσεις ανάμεσα σε επιχειρηματίες, διεφθαρμένους πολιτικούς και μεταρρυθμιστές. Ο Dewey είδε τα προβλήματα της πόλης και την έλλειψη καθιερωμένων κανόνων ως ευκαιρία για την εφαρμογή της φιλοσοφίας του.²⁹⁹ Οι μεταρρυθμιστές στο Chicago στόχευαν να συμφιλιώσουν τις ταξικές διαφορές μέσω ακτιβισμού, προωθώντας τη δημοκρατία, υποστηριζόμενη από εργάτες, αγρότες, σοσιαλιστές και μεταρρυθμιστές.³⁰⁰ Ο Dewey μπήκε στην κοινότητα των μεταρρυθμιστών, συμβάλλοντας με τις εκπαιδευτικές του ιδέες, και σημείωσε επιτυχίες, αλλά και απογοητεύσεις στην προσπάθειά του για δημοκρατικές αλλαγές.³⁰¹

Ο φιλόσοφος συμπαραστάθηκε σε απεργία που ξεκίνησε λόγω περικοπών μισθών και άσχημων συνθηκών διαβίωσης. Υποστήριξε τους εργαζόμενους, βλέποντας την απεργία ως σημαντική για τη βιομηχανική δημοκρατία, και σκέφτηκε ακόμα και να αφήσει τη δουλειά του ως καθηγητής για να ενταχθεί στο εργατικό κίνημα. Η αρνητική στάση των ακαδημαϊκών, διανοουμένων και των

²⁹⁹ Για την κατάσταση στο Chicago βλ. Ray Ginger, *Altgeld's America: The Lincoln Ideal Versus Changing Realities* (Funk and Wagnalls, 1958). Επ. Alice, 12 Ιουλίου, 23 Σεπτεμβρίου, 25 Αυγούστου 1894.

³⁰⁰ Henry Lloyd, *Mazzini and Other Essays: 1910* (GP Putnam's Sons, 1910), 201-232. John Thomas, *Alternative America: Henry George, Edward Bellamy, Henry Demarest Lloyd and the Adversary Tradition* (HUP, 1983), κεφ.11.

³⁰¹ Επ. Alice, 7 Οκτωβρίου 1894. Thomas, *Alternative America*, 267-277. Katherine Sklar, «Hull House in the 1890s: A Community of Women Reformers», *Signs* 10 (1985): 658-677.

ανώτερων τάξεων προς όσους απεργούσαν ενίσχυσε την πεποίθησή του ότι αυτές οι ομάδες ήταν εμπόδιο στην κοινωνική πρόοδο.³⁰²

Αν και τα ομοσπονδιακά στρατεύματα διέλυσαν την απεργία με ταραχές και συλλήψεις, ο Dewey τη θεώρησε επιτυχία γιατί έδειξε τη δύναμη των συνδικάτων, επηρέασε τη δημόσια γνώμη και έδωσε μάθημα για μελλοντικά εργατικά κινήματα. Η απεργία τον έκανε πιο ριζοσπάστη, διότι αποκάλυψε τα ελαττώματα του καπιταλισμού, που κάλυπτε τις ανάγκες των εργατών αλλά τους στερούσε την αυτονομία και την ελευθερία. Ο Dewey πίστευε ότι το επιχειρηματικό κέρδος συγκρούεται με τον στόχο των εργατικών κινήματων για συμμετοχή και ελευθερία. Οι μεταρρυθμιστές ήθελαν να αποτρέψουν τις ταξικές συγκρούσεις και ωθούσαν τους εργοδότες στην απελευθέρωση των εργαζομένων.³⁰³

Απολύοντας έναν καθηγητή λόγω της στήριξης προς την απεργία, το πανεπιστήμιο έδειξε ότι εξυπηρετούσε τον καπιταλισμό και τους πλούσιους. Ο Dewey το βρήκε ειρωνικό που όσοι προωθούσαν την ελευθερία των θρησκειών, περιόριζαν η συζήτηση κοινωνικών θεμάτων.³⁰⁴ Έτσι, υιοθέτησε μια προσεκτική και ουδέτερη προσέγγιση στην πολιτική και κοινωνική κριτική, αποφεύγοντας τις άμεσες επιθέσεις σε ταξικά συμφέροντα. Υποστήριξε τη ριζοσπαστική δημοκρατία πιο έμμεσα μέσω της εκπαιδευτικής φιλοσοφίας του.³⁰⁵

Ωστόσο, εφόσον η σκέψη χρειάζεται πράξη για να γίνει πραγματική γνώση, ο Dewey δοκιμάζει τη φιλοσοφία του στην εκπαίδευση, διότι το σχολείο προσομοιάζει τη ζωή, επιτρέποντας πρακτικά πειράματα. Το 1896 το Πανεπιστήμιο του Chicago με την πρωτοβουλία του Dewey άνοιξε το Εργαστηριακό Σχολείο ή αλλιώς το Σχολείο του Dewey, που περιλάμβανε δραστηριότητες με

³⁰² Για την απεργία βλ. Stanley Buder, *Pullman: An Experiment in Industrial Order and Community Planning, 1880-1930* (OUP, 1974)· Almont Lindsey, *The Pullman Strike* (UCP, 1942). Για την αξία που έδινε ο Dewey στην απεργία βλ. Dewey, «Moral Theory and Practice», 105-106· Dewey, *Outlines*, 351-361· Επ. Alice, 2, 5, 16, 20 Ιουλίου 1894.

³⁰³ Επ. Alice, 14 Ιουλίου, 14 Οκτωβρίου 1894· Christopher Lasch, *The Social Thought of Jane Addams* (Bobbs-Merrill, 1965), 110-176.

³⁰⁴ Επ. Alice, 5, 16, 20 Ιουλίου, 25 Σεπτεμβρίου 1894· Harold Bergquist, «The Edward Bemis Controversy at the University of Chicago», *American Association of University Professors Bulletin* 58 (1972): 383-393· Walter Metzger, *Academic Freedom in the Age of the University* (CU Press, 1961), 151-162· Mary Furner, *Advocacy and Objectivity* (University of Kentucky Press, 1975), 163-204.

³⁰⁵ John Dewey, «Academic Freedom» (1902), ΕΜΠ 2, 59· Bourne, «John Dewey's Philosophy», 331· Jane Addams, *John Dewey: The Man and His Philosophy* (HUP, 1930), 147-148.

πρακτική εφαρμογή, κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και επαφή με τη φύση, θέτοντας υπό έλεγχο τις ιδέες του φιλόσοφου για τη λειτουργική ψυχολογία και τη δημοκρατική ηθική.³⁰⁶

Στο αναλυτικό πρόγραμμα κεντρικές ήταν οι επαγγελματικές δραστηριότητες που μοιάζουν ή σχετίζονται με τα πραγματικά επαγγέλματα.³⁰⁷ Οι μαθητές ασχολούνταν π.χ. με:

- Στα 4-5 χρόνια: ό,τι γνώριζαν από το σπίτι, όπως μαγείρεμα, ράψιμο και ξυλουργική.
- Στα 6 χρόνια: την κατασκευή φάρμας από τουβλάκια, όπου φύτευαν σιτάρι και βαμβάκι και πουλούσαν τη σοδειά τους.
- Στα 7 χρόνια: τη μελέτη της ζωής στην προϊστορία σε σπηλιές που είχαν φτιάξει μόνοι τους.
- Στα 8 χρόνια: τη μελέτη των Φοινίκων και άλλων εξερευνητών όπως ο Μάρκο Πόλο, ο Μαγγελάνος και ο Κολόμβος.
- Στα 9 χρόνια: τη μελέτη της τοπικής ιστορίας και γεωγραφίας.
- Στα 10 χρόνια: τη μελέτη της αποικιακής ιστορίας, κατασκευάζοντας π.χ. αντίγραφο ενός δωματίου από πρώιμο αμερικανικό σπίτι.
- Στα 13 χρόνια: με τη λέσχη συζητήσεων, που κατασκεύαζαν οι ίδιοι και συμμετείχαν σε συνεργατικά έργα με παιδιά όλων των ηλικιών.
- Τα μεγαλύτερα παιδιά: με επιστημονικά πειράματα, όπως η ανατομία, ο ηλεκτρομαγνητισμός, η πολιτική οικονομία και η φωτογραφία.

Οι επαγγελματικές δραστηριότητες υποδείκνυαν την απαραίτητη μελέτη υλικών και διαδικασιών, αλλά και τη σημασία τους στην κοινωνία. Οι πρακτικές δεξιότητες συνδέονταν με μαθήματα όπως μαθηματικά, φυσική, βιολογία, χημεία, ανάγνωση, τέχνη, μουσική. Στο σχολείο το παιδί ερχόταν να πράξει, να μαγειρέψει, να ράψει, να δουλέψει με ξύλα και εργαλεία. Μέσω αυτών των πράξεων μάθαινε την ύλη διδασκαλίας -γραφή, ανάγνωση, αριθμητική- καθώς έβλεπε τη χρησιμότητά τους στην επίλυση πραγματικών προβλημάτων. Τούτο ήταν και το πραγματικό κίνητρο μάθησης, απόκτησης δεξιοτήτων, ενώ βιβλία και ανάγνωση θεωρούνταν μόνο ως εργαλεία.³⁰⁸

Στο σπουδαίο αυτό εκπαιδευτικό πείραμα, ο Dewey κατάφερε να εφαρμόσει τη θεωρία στην πράξη. Για παράδειγμα, οι εξάχρονοι μαθητές χρησιμοποίησαν τις εμπειρίες από το νηπιαγωγείο

³⁰⁶ Επ. Alice, 5 Ιουλίου 1894· «A Pedagogical Experiment» (1896), ΕΠΠ 5, 244· Dewey, «Pedagogy as a University Discipline», 281-289· John Dewey, «The Need for a Laboratory School» (1896), ΕΠΠ 5, 433-435· Mayhew και Edwards, *Dewey School*, 8, 57, 464· McCaul, «Dewey's Chicago», 275.

³⁰⁷ Dewey, *School and Society*, 92.

³⁰⁸ Dewey, «A Pedagogical Experiment», 245· Mayhew και Edwards, *Dewey School*, 26.

για να κατασκευάσουν έργα που σχετίζονται με τη ζωή. Δημιούργησαν μοντέλο φάρμακας και φύτεψαν χειμερινό σιτάρι στην αυλή του σχολείου, αξιοποιώντας τη γνώση μαθηματικών. Από το ενδιαφέρον για την κατασκευή, το παιδί μάθαινε πολλαπλασιασμό και διαίρεση. Τα μαθηματικά εμφανίζονταν ως μέρος επίλυσης προβλημάτων η οποία ήταν καθοριστική για την πραγματική ελευθερία της σκέψης.³⁰⁹

Άδικα κάποιοι κριτικοί χαρακτήρισαν το Σχολείο του Dewey ως άσκοπη προοδευτική εκπαίδευση, διότι οι στόχοι του ήταν σαφείς. Εκτιμούσε την παραδοσιακή γνώση και ήθελε τα παιδιά να μάθουν επιστήμες, ιστορία και τέχνες. Στόχος του ήταν τα παιδιά να μάθουν να διαβάζουν, να γράφουν, να μετρούν, να σκέφτονται επιστημονικά και να εκφράζονται καλλιτεχνικά. Οι μέθοδοί του ήταν καινοτόμες και ριζοσπαστικές, αλλά οι εκπαιδευτικοί του στόχοι ήταν σαφείς. Αντίθετα, από κάποιες ιδέες της προοδευτικής εκπαίδευσης, ασαφείς ως προς το αναλυτικό πρόγραμμα, η προσέγγιση του Dewey ήταν εύστοχα οργανωμένη.³¹⁰

Στο σχολείο του ο Dewey πέτυχε να δημιουργήσει μια συνεργατική κοινότητα που ενίσχυε τις δημοκρατικές αξίες. Το σχολείο επεδίωκε να γίνει χώρος όπου όλοι θα συνεργάζονταν, θα ανέπτυσαν τις ικανότητές τους και θα κάλυπταν τις ανάγκες τους. Τα παιδιά συμμετείχαν στον σχεδιασμό και την εκτέλεση των έργων, με ρόλους ηγεσίας να εναλλάσσονται τακτικά. Μια τυπική μέρα για τα εξάχρονα παιδιά ξεκινούσε με λίγο κοινωνικό χρόνο, την ανασκόπηση της προηγούμενης δουλειάς και τον σχεδιασμό νέων δραστηριοτήτων. Κάθε παιδί ενθαρρυνόταν να μοιραστεί ιδέες από την εμπειρία του ή τη φαντασία του για την επίλυση προβλημάτων. Οι ιδέες συζητούνταν με την ομάδα και αποφασίζονταν οι δραστηριότητες της ημέρας. Στο τέλος της μέρας, γινόταν μια ανασκόπηση των αποτελεσμάτων και συζητούνταν νέα σχέδια. Τα παιδιά δεν μάθαιναν μόνο δεξιότητες και γνώσεις, αλλά και συνεργασία ως μέλη κοινότητας.³¹¹

Το Εργαστηριακό Σχολείο έπρεπε να έχει δημοκρατικό περιβάλλον εργασίας. Η συνεργατική προσέγγιση ίσχυε και για τους δασκάλους και για τους μαθητές. Οι δάσκαλοι συνεργάζονταν, αντάλλασαν ιδέες και συγκεντρώνονταν εβδομαδιαίως για να συζητήσουν τη δουλειά τους. Αν

³⁰⁹ Mayhew και Edwards, *Dewey School*, 83-84· Dewey, «Democracy in Education», 237.

³¹⁰ Dewey, «The Dewey School», 205.

³¹¹ Ο. π., 192, 206· Mayhew και Edwards, *Dewey School*, 80-81· Laura Runyon, «A Day with the New Education», *Chaulauquan* 30 (1900): 589-592.

και η ισχυρή παρουσία του Dewey επηρέαζε τις συζητήσεις, οι δάσκαλοι είχαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του προγράμματος του σχολείου.³¹²

Μαρτυρίες επιβεβαιώνουν ότι στο Σχολείο του Dewey τα παιδιά συνειδητά αντιλαμβάνονταν τις κοινωνικές σχέσεις. Έβλεπαν ότι υπάρχουν και άλλοι στην ομάδα με δικαιώματα και ανάγκες. Διαπίστωναν ότι ήταν πιο ευχάριστο να παίζουν και να εργάζονται μαζί, ακόμα κι αν έπρεπε να συμβιβαστούν με τις προτιμήσεις των άλλων. Αναγνώριζαν ότι η συνεργασία και η σκέψη για τα σχέδια των άλλων οδηγούσε σε καλύτερα και πιο ενδιαφέροντα αποτελέσματα για όλους.³¹³

Ο Dewey δεν ήθελε οι μέθοδοι του να αντιγραφούν από άλλους επακριβώς, αλλά έφτανε να εμπνεύσουν αλλαγές στα δημόσια σχολεία και να χρησιμεύσουν ως βάση έρευνας για όσους στήριζαν μεταρρυθμίσεις. Ωστόσο, ίσως του διέφευγε ότι το σχολείο του πέτυχε εν μέρει επειδή βρισκόταν μακριά από τις ταραχές κι ανισότητες της κοινωνίας, ήταν μικρό, με νέους της μεσαίας τάξης και δασκάλους εκπαιδευμένους κι υποστηριζόταν από ένα μεγάλο πανεπιστήμιο. Γνώριζε, όμως, ότι τα σχολεία αντανakλούν τις κυρίαρχες κοινωνικές δυνάμεις και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι μόνο μέρος μιας ευρύτερης αλλαγής.³¹⁴

Αν και δεν είχε ισχυρό σχέδιο που θα έκανε τα σχολεία επαναστατική δύναμη, είχε σαφή ιδέα για τα σχολεία δημοκρατικής κοινωνίας και την υλοποίησε με επιτυχία. Το σχολείο του δεν επαναλαμβάνει τις υπάρχουσες κοινωνικές δομές. Ναι μεν συνδέει την εκπαίδευση με την σύγχρονη κοινωνία, ενσωματώνοντας τα επαγγέλματα, αλλά τα μετατοπίζει από το καπιταλιστικό πλαίσιο σε συνεργατικό περιβάλλον, αλλάζοντας τα συνήθη χαρακτηριστικά τους. Στο σχολείο οι εργασίες δεν είχαν οικονομική πίεση. Ο στόχος ήταν να αναπτυχθούν κοινωνικές ικανότητες και κατανόηση, όχι να επικεντρωθούν στην οικονομική αξία των προϊόντων. Οι δραστηριότητες σχεδιάζονταν έτσι ώστε τα παιδιά να κατανοούν τη μέθοδο, τον σκοπό και τη σημασία της δουλειάς τους.³¹⁵ Σε αντίθεση με τα εργοστάσια και γραφεία, η δουλειά των παιδιών στο σχολείο συνέδεε τα χέρια με το μυαλό. Ενώ ο Dewey το έβλεπε σαν μικρόκοσμο, το σχολείο του δεν ήταν

³¹² Dewey, «Democracy in Education», 232, 233· Dewey, «The Dewey School», 198.

³¹³ Dewey, «Ethical Principles», 77, 67· Mayhew και Edwards, *Dewey School*, 94.

³¹⁴ Ginger, *Altgeld's America*, 343· John Dewey, *The Educational Situation* (1901), ΕΜΠ 1, 262.

³¹⁵ Dewey, *School and Society*, 12, 16.

απλώς μικρή έκδοση της κοινωνίας, ούτε αναπαρήγε τη βιομηχανική Αμερική, αλλά πραγμάτωνε μια νέα, πιο ριζοσπαστική οργάνωση της κοινωνίας.³¹⁶

Λίγα γνωρίζουμε για την επιρροή του Σχολείου του Dewey στις ζωές των μαθητών. Λέγεται ότι οι απόφοιτοι συχνά ένιωθαν σε σύγκρουση με την κοινωνία. Στο σχολείο τους οι έξυπνες αποφάσεις ήταν οι κοινωνικές και ηθικές, προτρέποντάς τους να συνεργάζονται και να ευθυγραμμίζουν τα ενδιαφέροντα με τις αξίες της κοινότητας. Ο πραγματικός κόσμος τάραζε τους νέους που είχαν μεγαλώσει έτσι και δεν μπορούσαν να αξιοποιήσουν τις δυνάμεις τους για το κοινό καλό σε μια κοινωνία ανταγωνιστική και ατομιστική. Έτσι, ο Dewey ετοίμαζε νέους για μια κοινωνία όπου η ευημερία όλων ήταν υπόθεση του καθενός, μια κοινωνία μη-πραγματική.³¹⁷

Το Σχολείο του Dewey έκλεισε το 1904 λόγω εσωτερικών συγκρούσεων. Το πανεπιστήμιο πάντα ήθελε να ενώσει το σχολείο του Dewey με το σχολείο του Parker, ενώ ο Dewey συμφώνησε με την ένωση μόνο μετά τον θάνατο του Francis Parker.³¹⁸ Ως διευθύντρια ορίστηκε η σύζυγός του Alice που επέκρινε το σχολείο του Parker και θα απέλυε τους δασκάλους. Αυτοί αντιτάχθηκαν και το πανεπιστήμιο μείωσε το ρόλο της στα τρία χρόνια, χωρίς να ενημερώσει τους Dewey. Όταν το έμαθαν, παραιτήθηκαν και οι δυο τους. Οι πραγματικοί λόγοι για την αποχώρηση του Dewey παραμένουν ασαφείς, πιθανόν κρυμμένοι πίσω από πολιτικές σκοπιμότητες.³¹⁹ Ο Dewey βρήκε θέση στο Columbia University, αλλά υπέστη μεγάλη απώλεια καθώς έκλεισε το πειραματικό το σχολείο, κάτι που επέτρεψε σε κάποιους να παραμορφώσουν την παιδαγωγική του φιλοσοφία. Του στέρησε, επίσης, ένα παράδειγμα υλοποίησης δημοκρατικών ιδανικών, για το οποίο θα μπορούσε να πει περήφανα ότι αποτελεί την πρακτική εφαρμογή της φιλοσοφίας του.

³¹⁶ Για τον ίσως ασυνείδητα μη-συμβατικό ρόλο του φύλου στο Σχολείο του Dewey βλ. Mayhew και Edwards, *Dewey School*, 166· John Dewey, «Is Co-Education Injurious to Girls?» (1911), ΕΜΠ 6, 163· Susan Laird, “Women and Gender in John Dewey’s Philosophy of Education,” *Educational Theory* 38 (1988): 111-129.

³¹⁷ Mayhew και Edwards, *Dewey School*, 439· Lloyd, *Mazzini, and Other Essays*, 224-225.

³¹⁸ Robert McCaul, «Dewey and the University of Chicago», στο *Dewey: Master Educator*, εκδ. W. Brickman και S. Lehrer (Atherton Press, 1966), 31-74.

³¹⁹ John Dewey προς William Harper, 10 Μαΐου 1904, Έγγραφο Διευθυντή, Βιβλιοθήκη Joseph Regenstein, Πανεπιστήμιο Chicago. Για τα οικονομικά προβλήματα του σχολείου βλ. Brian Hendley, *Dewey, Russell, Whitehead: Philosophers as Educators* (SIU Press, 1986), 18-19.

2. Επίδραση

Στο Columbia, ο Dewey ακόμη περισσότερο ανέπτυξε την πίστη στον πραγματισμό και στην ιδέα ότι η φιλοσοφία πρέπει να εφαρμόζεται. Συνέχισε τις προσπάθειές του για μεταρρυθμίσεις, συμμετέχοντας σε κοινωνικά κινήματα και υποστηρίζοντας την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση και τα δικαιώματα ψήφου. Έπαιξε μικρό ρόλο στην ίδρυση της Εθνικής Ένωσης για την Πρόοδο των Έγχρωμων Ατόμων. Πίστευε πως η ψήφος των γυναικών ήταν απαραίτητη για την ολοκλήρωση της δημοκρατίας. Λέγεται ότι διαδήλωσε για το δικαίωμα ψήφου κρατώντας εν αγνοία του πανό που έγραφε: «οι άνδρες μπορούν να ψηφίσουν! γιατί να μην μπορώ εγώ;»³²⁰

Ωστόσο, η κύρια προτεραιότητα για τον Dewey ήταν πάντα η εκπαίδευση. Παρακολουθούσε εκπαιδευτικά πειράματα και στήριζε αυτά που του άρεσαν. Ενώ αρχικά δεν είχε στενές σχέσεις με το Κολέγιο Καθηγητών στο Columbia, σταδιακά άρχισε να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τα σχολεία τους. Φυσικά, έκανε τακτικές δημοσιεύσεις για τα προβλήματα της εκπαίδευσης, ανάμεσα στις οποίες εξέχει η *Δημοκρατία και Εκπαίδευση* (1916), όπως αναφέρθηκε, που είναι το πιο σημαντικό του έργο περί εκπαίδευσης αλλά και φιλοσοφίας.³²¹

Ως παράδειγμα της επιρροής του Dewey μπορεί να εξεταστεί το σχολικό σύστημα της πόλης Gary, το οποίο επαινέθηκε από τον Dewey και τους μαθητές του ως απόδειξη ότι η φιλοσοφία του Dewey εφαρμοζόταν σε μεγάλη κλίμακα δημοσίων σχολείων. Το σύστημα δημιουργήθηκε στην νέα βιομηχανική πόλη του Indiana από τον επιθεωρητή William Wirt, που εμπνεύστηκε από τον Dewey όταν σπούδαζε στο Πανεπιστήμιο Chicago.³²² Ο Wirt εισήγαγε το αστικό σχολικό σύστημα «Σχέδιο Gary», την πιο συζητημένη καινοτομία της προοδευτικής εκπαίδευσης.³²³

Στο κέντρο του Σχεδίου Gary ήταν το «σύστημα διμοιριών» που χώριζε τα παιδιά κάθε σχολείου σε δύο διμοιρίες. Για ένα μέρος της ημέρας, μια διμοιρία βρισκόταν στις αίθουσες διδασκαλίας,

³²⁰ Dykhuizen, *The Life*, 146, 149-150· John Dewey, «A Symposium on Woman s Suffrage» (1911), ΕΜΠ 6, 153-154. Για τη θέση της γυναίκας στη φιλοσοφία του Dewey βλ. John Dewey, «Is Co-Education», 155-164· «Professional Spirit among Teachers» (1913), ΕΜΠ 7, 109-112· «Professional Organization of Teachers» (1916), ΕΜΠ 10, 168-172· Ethics, 516-539· JoAnn Boydston, «John Dewey and the New Feminism», *Teachers College Record* 76 (1975): 441-448· Rosalind Rosenberg, *Beyond Separate Spheres: intellectual Roots of Modern Feminism* (Yale UP, 1982), 22-23, 45-65· Laird, «Women and Gender», 111-129.

³²¹ Dykhuizen, *The Life*, 137.

³²² Westbrook, *John Dewey*, 179-182.

³²³ Ronald Cohen και Raymond Mohl, *The Paradox of Progressive Education: The Gary Plan and Urban Schooling* (Kennikat Press, 1979), 25· Raymond Callahan, *Education and the Cult of Efficiency* (UCP, 1962), κεφ. 6· Cremin, *The Transformation*, 153-160· Christopher Lasch, *World of Nations* (Knopf, 1973), 256-261.

μελετώντας παραδοσιακά μαθήματα, ενώ η άλλη διμοιρία δούλευε στα εργαστήρια, εξασκείτο στο γυμναστήριο, την πισίνα ή τα γήπεδα, διάβαζε στη βιβλιοθήκη, συμμετείχε σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες, έκανε εκπαιδευτικές εκδρομές ή έπαιρνε μέρος σε ομαδικές συγκεντρώσεις στο αμφιθέατρο του σχολείου. Αργότερα μέσα στην ημέρα, οι δύο ομάδες άλλαζαν ρόλους.

Στο σύστημα αυτό τα σχολεία είχαν διπλάσιο αριθμό μαθητών και χρησιμοποιούσαν τον χώρο όλη μέρα, ακόμη και το βράδυ για μαθήματα ενηλίκων. Το ευέλικτο πρόγραμμα ανταποκρινόταν στις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε παιδιού, αφήνοντας χώρο για διορθωτικό διάβασμα, πρόσθετη ενασχόληση με τομείς ενδιαφέροντος, μαθήματα Σαββάτου και μερική ή πλήρη φοίτηση για όλο το έτος. Ο Dewey ιδιαίτερα ενθουσιάστηκε με την προσπάθεια του Wirt να κάνει το σχολείο αυτοσυντηρούμενη κοινότητα παιδιών. Του άρεσε που τα παιδιά μάθαιναν με τον ρυθμό τους και το «σύστημα βοηθού» όπου μεγαλύτερα παιδιά βοηθούσαν μικρότερα.

Η σύνδεση της θεωρητικής και με την πρακτική αγωγή ιδιαίτερα εντυπωσίασε τον φιλόσοφο. Τα παιδιά μάθαιναν δεξιότητες, όπως τυπογραφία, ξυλουργική, μεταλλουργία, και τις αξιοποιούσαν στο σχολείο. Κατασκεύαζαν θρανία, τραπέζια, κάλυπταν εκτυπωτικές ανάγκες, επισκεύαζαν κτίρια, φρόντιζαν την αυλή, βοηθούσαν στο μαγείρεμα και συνέβαλλαν στη διοίκηση του σχολείου. Τέτοια επαγγελματική εκπαίδευση δεν προετοίμαζε το παιδί απλά για ένα επάγγελμα, αλλά του εξηγούσε την πρακτική αξία της θεωρητικής γνώσης και τις συνθήκες του περιβάλλοντός του και μάλιστα σε πλήρως συμμετοχική δημοκρατική κοινοπολιτεία.³²⁴

Κάποιοι κριτικοί ενώ ενέκριναν την αποδοτικότητα των διμοιριών, επέκριναν τα ντιουιανά χαρακτηριστικά όπως τα λάθη των μαθητών στην ορθογραφία και στα μαθηματικά. Ο ίδιος ο Wirt, όμως, έβλεπε το Σχέδιο Gary διαφορετικά από τον Dewey. Εκτιμούσε τη μικρή κοινοπολιτεία μαθητών-εργατών όχι για να προωθήσει τη δημοκρατία, αλλά για να μυήσει τα παιδιά στο εργασιακό ήθος και να μειώσει το κόστους συντήρησης σχολείων. Απαιτούσε από τα παιδιά να αναπτύσσουν πολλές χειρονακτικές δεξιότητες, διότι έτσι θα μάθαιναν πιο αποτελεσματικά τα επαγγέλματα, όχι επειδή θα έδιναν πρακτική αξία στις θεωρητικές γνώσεις.

Γι' αυτό, οι επιχειρήσεις ποτέ δεν άσκησαν πίεση στο Σχέδιο Gary, καθώς οι αξίες του Wirt ταυτίζονταν πλήρως με τις δικές τους. Η έννοια της κοινωνικής αποτελεσματικότητας που είχε ο

³²⁴ John Dewey και Evelyn Dewey, *Schools of Tomorrow* (1915), ΕΜΠ 8, 320-328, 365-378, 402-403· Randolph Bourne, *The Gary Schools* (M.I.T. Press, 1970).

Wirt διέφερε από αυτήν του Dewey. Ο Wirt την έβλεπε ως παροχή υπηρεσιών σε άλλους, ενώ ο Dewey ως την ικανότητα πλήρους και ελεύθερης συμμετοχής σε κοινές δραστηριότητες.³²⁵ Ο Wirt ήθελε να εκπαιδεύσει τους ανθρώπους ώστε να υπακούουν ευχάριστα και πρόθυμα, διότι πάνω από όλα έθετε την ευταξία, εκούσια ή ακούσια. Έτσι, τα σχολεία του Gary έδειξαν ότι οι καινοτόμες μέθοδοι του Dewey έκαναν και για σκοπούς εντελώς διαφορετικούς. Παρά ταύτα, ήταν ξεκάθαρες οι διαφορές μεταξύ του Dewey και των άλλων που υποστήριζαν ότι ενώ η καλλιέργεια της σκέψης είναι σημαντική, είναι πιο κρίσιμο οι πολίτες να εκπαιδεύονται στον σεβασμό και στην υπακοή προς τις αρχές, ιδιαίτερα σε δύσκολες εποχές.³²⁶

Ο Dewey είναι ένας από τους ακαδημαϊκούς διανοούμενους που το 1919 ίδρυσαν τη New School, σύγχρονη, προοδευτική και ελεύθερη σχολή όπου ενήλικες φοιτητές αναζητούν αντικειμενική κατανόηση της τάξης πραγμάτων, της προέλευσής της, της ανάπτυξής της και της σύγχρονης λειτουργίας της.³²⁷ Οι φοιτητές σχεδιάζουν οι ίδιοι το πρόγραμμα σπουδών, εξερευνώντας θέματα ενδιαφέροντος πριν επικεντρωθούν σε μια ειδικότητα. Ιστορικά, η New School συνδέεται με αριστερή πολιτική, τον φοιτητικό ακτιβισμό, την πολιτική συμμετοχή και την κοινωνική αλλαγή. Διδάσκει την εκπαίδευση για κοινωνική ευθύνη και συμμετοχική δημοκρατία.³²⁸

Ο Dewey επηρέασε, επίσης, το Bennington College στο οποίο είχε υπηρετήσει ως διοικητικός σύμβουλος.³²⁹ Διαμόρφωσε το Plan Process όπου ο νέος δεν ακολουθεί παραδοσιακές ειδικότητες, αλλά σχεδιάζει ο ίδιος την εκπαίδευσή του. Επιλέγει μαθήματα που τον ενδιαφέρουν, υποβάλλει σχέδιο εξέλιξης των σπουδών του, μετά την έγκριση εφαρμόζει το σχέδιο μαζί με σύμβουλο κι αποφοιτά με μοναδικό συνδυασμό γνώσεων.³³⁰ Ο φιλόσοφος εισήγαγε και το Field Work Term,

³²⁵ Dewey, *Democracy and Education*, 130.

³²⁶ Cohen και Mohl, *The Paradox*, 17· Bourne, *Gary Schools*, 217-313· Krug, *The Shaping*, 422.

³²⁷ Herbert Croly, «A School of Social Research», *New Republic* (1918): 167-171· Peter Rutkoff και William Scott, *New School: A History of the New School for Social Research* (Free Press, 1986), κεφ. 1 -3· The New York Times, «Research School to Open; Many New Members on Institution's Staff of Instructors» (30 Σεπτεμβρίου 1919), 20.

³²⁸ The New School, «Mission & Vision», <https://www.newschool.edu/about/>, πρόσβαση 20.09.2024.

Project Pericles, «About», <https://www.projectpericles.org/overview.html>, πρόσβαση 10.10.2024.

Glenrose2008, «McCain Booed at Graduation Ceremony-from 2007», YouTube,

<https://www.youtube.com/watch?v=03cw0L49ky8>, πρόσβαση 10.10.2024.

³²⁹ Bennington College, «About», <https://www.bennington.edu/about>, πρόσβαση 10.10.2024.

³³⁰ Bennington College, «Plan» <https://www.bennington.edu/academics/plan>, πρόσβαση 10.10.2024.

πρόγραμμα πρακτικής άσκησης που δίνει στον φοιτητή επαγγελματική εμπειρία εκτός σχολής, τον βοηθά να αποφασίσει για την καριέρα και αυξάνει ευκαιρίες αποκατάστασης.³³¹

Μια άλλη σχολή τεχνών που επηρεάστηκε από τη φιλοσοφία του Dewey ήταν το Black Mountain College στη Βόρεια Καρολίνα, πειραματικό κολλέγιο με έμφαση στις διεπιστημονικές σπουδές. Το ίδρυμα δημιουργήθηκε για να αποφύγει τα προβλήματα των αυταρχικών διοικήσεων, να προσφέρει πιο ευέλικτο πρόγραμμα σπουδών και να εκπαιδεύσει τους φοιτητές ως ανθρώπους και πολίτες.³³² Σπουδαίες εκδηλώσεις ήταν συχνές στη σχολή, όπου αναπτύχθηκαν τα πιο πρωτοποριακά έργα από καθηγητές και φοιτητές. Εδώ ξεκίνησαν το έργο τους διάσημοι καλλιτέχνες και ερμηνευτές, ενώ πρωτοπαρουσιάστηκαν πειραματικές παραστάσεις.³³³

Ενώ οι ιδέες του Dewey συζητήθηκαν ευρέως, εφαρμόστηκαν κυρίως σε μικρές πειραματικές σχολές ή σχολεία συνδεδεμένα με πανεπιστήμια. Στα δημόσια σχολεία, ο Dewey και οι άλλοι θεωρητικοί της προοδευτικής εκπαίδευσης αντιμετώπισαν αυστηρά γραφειοκρατικό σύστημα που δεν ήταν ανοιχτό σε νέες μεθόδους.³³⁴ Σήμερα υπάρχουν σχολεία που εφαρμόζουν τη φιλοσοφία του Dewey, ωστόσο δεν είναι δύσκολο να αναγνωρίσει κανείς ότι η προοδευτική εκπαίδευση δεν αποτελεί κοινή πρακτική στην πλειοψηφία των σύγχρονων εκπαιδευτικών συστημάτων.

3. Εκπαίδευση εκτός Σχολείου

Ο Dewey αναγνώριζε πλέον ότι η δημοκρατική μεταμόρφωση χρειαζόταν κάτι περισσότερο από εκπαιδευτική επανάσταση. Η ευρύτερη ενήλικη κοινωνία έπρεπε να αποδεχτεί τη ριζοσπαστική δημοκρατία. Ο Dewey δεν μπορούσε να ξεκινήσει από το μηδέν και με τα σχολεία υποδείκνυε πώς λειτουργεί μια δημοκρατική κοινωνία. Βρήκε αντίσταση από τους παραδοσιακούς εκπαιδευτικούς και τους επιχειρηματίες, που ήξεραν ότι η υιοθέτηση τέτοιας εκπαίδευσης θα απειλούσε τα κέρδη τους. Η αντίδρασή τους έδειχνε ότι η κοινωνική αλλαγή και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση συνδέονται στενά, που σε καμία περίπτωση δεν θα γινόταν με αυτόματο τρόπο.³³⁵

³³¹ Bennington College, «Field Work Term», <http://www.bennington.edu/academics/field-work-term>, πρόσβαση 10.10.2024.

³³² Eva Díaz, *The Experimenters: Chance and Design at Black Mountain College* (UCP, 2014).

³³³ Carol Kino, «In the Spirit of Black Mountain College, an Avant-Garde Incubator», *The New York Times* (2015), <https://www.nytimes.com/2015/03/19/arts/artsspecial/in-the-spirit-of-black-mountain-college-an-avant-garde-incubator.html>, πρόσβαση 10.12.2024.

³³⁴ Diane Ravitch, *Left Back: A Century of Failed School Reforms* (2000), 169· Tyack, *The One*, 197-198.

³³⁵ Dewey, *Democracy and Education*, 326, 328-329.

Συνεπώς, ο Dewey προτείνει στους δημοκρατικούς διανοούμενους σημαντικότερο ρόλο που είναι πιο ευρύς από εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, αλλά παραμένει στην ουσία εκπαιδευτικός. Η δημοκρατική φωνή πρέπει να φτάσει σε όλους τους χώρους που επηρεάζουν τις απόψεις των ανθρώπων, όπως καταστήματα, λέσχες, εργοστάσια, μπαρ, εκκλησίες ή πολιτικές ομάδες. Όλοι αυτοί οι χώροι λειτουργούν ως άτυπα σχολεία, ανεξάρτητα από την επίσημη τους ονομασία.³³⁶

Τα άτυπα σχολεία παρουσίαζαν μεγαλύτερες προκλήσεις για τους εκπαιδευτικούς που έπρεπε όχι μόνο να εκπαιδεύσουν αλλά και να μεταμορφώσουν νέες που συχνά ήταν αντίθετοι προς τη δημοκρατία. Οι πολίτες έπρεπε να πειστούν, για να δημιουργηθούν ηθικοί δημοκρατικοί θεσμοί. Για τον Dewey, η μεταρρύθμιση ήταν εφικτή μόνο με ηθικά, δημοκρατικά μέσα, ενώ ήταν κατακριτέα κάθε χειραγώγηση της κοινής γνώμης. Ο φιλόσοφος πίστευε στην ικανότητα των πολιτών να σκέφτονται και να παίρνουν ηθικές αποφάσεις. Ποτέ δεν τον εγκατέλειψε η αισιοδοξία ότι η φιλόδοξη δημοκρατική προσπάθεια όλων θα είχε θετικά αποτελέσματα.³³⁷

Επικρίνοντας την ακαδημαϊκή κοινότητα για την απομόνωση και τις ατέλειωτες διαμάχες χωρίς ουσία, ο Dewey άρχισε να επεκτείνει τις ιδέες του εκτός πανεπιστημίου, διότι έβλεπε τη φιλοσοφία ως εργαλείο για κοινωνική αλλαγή.³³⁸ Τότε συνδέθηκε με τον δημοσιογράφο Franklin Ford που δημιουργούσε εφημερίδα για κοινωνική ανάλυση και ζητώντας υποστήριξη από πανεπιστήμια, βρήκε τον Dewey ως ομοϊδεάτη. Ο Ford εναντιωνόταν στα ΜΜΕ που υπηρετούσαν ταξικά συμφέροντα και οραματιζόταν συνεργατική κοινωνία βασισμένη στην κοινωνικοποίηση της γνώσης, μέσω συνεργασίας διανοουμένων και δημοσιεύσεων αφιερωμένων στο κοινό καλό.³³⁹

Ο Dewey βρήκε αυτές τις ιδέες συμβατές με τη δημοκρατία που βασίζεται στη δίκαιη κατανομή της γνώσης, όχι μόνο του πλούτου. Η ίση πρόσβαση στη γνώση αναπτύσσει στους πολίτες κοινωνικές αισθήσεις, την κατανόηση των λειτουργιών και των κοινωνικών επιπτώσεων της συμπεριφοράς τους. Για αυτό, οι ανώτερες τάξεις την εμπόδιζαν για να αποτρέψουν ατομική

³³⁶ Dewey, «Philosophy of Education», 303-304.

³³⁷ Πρβ. Dewey και Tufts, *Ethics*, 371, 426.

³³⁸ Dewey, «The Scholastic and the Speculator» (1891-1892), ΕΠΠ 3, 150-154· Επ. Angelí, 11 Μαρτίου 1892.

³³⁹ Franklin Ford, *Draft of Action* (UC Press, 1892), 2-3, 8· Willinda Savage, «Evolution of John Dewey's Philosophy», *Michigan Alumnus Quarterly Review* 56 (1950): 140-151· Willinda Savage, «John Dewey and 'Thought News' at the University of Michigan», *Michigan Alumnus Quarterly Review* 56 (1950): 204-209· Lewis Feuer, «John Dewey and the Back to the People Movement in American Thought», *Journal of the History of Ideas* 20 (1959): 548-553· Coughlan, *Young*, 93-112· Fred Matthews, *Quest for an American Sociology: Robert Park and the Chicago School* (McGill-Queen's University Press, 1977), 20-30.

λειτουργία και κοινωνική συνείδηση. Στα πανεπιστήμια που δεν ήθελαν να υπηρετούν ταξικά συμφέροντα που αναπαρήγαν μη-πρακτική γνώση, Ο Dewey προτείνει μια κοινωνικοπολιτική επιστήμη που αναλύει τα κοινωνικά γεγονότα και βοηθά τη συμμετοχή των πολιτών.³⁴⁰

Η εφημερίδα του Ford θα βοηθούσε τη συμμετοχική δημοκρατία, διαδίδοντας τη γνώση σε όλους και επιτρέποντας στους διανοούμενους την αμφισβήτηση των παραδοσιακών αρχών. Η εφημερίδα *Thought News* ιδρύθηκε το 1892 και κάλυπτε θέματα όπως η επιστήμη, η πολιτική, η εκπαίδευση και η θρησκεία, αναλύοντας τις σκέψεις κι αποφεύγοντας προσωπικές προκαταλήψεις. Ο Ford την παρουσίασε ως νέα ζωντανή πραγματικότητα που θα μεταμόρφωνε τον τύπο, συνδυάζοντας θεωρία και πράξη. Ωστόσο, ο τοπικός τύπος ειρωνευόταν τον Dewey, επειδή δημοσίευε όσες φορές του έρχονταν νέες ιδέες για θέματα που είχαν ήδη καλυφθεί από άλλες εφημερίδες.³⁴¹

Πολύ σύντομα ο Dewey απομακρύνθηκε από τις φιλοδοξίες του Ford, καθώς σκοπός του δεν ήταν να αλλάξει τη δημοσιογραφία, αλλά να κάνει τη φιλοσοφία πρακτική και σχετική με την κοινωνία. Ο φιλόσοφος σημείωσε ότι το *Thought News* ήταν φιλόδοξη ιδέα που δεν είχε τους πόρους για να υλοποιηθεί και ήταν πολύ προοδευτική για την εποχή και το κοινό που δεν είχε την ωριμότητα να τη αντιληφθεί.³⁴² Η προσπάθεια απέτυχε αλλά τα ιδανικά της συνέχισαν να επηρεάζουν τον Dewey που πίστευε ότι η δημοκρατική συμμετοχή απαιτούσε ίση πρόσβαση στη γνώση. Αυξήθηκε η πίστη του στην «κοινωνικοποιημένη γνώση» και στη ριζοσπαστική δημοκρατία.³⁴³

Μια άλλη πλατφόρμα που βρήκε ο Dewey για την προώθηση της φιλοσοφίας του ήταν το περιοδικό *The New Republic*. Αν και έτεινε προς φιλελεύθερο ελιτισμό, το περιοδικό αυτό υπογράμμιζε ότι οι ειδικοί θα πρέπει να υπηρετούν τη δημοκρατία. Υποστήριζε τη διαμόρφωση καλοσκεπτόμενων ειλικρινών απόψεων, διαφοροποιημένων από τους χειραγωγικούς ή επιφυλακτικούς διανοούμενους.³⁴⁴ Έτσι, εκτιμήθηκε η προσπάθεια του Dewey να αξιοποιεί τη φιλοσοφία στην αντιμετώπιση κοινωνικών θεμάτων μέσω εκπαίδευσης της κοινής γνώμης.

³⁴⁰ Dewey, «Lecture Notes: Political Philosophy», 60-61, 138-139· John Dewey, «Renan's Loss of Faith in Science» (1893), ΕΠΠ 4, 17· John Dewey, «Angle of Reflection» (1891), ΕΠΠ 3, 203.

³⁴¹ Westbrook, *John Dewey*, 55-57.

³⁴² Ο. π., 57· Savage, «Evolution of John», 150· Corydon Ford, *The Child of Democracy* (John Sheehan, 1894), 175.

³⁴³ Dewey, «Christianity and Democracy», 8-9· Corliss Lamont, *Dialogue on John Dewey* (Horizon Press, 1959), 30.

³⁴⁴ *New Republic*, «Training for Public Service» (8 Ιουλίου 1916), 241· Herbert Croly, *Progressive Democracy* (Macmillan, 1914), κεφ. 19. Για την ίδρυση της *New Republic* βλ. Charles Forcey, *Crossroads of Liberalism: Croly, Weyl, Lippmann and the Progressive Era, 1900-1925* (OUP, 1961), κεφ. 5-6· David Seidman, *The New Republic: A Voice of Modern Liberalism* (Praeger, 1986), 19-45.

Ο Dewey δημοσίευε για τον εκδημοκρατισμό της γνώσης και τη μόρφωση του κοινού, ελπίζοντας στην προοδευτική μεταρρύθμιση. Ήθελε να κοινωνικοποιηθεί η νοημοσύνη, ενθαρρύνοντας τους διανοούμενους να βοηθήσουν τους πολίτες στη διαμόρφωση ισορροπημένων πεποιθήσεων με κριτική εξέταση, αντί να προωθούν πολιτική ατζέντα ή ασάφειες.³⁴⁵ Μέσω της *New Republic*, ο φιλόσοφος εξέφραζε απόψεις για την αμερικανική πολιτική, υποστηρίζοντας ηγέτες και πολιτικές που υπηρετούσαν τα συμφέροντα του λαού και όχι κάποιων κοινωνικών τάξεων.

4. Προοπτική

Για να αξιολογηθεί η εφαρμοσιμότητα του πραγματισμού και της δημοκρατικής ηθικής του Dewey στη σύγχρονη εκπαίδευση, θα μπορούσαν να αναλυθούν οι κυρίαρχες προκλήσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η παρούσα έρευνα παρουσιάζει επτά TEDtalks που αναφέρονται σε αυτές τις προκλήσεις.³⁴⁶ Φυσικά, τα TEDtalks δεν καλύπτουν εξαντλητικά την πολυπλοκότητα της σημερινής εκπαιδευτικής πραγματικότητας, προσφέρουν ωστόσο αξιόλογη σύνοψη κύριων προβλημάτων. Στόχος είναι να διερευνηθεί αν οι ιδέες του Dewey μπορούν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση των προκλήσεων κυρίαρχων σε όλες τις εξετασθείσες ομιλίες.

Πρώτον, οι ομιλητές τονίζουν ότι τα παραδοσιακά εκπαιδευτικά συστήματα δεν συγχρονίζονται με τις ανάγκες του σημερινού κόσμου. Τα προγράμματα συχνά επικεντρώνονται σε ξεπερασμένες γνώσεις και δεξιότητες, όπως η απομνημόνευση γεγονότων ή διαδικασιών, αντί να προωθούν την κριτική σκέψη, τη δημιουργικότητα και την προσαρμοστικότητα. Αυτή η ασυμφωνία περιορίζει

³⁴⁵ New Republic, «What Is Opinion?» (18 Σεπτεμβρίου 1915), 171-172.

³⁴⁶ Cory Henwood, «The empowering future of education», YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=A_M6LuABO48&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024· Mike Howells, «The Future of Education», YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=PjJpN3TS2Qg&ab_channel=TEDxTalksq, πρόσβαση 10.10.2024· Yılmaz Köylü, «The Future of Education», YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=XuVuoJDK_E8&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024· Aaron Barth, «Why e-learning is killing education», YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=iwSOeRcX9NI&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024· Sarah Rubinson Levy, «Why AI is the Catalyst We Need to Change Education Forever», YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=OIz8wL9nVxw&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024· Chanukya Patnaik, «How AI could shape the future of education», YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=RBo585Z6FSQ&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024· Marc Natanagara, «Machine Learning, AI, and the Future of Education», YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=gjDPtzJQnyM&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024.

την ικανότητα των μαθητών να εφαρμόζουν τις γνώσεις τους στον πραγματικό κόσμο, που απαιτεί δημιουργικότητα και επίλυση προβλημάτων.

Όπως αναφέρουν οι ιδέες του περί της επαγγελματικής εκπαίδευσης, ο Dewey βλέπει τη λύση στην εισαγωγή των δραστηριοτήτων που είναι μέρος της πραγματικής ζωής του ανθρώπου. Η οποιαδήποτε ύλη διδασκαλίας πρέπει να σχετίζεται με αυτές τις αληθινές δραστηριότητες, αλλιώς δεν είναι πραγματικά χρήσιμη. Η πραγματικότητα των ενηλίκων και των ανηλίκων είναι μέρος της ύλης, αν παρουσιαστεί αυτή ως σύνολο ανθρώπινων γνώσεων και εμπειριών.

Δεύτερον, με την ενιαία προσέγγιση για όλους η εκπαίδευση παραμελεί τις διαφορετικές ανάγκες και ενδιαφέροντα του κάθε μαθητή. Το θέμα των διαφορετικότητας αντιμετωπίζεται από τον Dewey με την εισαγωγή της δημοκρατικής πραγματικότητας, όπου ο μαθητής ως ξεχωριστή προσωπικότητα ορίζει τα ενδιαφέροντά του μαζί με τους δασκάλους. Ύστερα, οι δάσκαλοι οφείλουν να συνδυάζουν αναλόγως τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και ανάγκες του παιδιού με την ύλη διδασκαλίας. Ο Dewey θέλει να αναδεικνύονται οι ιδιαιτερότητες των παιδιών, όχι να χάνονται μέσα στη μάζα.

Τρίτον, υπάρχει ομοφωνία στους ομιλητές σχετικά με την αποτυχία του εκπαιδευτικού συστήματος να προετοιμάσει επαρκώς τους νέους για την αγορά εργασίας. Δεξιότητες όπως η δημιουργικότητα, η κριτική σκέψη, η συνεργασία, η συναισθηματική νοημοσύνη και η προσαρμοστικότητα εκτιμώνται όλο και περισσότερο σε ένα ραγδαίως μεταβαλλόμενο κόσμο. Η εκπαίδευση, όμως, δεν στηρίζει τον μαθητή με δραστηριότητες που θα τον βοηθήσουν στον καθορισμό του ρόλου του στην κοινωνία, δυσχεραίνοντας την επαγγελματική του αποκατάσταση.

Το πρόβλημα του ταχέως μεταβαλλόμενου κόσμου είναι πιο μεγάλο στη σημερινή εποχή, αλλά οι ιδέες του Dewey κάλλιστα θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν. Ο φιλόσοφος τονίζει ότι η εκπαίδευση πρέπει να μην προετοιμάζει για συγκεκριμένες ειδικότητες, αλλά να αναπτύσσει τις ιδιότητες και τις δεξιότητες που θα βοηθήσουν το παιδί να προσαρμόζεται στο περιβάλλον, μέσω δημιουργίας προβληματικών καταστάσεων. Επιπλέον, η επαγγελματική εκπαίδευση του Dewey περιλάμβανε και την πρακτική άσκηση που διευκόλυνε την επαγγελματική αποκατάσταση των μαθητών.

Τέταρτον, ενώ αναγνωρίζουν τα δυνητικά οφέλη της τεχνολογίας στην εκπαίδευση, οι ομιλητές επικρίνουν το γεγονός ότι η τεχνολογία δεν εφαρμόζεται κατάλληλα στις παιδαγωγικές πρακτικές. Οι επιφανειακές χρήσεις της τεχνολογίας δεν βελτιώνουν τα διδακτικά αποτελέσματα ούτε

προετοιμάζουν τους μαθητές για τον ψηφιακό γραμματισμό και την τεχνολογική επάρκεια που απαιτούνται στη σύγχρονη κοινωνία.

Στην εποχή του Dewey τα μεγαλύτερα επιτεύγματα των ανθρώπων ήταν αυτά της επιστήμης, η οποία όμως δεν αξιοποιείτο αρκετά ούτε στη φιλοσοφία ούτε στην εκπαίδευση. Ο φιλόσοφος έδινε μάχη να φέρει τα ανθρώπινα επιτεύγματα κοντά στον απλό άνθρωπο, ώστε να μην ωφελούνται μόνο οι λίγοι από αυτά. Σήμερα πρέπει να ακολουθείται η ίδια οδός. Τα επιτεύγματα της επιστήμης και της τεχνολογίας πρέπει όσο το δυνατόν να γίνονται πραγματικότητα περισσότερων και όχι λιγότερων. Τούτο επιτυγχάνεται πρωτίστως με δίκαιη εκπαίδευση που μπορεί να μην έχει πρόσβαση σε όλα, αλλά τουλάχιστον πρέπει να ενημερώνει κατάλληλα τις νέες γενιές.

Πέμπτον, αρκετοί ομιλητές επισημαίνουν τις ανισότητες στην πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση, που επιδεινώνονται από κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες. Το σημερινό σύστημα διαιωνίζει την ανισότητα αντί να εξομαλύνει τον αυστηρό ανταγωνισμό. Το ζήτημα αυτό περιλαμβάνει ανισότητες στην πρόσβαση στην τεχνολογία και στους ποιοτικούς εκπαιδευτικούς πόρους, οι οποίες περιθωριοποιούν περαιτέρω τους μαθητές από χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις.

Ο αγώνας του Dewey να κάνει τη γνώση και την εκπαίδευση κοινή για όλους ήταν από τις εντονότερες εκφράσεις των δημοκρατικών του ιδεών. Ο άνθρωπος που είναι ικανός να μεταμορφώνει το περιβάλλον για ποιοτικότερη ζωή, χρειάζεται να προσαρμόζει το περιβάλλον στις νέες γενιές ώστε να διευκολύνει αποτελεσματικότερη και δικαιότερη μεταβίβαση των εμπειριών και των γνώσεων. Αν το περιβάλλον αυτό περιέχει ανισότητες και ανταγωνισμούς, η κοινωνία που θα προκύψει θα είναι ανάλογη. Γι' αυτό ο Dewey επιμένει στις δημοκρατικές αξίες.

Έκτον, στις ομιλίες επικρίνεται η υπερβολική εξάρτηση από τις τυποποιημένες εξετάσεις και τους βαθμούς ως μέτρα εκτίμησης της επιτυχίας των μαθητών. Τούτο προωθεί μια κουλτούρα ανταγωνισμού αντί της πραγματικής μάθησης και προσωπικής ανάπτυξης. Ο Dewey αποδοκίμαζε τους παραδοσιακούς εκπαιδευτικούς για την επιβολή της γνώσης στους μαθητές. Επεδίωξε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα να παρουσιάζει την ύλη ως σύνολο ενδιαφερόντων, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται και τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα κάθε παιδιού. Για αυτό, στα σχολεία που επηρεάζονται από τον Dewey το πρόγραμμα σχεδιάζεται από τον ίδιο τον μαθητή και η αξιολόγηση γίνεται με προγραμματισμένη εργασία αντί παραδοσιακών εξετάσεων.

Έβδομον, οι ομιλητές επισημαίνουν τη θεσμική αντίσταση στην αλλαγή εντός του εκπαιδευτικού συστήματος. Υποστηρίζουν ότι οι γραφειοκρατικές δομές και οι παγιωμένες πρακτικές εμποδίζουν την καινοτομία και την προσαρμογή σε νέα εκπαιδευτικά παραδείγματα, αναπαράγοντας τα ίδια και τα ίδια. Ο Dewey πίστευε στη δύναμη των θεσμικών οργάνων να εναρμονίζουν τους ανθρώπους ως ενιαίο κοινωνικό οργανισμό. Έπρεπε να είναι, όμως, εύκαμπτα ώστε να μπορούν να μεταμορφώνονται ανάλογα με τις μεταβαλλόμενες ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της κοινωνίας. Για τον Dewey, η μεταμόρφωση πρέπει να μην πάρει τη μορφή βίαιης επανάστασης, αλλά να είναι σταδιακή, συνεργατική και συμμετοχική, δηλαδή δημοκρατική.

Όλα αυτά τα προβλήματα δεν είναι καθόλου νεοφανή και η στάση του φιλόσοφου απέναντί τους είχε ήδη αναφερθεί στην εργασία. Άλλωστε, φαίνεται ότι το μεγαλύτερο αδιέξοδο δημιουργείται όχι από τα προβλήματα τα ίδια, αλλά από την εκπαίδευση που γεννά αυτό που ο φιλόσοφος αποκαλεί «ψευδοπροβλήματα», όπως οι βαθμοί, οι εξετάσεις, οι απομνημονεύσεις κλπ. Εφαρμόζοντας τη φιλοσοφία του Dewey, τα σχολεία πρέπει σταδιακά να απομακρύνουν αυτά τα «ψευδοπροβλήματα» και σκέφτονται τα πραγματικά προβλήματα.

Ανακεφαλαίωση

Καθώς ο Dewey συνειδητοποιεί ότι η αλλαγή με άμεση επανάσταση απαιτεί θυσίες, προσπαθεί να ελέγξει τις ιδέες του με έμμεσο τρόπο, μέσω της εκπαίδευσης. Το πειραματικό του σχολείο αποτελεί το σπουδαιότερο παράδειγμα της εφαρμογής της φιλοσοφίας του και του συνδυασμού θεωρίας και πράξης. Δημιουργείται περιβάλλον με προβληματικές καταστάσεις προερχόμενες από τον πραγματικό κόσμο. Για την επίλυση οι νέοι αξιοποιούν τη σοφία της ανθρωπότητας, τη συνδυάζουν με την πράξη, ανταλλάσσουν ιδέες και συνεργάζονται, καλλιεργώντας κοινωνικό πνεύμα και δημοκρατικό χαρακτήρα. Έτσι, το σχολείο δεν αναπαράγει την κοινωνική δομή, αλλά αναδεικνύοντας την αξία της συμμετοχής στην κοινότητα και στη λήψη αποφάσεων, καθιστά την κοινωνία πιο δημοκρατική. Ενώ ο Dewey παρατηρεί ότι χρειάζεται ευρύτερη αλλαγή που ξεπερνά τον εκπαιδευτικό χώρο, δεν σταματά να πιστεύει στην κοινωνικοποίηση της γνώσης που θα βοηθήσει τους πολίτες να διαμορφώσουν από κοινού την κοινωνία που επιθυμούν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας, ο Πραγματισμός του Dewey δίνει σε ένα φιλοσοφικό σύστημα και τα τρία πεδία της φιλοσοφίας.³⁴⁷ Στη μεταφυσική, υποστηρίζει τη νατουραλιστική οργανική ενότητα μέσα στην οποία τα όργανα-μέρη αλληλεπιδρούν και συντονίζουν το όλον. Στη γνωσιοθεωρία, θεωρεί τη γνώση ως εργαλείο που ο οργανισμός αναπτύσσει για τον συντονισμό της ενότητας. Στην ηθική, προβάλλει τη σοφία που καθορίζει τις ηθικές κρίσεις ως σχέδια δράσης. Έτσι, για τον Πραγματισμό, η φιλοσοφία είναι κυρίως ηθική, διότι υπογραμμίζει ότι κάθε θεωρία προορίζεται εν τέλει να καθοδηγήσει συμπεριφορές.

Στο πλαίσιο αυτής της πραγματιστικής φιλοσοφίας του Dewey, αναδείχθηκαν τρεις κυριότερες αλληλένδετες ιδέες περί ηθικής: η επιστήμη της ηθικής, η ηθική της αυτοπραγμάτωσης και η δημοκρατική ηθική. Εκείνο που κάνει τον άνθρωπο ηθικό ον είναι η σκέψη που προκύπτει από την προβληματική αλληλεπίδραση μεταξύ των οργάνων-μερών της πριν συντονισμένης ενότητας. Η επιστήμη μπορεί να παράσχει τα ασφαλέστερα δεδομένα στα οποία η ανθρώπινη σκέψη μπορεί να στηριχθεί για να επιλύσει τις συγκρούσεις. Επιπλέον, οι ηθικές κρίσεις μπορούν να ελεγχθούν με την επιστημονική μέθοδο επαλήθευσης για να προσδιοριστεί η αληθοτιμή τους.

Ωστόσο, η επιστήμη από μόνη της δεν μπορεί να καθορίσει πλήρως τις ηθικές κρίσεις που κατά τη διαμόρφωσή τους επηρεάζονται σημαντικά από τον χαρακτήρα του ηθικού προσώπου. Γι' αυτό, ο Dewey υιοθετεί μια μορφή Αρετοκρατίας που υποστηρίζει ότι η σοφία ή αλλιώς η στοχαστική σκέψη του κατάλληλου χαρακτήρα ορίζει ορθά τις ηθικές κρίσεις. Για να συντονίσει τον εσωτερικό εαυτό αλλά και την σχέση του με το περιβάλλον, ο χαρακτήρας πρέπει να συνδυάζει τη φρόνηση με τη συμπάθεια, τις διανοητικές ικανότητες με το κοινωνικό πνεύμα, προσεγγίζοντας έτσι την αυτοπραγμάτωση.

Η ισότητα κι ελευθερία είναι απαραίτητες προϋποθέσεις της αυτοπραγμάτωσης. Διότι ο άνθρωπος πρέπει να έχει κατάλληλους πόρους για να καλλιεργήσει τις διανοητικές και κοινωνικές ικανότητες, ενώ πρέπει από μόνος του να επιδιώξει την πραγμάτωση των ικανοτήτων και την άσκηση τέτοιων λειτουργιών στην κοινωνία που ανταποκρίνονται στις ικανότητες και τις επιθυμίες του. Κατά την οργανική θεωρία της κοινωνίας, η δημοκρατία εξασφαλίζει και την

³⁴⁷ Βλ. την Παράσταση 1.

παροχή κατάλληλων πόρων για τον καθένα με έμμεση παρέμβαση και την συμμετοχή όλων στη λήψη αποφάσεων, προσφέροντας τη δυνατότητα για αμοιβαία προσαρμογή με το περιβάλλον.

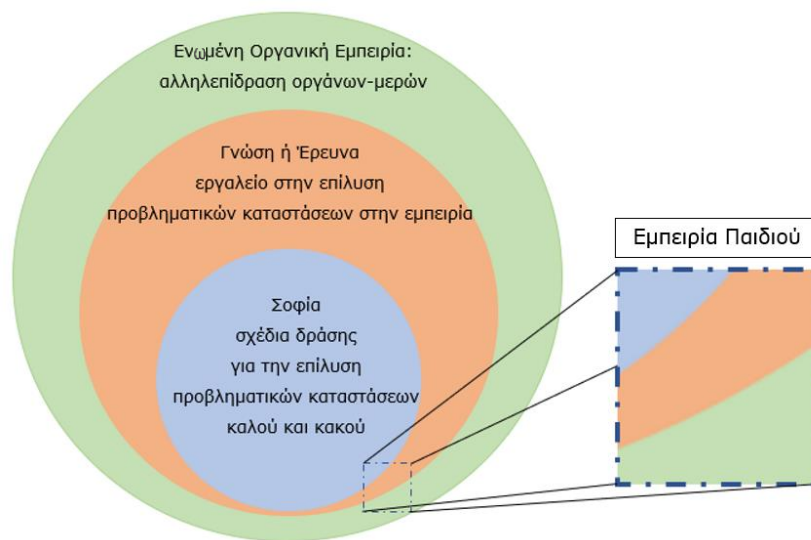
Η φιλοσοφία του John Dewey εφαρμόζει και τις τρεις αυτές ιδέες της ηθικής του Πραγματισμού στην εκπαίδευση. Διότι ο σημαντικότερος πόρος που πρέπει ίσα και δίκαια να κατανεμηθεί στους πολίτες είναι η γνώση κι η εξάσκηση της στοχαστικής σκέψης. Η δημοκρατική εκπαίδευση είναι εργαλείο κοινοποίησης της γνώσης, που δεν προορίζεται για λίγους, αλλά είναι κοινή για όλους. Συνδυάζει τη θεωρία και την πνευματικότητα με την πράξη και τα επαγγέλματα, ενώ δημιουργεί μια κοινότητα όπου οι αποφάσεις λαμβάνονται από κοινού. Έτσι, εμποδίζεται η αναπαραγωγή των ανισοτήτων, ενισχύεται η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, δίνεται ο έλεγχος εργασίας στους εργάτες, επιλύονται οι συγκρούσεις κι ανασυντίθενται οι θεσμοί, κάτι που συνιστά την πρόοδο.

Για να συνδέσει τη θεωρία με την πράξη και να καλλιεργήσει τη στοχαστική σκέψη, η εκπαίδευση του Dewey υιοθετεί την επιστημονική μη-δυϊστική λειτουργιστική προσέγγιση στη σχέση ανάμεσα στην εμπειρία παιδιών και τη διδακτέα ύλη. Η ύλη συνίσταται από την γνώση που προέκυψε από τις προβληματικές καταστάσεις κατά την ιστορία, της οποίας μέρος είναι κι η εμπειρία του παιδιού.³⁴⁸ Γι' αυτό, αντί να επιβάλλεται μια γνώση που φαίνεται άσχετη με την ζωή των παιδιών, πρέπει να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον προβληματικών καταστάσεων που λύνονται με τον συνδυασμό της εμπειρίας του παιδιού και της πανανθρώπινης εμπειρίας που υπάρχει στην ύλη. Έτσι, το παιδί στην πράξη ελέγχει τη θεωρία και αντιλαμβάνεται την πραγματική αξία της.

Αυτή η επιστημονική μέθοδος μαζί με το δημοκρατικό περιβάλλον στοχεύει κυρίως στη διαμόρφωση του ηθικού χαρακτήρα. Αντί της μηχανιστικής μάθησης, η σύνδεση του νου με τα χέρια καλλιεργεί την επιστημονική στοχαστική σκέψη, οξύνοντας τις διανοητικές ικανότητες του παιδιού. Από την άλλη, αντί της ομοιόμορφης διδασκαλίας που αγνοεί τις διαφορετικότητες και οδηγεί στον ανταγωνισμό κι ατομισμό, η συνεργατική δημοκρατική κοινότητα με την ανάθεση κατάλληλων λειτουργιών στον καθένα αναπτύσσει το κοινωνικό πνεύμα και το συμπαθητικό χαρακτήρα. Έτσι, με την έμμεση παρέμβαση, δηλαδή την δημιουργία κατάλληλου περιβάλλοντος, οι μαθητές από μόνοι τους προσεγγίζουν την αυτοπραγμάτωση ενώνοντας στον χαρακτήρα τους την κριτική σκέψη και τα κοινωνικά αισθήματα.

³⁴⁸ Βλ. την Παράσταση 1.

Εν κατακλείδι, η ηθική του Πραγματισμού που πρεσβεύει ο Dewey εφαρμόζεται πράγματι στην εκπαίδευση. Οι θέσεις περί της ηθικής -η δημοκρατία, η επιστήμη και η αυτοπραγμάτωση- συντονίζονται στο φιλοσοφικό σύστημα του Πραγματισμού που βλέπει την πραγματικότητα ενοποιημένη με τα επιμέρους στοιχεία να παλεύουν για τη διατήρηση ή την μεταμόρφωση της ενότητας. Η εκπαίδευση βρίσκει κεντρικό ρόλο στο σύστημα αυτό. Παραδείγματα υλοποίησης των εκπαιδευτικών θεωριών του Dewey προσφέρονται τόσο από τον ίδιο τον φιλόσοφο όσο κι από τους διαδόχους του, αποδεικνύοντας ότι η θεωρία του όντως «δουλεύει». Γεννάται, επομένως, η ερώτηση γιατί η δημοκρατική εκπαίδευση του Dewey δεν εφαρμόζεται σε ευρύτερη κλίμακα.

Παράσταση 1. Η Μεταφυσική, η Γνωσιοθεωρία, η Ηθική στον Πραγματισμό του Dewey

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Addams, Jane. *John Dewey: The Man and His Philosophy*. Harvard University Press, 1930.
- Barth, Aaron. «Why e-learning is killing education». YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=iwSOeRcX9NI&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024.
- Benedict, George. *Vermont in the Civil War, 1861-1865*. Free Press Association, 1888.
- Bennington College. «About». <https://www.bennington.edu/about>, πρόσβαση 10.10.2024.
- Bennington College. «Field Work Term». <http://www.bennington.edu/academics/field-work-term>, πρόσβαση 10.10.2024.
- Bennington College. «Plan». <https://www.bennington.edu/academics/plan>, πρόσβαση 10.10.2024.
- Bergquist, Harold. «The Edward Bemis Controversy at the University of Chicago». *American Association of University Professors Bulletin* 58 (1972): 383-393.
- Bernstein, Richard. *Praxis and Action*. Penn Press, 1971.
- Bourne, Randolph. «John Dewey's Philosophy». Στο *The Radical Will: Randolph Bourne*, εκδ. Olaf Hansen. Urizen, 1977.
- Bourne, Randolph. *The Gary Schools*. M.I.T. Press, 1970.
- Bourne, Randolph. *The Radical Will: Randolph Bourne, Selected Writings*. Urizen, 1977.
- Boydston, JoAnn. «ohn Dewey and the New Feminism». *Teachers College Record* 76 (1975): 441-448.
- Britannica. «Impact and Aftermath of the Cognitive Revolution». Psychology. <https://www.britannica.com/science/psychology/Impact-and-aftermath-of-the-cognitive-revolution>, πρόσβαση 17.10.2024.
- Brodsky, Garry. «Absolute Idealism and John Dewey's Instrumentalism». *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 5 (1969): 44–62.
- Brodsky, Garry. «The Pragmatic Movement». *Review of Metaphysics* 25 (1971): 262–291.

- Buder, Stanley. *Pullman: An Experiment in Industrial Order and Community Planning, 1880-1930*. Oxford University Press, 1974.
- Burlington Free Press, 28 Μαρτίου 1899. Bunker, John, John Burnham, και Robert Crunden. *Progressivism*. Schenkman, 1977.
- Buxton, Michael. «The Influence of William James on John Dewey's Early Work». *Journal of the History of Ideas* 45 (1984): 451–463.
- Caldwell, William. *Pragmatism and Idealism*. Adam and Charles Black, 1913.
- Callahan, Raymond. *Education and the Cult of Efficiency*. University of Chicago Press, 1962.
- Campbell, Jack. *Colonel Francis Parker*. Teachers College Press, 1967.
- Carafiol, Peter. *Transcendent Reason: James Marsh and the Forms of Romantic Thought*. University Press of Florida, 1982.
- Carol, Kino. «In the Spirit of Black Mountain College, an Avant-Garde Incubator». *The New York Times*, 2015. <https://www.nytimes.com/2015/03/19/arts/artsspecial/in-the-spirit-of-black-mountain-college-an-avant-garde-incubator.html>, πρόσβαση 10.12.2024.
- Church, Robert, και Michael Sedlak. *Education in the United States*. Free Press, 1976.
- Clarke, Peter. *Liberals and Social Democrats*. Cambridge University Press, 1978.
- Clendenning, John. *The Life and Thought of Josiah Royce*. University of Wisconsin Press, 1985.
- Cohen, Ronald, και Raymond Mohl. *The Paradox of Progressive Education: The Gary Plan and Urban Schooling*. Kennikat Press, 1979.
- Cohen, Sol. «The Industrial Education Movement, 1906-1917». *American Quarterly* 20 (1968): 95-110.
- Collini, Stefan. «Sociology and Idealism in Britain, 1880-1920». *Archives Européennes de Sociologie* 19 (1978): 3–50.
- Collini, Stefan. *Liberalism and Sociology: L. T. Hobhouse and Political Argument in England, 1880-1914*. Cambridge University Press, 1979.

- Collins, James. «The Genesis of Dewey's Naturalism». Στο *John Dewey: His Thought and Influence*, εκδ. John Blewett. Fordham University Press, 1960.
- Coughlan, Neil. *Young John Dewey*. University of Chicago Press, 1975.
- Cremin, Lawrence. *The Transformation of the School*. Vintage Books, 1964.
- Croly, Herbert. «A School of Social Research.» *New Republic*, 1918: 167-171.
- Croly, Herbert. *Progressive Democracy*. Macmillan, 1914.
- Curti, Merle. *The Social Ideas of American Educators*. Littlefield Adams, 1959.
- Dewey, Jane. «Biography of John Dewey». In *The Philosophy of John Dewey*, εκδ. P. Schilpp. Tudor, 1951.
- Dewey, John. «Lecture Notes: Political Philosophy, 1892». Έγγραφα του Dewey.
- Dewey, John. «Some Connections of Science and Philosophy». *Encounter* 49 (Αύγουστος 1977): 77-82.
- Dewey, John. *German Philosophy and Politics*. Henry Holt and Company, 1915.
- Dewey, John. *Lectures on Psychological and Political Ethics: 1898*. Hafner Press, 1976.
- Dewey, John. *The Early Works*. εκδ. JoAnn Boydston, 5 τόμοι (Southern Illinois University Press, 1967-2008).
- Dewey, John. *The Middle Works*. εκδ. JoAnn Boydston, 15 τόμοι (Southern Illinois University Press, 1967-2008).
- Dewey, John. *The Middle Works*. εκδ. JoAnn Boydston, 17 τόμοι (Southern Illinois University Press, 1967-2008).
- Dewey, John. Επιστολές προς Alice Dewey, Έγγραφα του John Dewey.
- Dewey, John. Επιστολές προς Henry Torrey. Αρχείο Επιστολών και Αλληλογραφίας του George Dykhuizen, Πανεπιστήμιο Vermont.
- Dewey, John. Επιστολές προς James Angeli. Αρχείο Επιστολών του James Angeli, Πανεπιστήμιο Yale.

- Dewey, John. Επιστολή προς Henry Torrey, 17 Νοεμβρίου 1883. Αρχείο Επιστολών και Αλληλογραφίας του George Dykhuizen, Πανεπιστήμιο Vermont.
- Dewey, John. Επιστολή προς William Harper, 10 Μαΐου 1904. Έγγραφα Διευθυντή, Βιβλιοθήκη Joseph Regenstein, Πανεπιστήμιο Chicago.
- Díaz, Eva. *The Experimenters: Chance and Design at Black Mountain College*. University of Chicago Press, 2014.
- Diggins, John. *Up from Communism: Conservative Odysseys in American Intellectual History*. Harper and Row, 1975.
- Dowler, Lawrence. «The New Idealism and the Quest for Culture in the Gilded Age». Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Maryland, 1974.
- Dykhuizen, George. «John Dewey in Chicago: Some Biographical Notes». *Journal of the History of Philosophy* 3 (1965): 217-233.
- Dykhuizen, George. *The Life and Mind of John Dewey*. Southern Illinois University Press, 1973.
- Eastman, Max. «John Dewey». *The Atlantic*, 1941.
- Feichtinger, Johannes, Franz Fillafer, και Jan Surman. *The Worlds of Positivism: A Global Intellectual History, 1770–1930*. SpringerLink, 2022.
- Feuer, Lewis. «H.A.P. Torrey and John Dewey: Teacher and Pupil». *American Quarterly* 10 (1958): 34–54.
- Feuer, Lewis. «John Dewey and the Back to the People Movement in American Thought». *Journal of the History of Ideas* 20 (1959): 548-553.
- Feuer, Lewis. «John Dewey's Reading at College». *Journal of the History of Ideas* 19 (1958): 415-421.
- Filene, Peter. «An Obituary for the 'Progressive Movement'». *American Quarterly* 22 (1970): 20–34.
- Flower, Elizabeth, και Murray Murphey. *A History of Philosophy in America*. Capricorn, 1977.

- Forcey, Charles. *Crossroads of Liberalism: Croly, Weyl, Lippmann and the Progressive Era, 1900-1925*. Oxford University Press, 1961.
- Ford, Corydon. *The Child of Democracy*. Boston: John Sheehan, 1894.
- Ford, Franklin. *Draft of Action*. University of California Press, 1892.
- Frisch, Max. «American Pragmatism before and after 1898». Στο *American Philosophy: From Edwards to Quine*, εκδ. R. Shahan και K. Merrill. Oxford University Press, 1977.
- Furner, Mary. *Advocacy and Objectivity*. University of Kentucky Press, 1975.
- Gilbert, James. *Designing the Industrial State: The Intellectual Pursuit of Collectivism in America, 1880-1940*. Quadrangle, 1972.
- Gilbert, James. *Work without Salvation*. Johns Hopkins University Press, 1977.
- Ginger, Ray. *Altgeld's America: The Lincoln Ideal Versus Changing Realities*. Funk and Wagnalls, 1958.
- Glenrose2008. «McCain Booed at Graduation Ceremony-from 2007». YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=03cw0L49ky8>, πρόσβαση 10.10.2024.
- Griffin, Edward, και John Buckham. *In Memoriam Henry A.P. Torrey*. University of Vermont Press, 1906.
- Hall, G. Stanley. «Review of Dewey's Psychology». *American Journal of Psychology* 1 (1887): 154–159.
- Harris, William. «Edward Bellamy's Vision». Στο *The American Hegelians*, εκδ. William Goetzmann. Knopf, 1973.
- Haskiers, Thomas. *The Emergence of Professional Social Science*. University of Illinois Press, 1977.
- Hawkins, Hugh. *Pioneer: A History of the Johns Hopkins University*. Cornell University Press, 1960.
- Hays, Samuel. *The Response to Industrialism*. University of Chicago Press, 1957.

- Hendley, Brian. *Dewey, Russell, Whitehead: Philosophers as Educators*. Southern Illinois University Press, 1986.
- Henley, Tracy. *Hergenhahn's An Introduction to the History of Psychology*. Learning, 2019.
- Henwood, Cory. «The empowering future of education». YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=A_M6LuABO48&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024.
- Hofstadter, Richard. *Anti-Intellectualism in American Life*. Vintage, 1963.
- Hofstadter, Richard. *The Age of Reform*. Vintage, 1955.
- Hogan, David. *Class and Reform*. University of Pennsylvania Press, 1985.
- Hollinger, David. «Inquiry and Uplift: Late Nineteenth Century American Academics and the Moral Efficacy of Scientific Practice». Στο *The Authority of Experts*, εκδ. T. Haskell. Indiana University Press, 1984.
- Hollinger, David. «The Problem of Pragmatism in American History». *Journal of American History* 67 (1980): 88–107.
- Hook, Sidney. *Pragmatism and the Tragic Sense of Life*, 102–103. Basic Books, 1974.
- Hook, Sidney. *Pragmatism and the Tragic Sense of Life*. Basic Books, 1974.
- Howells, Mike. «The Future of Education». YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=PjJPn3TS2Qg&ab_channel=TEDxTalksq, πρόσβαση 10.10.2024.
- James, William. *Essays in Philosophy*. Harvard University Press, 1978.
- James, William. *Essays in Radical Empiricism*. Harvard University Press, 1976, 142.
- James, William. *The Meaning of Truth*. Harvard University Press, 1975.
- James, William. *The Principles of Psychology*. Harvard University Press, 1983.
- James, William. *The Will to Believe*. Harvard University Press, 1979.

- Janowitz, Morris. *The Last Half-Century: Societal Change and Politics in America*. University of Chicago Press, 1978.
- Jones, Henry. «The Social Organism». Στο *Essays in Philosophical Criticism*, εκδ. A. Seth και R. Haldane. Longmans, Green, and Co., 1883.
- Jones, William. *Nature and Natural Science: The Philosophy of Frederick Woodbridge*. Prometheus Books, 1983.
- Karier, Clarence, Paul Violas, και Joel Spring. *Roots of Crisis: American Education in the Twentieth Century*. Rand McNally, 1973.
- Karier, Clarence. «Making the World Safe for Democracy: An Historical Critique of John Dewey's Pragmatic Liberal Philosophy in the Warfare State». *Educational Theory* 27 (1977): 12-47.
- Katz, Michael. *Reconstructing American Education*. Harvard University Press, 1987.
- Keulartz, Jozef. «Pragmatism in Action: Themes, Tasks and Tools». Στο *Pragmatist Ethics for a Technological Culture*, εκδ. Jozef Keulartz κ. ά., τ. 3. Kluwer Academic Publishers, 2002.
- Kliebard, Herbert. *The Struggle for the American Curriculum, 1893-1958*. Routledge and Kegan Paul, 1986.
- Kloppenber, James. *Uncertain Victory: Social Democracy and Progressivism in European and American Thought, 1870-1920*. Oxford University Press, 1986.
- Kolko, Gabriel. *The Triumph of Conservatism*. Free Press, 1963.
- Köylü, Yılmaz. «The Future of Education». YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=XuVuoJDK_E8&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024.
- Krug, Edward. *The Shaping of the American High School, 1880-1920*. University of Wisconsin Press, 1969.
- Kuklick, Bruce. *Churchmen and Philosophers: From Jonathan Edwards to John Dewey*. Yale University Press, 1985.

- Kuklick, Bruce. *The Rise of American Philosophy: Cambridge, Massachusetts, 1860-1930*. Yale University Press, 1977.
- Laird, Susan. «Women and Gender in John Dewey's Philosophy of Education». *Educational Theory* 38 (1988): 111-129.
- Lamont, Corliss. *Dialogue on John Dewey*. Horizon Press, 1959.
- Lasch, Christopher. *The New Radicalism in America*. Vintage, 1965.
- Lasch, Christopher. *The Social Thought of Jane Addams*. Bobbs-Merrill, 1965.
- Lasch, Christopher. *World of Nations*. Knopf, 1973.
- Lears, Jackson. «From Salvation to Self-Realization: Advertising and the Therapeutic Roots of the Consumer Culture, 1880-1930». Στο *The Culture of Consumption*, εκδ. R. Fox και J. Lears. Pantheon, 1983, 1–38.
- Lears, Jackson. *No Place of Grace: Antimodernism and the Transformation of American Culture, 1880-1920*. Pantheon, 1981.
- Levy, Sarah Rubinson. «Why AI is the Catalyst We Need to Change Education Forever». YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=OIz8wL9nVxw&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024.
- Lindsay, Julian. *Tradition Looks Forward: The University of Vermont, a History 1991-1904*. University of Vermont Press, 1954.
- Lindsey, Almont. *The Pullman Strike*. University of Chicago Press, 1942.
- Lloyd, Henry. *Mazzini and Other Essays: 1910*. GP Putnam's Sons, 1910.
- Lustig, Jeffrey. *Corporate Liberalism: The Origins of Modern American Political Theory, 1890-1920*. University of California Press, 1982.
- Maine, Henry. *Popular Government*. Liberty Classics, 1976.
- Marcus, Steven. «Human Nature, Social Orders and 19th Century Systems of Explanation: Starting in with George Eliot». *Salmagundi* 28 (1978): 20–42.

- Marsh, James. «Preliminary Essay». Στο *Aids to Reflection and The Confessions of an Inquiring Spirit By Samuel Taylor Coleridge*, George Bell and Sons, 1884.
- Matthews, Fred. *Quest for an American Sociology: Robert Park and the Chicago School*. McGill-Queen's University Press, 1977.
- Mayhew, Katherine, and Anna Edwards. *The Dewey School*. Atherton Press, 1966.
- McCaul, Robert. «Dewey and the University of Chicago». Στο *Dewey: Master Educator*, εκδ. W. Brickman και S. Lehrer. Atherton Press, 1966.
- McCaul, Robert. «Dewey's Chicago». *School Review* 67 (1959): 258-280.
- Metzger, Walter. *Academic Freedom in the Age of the University*. Columbia University Press, 1961.
- Montague, William. «Professor Royce's Refutation of Realism». *Philosophical Review* 11 (1902): 43–55.
- Montague, William. «The Story of American Realism». *Philosophy* 12 (1937): 140–161.
- Montgomery, David. *The Fall of the House of Labor*. Cambridge University Press, 1987.
- Moore, Addison. *Pragmatism and Its Critics*. University of Chicago Press, 1910.
- Morris, George. «Friedrich Adolf Trendelenburg». *New Englander* 33 (1874): 335–384.
- Morris, George. «The Immortality of the Human Soul». *Bibliotheca Sacra* 33 (1876): 695–715.
- Muraskin, William. «The Social Control Theory in American History: A Critique». *Journal of Social History* 9 (1976): 559-569.
- Murphey, Murray. «Kant's Children: The Cambridge Pragmatists». *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 4 (1968): 3–33.
- Natanagara, Marc. «Machine Learning, AI, and the Future of Education». YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=gjDPtzJQnyM&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024.

- Nathanson, Jerome. *John Dewey: The Reconstruction of the Democratic Life*. Frederick Ungar, 1951, 2.
- Nettleship, Richard. *Works of Thomas Hill Green*. τ. 3. Longmans, Green, and Co., 1885–1888.
- New Republic, «Training for Public Service» (8 Ιουλίου 1916).
- New Republic, «What Is Opinion?» (18 Σεπτεμβρίου 1915).
- New York Times, «Research School to Open; Many New Members on Institution's Staff of Instructors» (30 Σεπτεμβρίου 1919).
- Nichols, David. «Positive Liberty, 1880-1914». *American Political Science Review* 56 (1962): 114–128.
- O'Neill, William. *The Last Romantic: A Life of Max Eastman*. Oxford University Press, 1976.
- Passmore, John. *A Hundred Years of Philosophy*. Penguin, 1968.
- Patnaik, Chanukya. «How AI could shape the future of education». YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=RBo585Z6FSQ&ab_channel=TEDxTalks, πρόσβαση 10.10.2024.
- Perry, Ralph. «Professor Royce's Refutation of Realism and Pluralism». *Monist* 12 (1902): 446–458.
- Perry, Ralph. «The Ego-Centric Predicament». *Journal of Philosophy* 7 (1910): 5–14.
- Perry, Ralph. *The Thought and Character of William James*. Little, Brown, 1935.
- Phillips, Denis. *Holistic Thought in Social Science*. Stanford University Press, 1976.
- Pratt, James. «Truth and Ideas». *Journal of Philosophy* 5 (1908): 122–131.
- Pratt, James. *What Is Pragmatism?* Macmillan, 1909.
- Project Pericles. «About». <https://www.projectpericles.org/overview.html>, πρόσβαση 10.10.2024.
- Quinton, Anthony. *Absolute Idealism*. Oxford University Press, 1971.
- Randall, John. «The Department of Philosophy». Στο *A History of the Faculty of Philosophy of Columbia University*, εκδ. Jacques Barzun. Columbia University Press, 1957.

- Ratner, Sidney. *John Dewey and Arthur Bentley: A Philosophical Correspondence, 1932-1951*. Rutgers University Press, 1964.
- Ravitch, Diane. *Left Back: A Century of Failed School Reforms*. 2000. 169. Tyack, *The One*, 197-198.
- Reck, Andrew. «The Influence of William James on John Dewey in Psychology». *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 20 (1984): 87–117.
- Rice, Joseph. «The Public Schools of Chicago and St. Paul». *The Forum* 15 (1893): 210-215.
- Richter, Melvin. *The Politics of Conscience*. Harvard University Press, 1964.
- Rodgers, Daniel. *The Work Ethic in Industrial America, 1850-1920*. University of Chicago Press, 1978.
- Rorty, Richard. «Relations, Internal and External». Στο *The Encyclopedia of Philosophy*, εκδ. Paul Edwards, τ. 7. Macmillan, 1967, 125–133.
- Rosenberg, Rosalind. *Beyond Separate Spheres: Intellectual Roots of Modern Feminism*. Yale University Press, 1982.
- Ross, Dorothy. «Socialism and American Liberalism: Academic Social Thought in the 1880s». *Perspectives in American History* 11 (1977-1978): 5–79.
- Ross, Dorothy. *G. Stanley Hall: The Psychologist as Prophet*. University of Chicago Press, 1972.
- Royce, Josiah. «Review of John Dewey's Outline of a Critical Theory of Ethics». Στο *International Journal of Ethics* 1 (1891): 503–505.
- Royce, Josiah. «Review of Outlines of a Critical Theory of Ethics». *International Journal of Ethics* 1 (1891): 503–505.
- Rucker, Darnell. *The Chicago Pragmatists*. University of Minnesota Press, 1969.
- Runyon, Laura. «A Day with the New Education». *Chaulauquan* 30 (1900): 589-592.
- Russell, Bertrand. «As a European Radical Sees It». *Freeman* 4 (1922): 608–610.

- Russell, Bertrand. «Professor Dewey's Essays in Experimental Logic». *Journal of Philosophy* 16 (1919): 5–26.
- Russell, Bertrand. *Philosophical Essays*. Simon and Schuster, 1966.
- Rutkoff, Peter, και William Scott. *New School: A History of the New School for Social Research*. Free Press, 1986.
- Santayana, George. *Lotze's System of Philosophy*. Indiana University Press, 1977.
- Sarah Torrey, *The Hundredth Anniversary of the Founding of First Church* (First Church, 1905).
- Savage, Willinda. «Evolution of John Dewey's Philosophy». *Michigan Alumnus Quarterly Review* 56 (1950): 140-151.
- Savage, Willinda. «John Dewey and 'Thought News' at the University of Michigan». *Michigan Alumnus Quarterly Review* 56 (1950): 204-209.
- Savage, Willinda. «The Evolution of John Dewey's Philosophy of Experimentalism as Developed at the University of Michigan». Διατριβή, Πανεπιστήμιο Michigan, 1950.
- Schiesl, Martin. *The Politics of Efficiency: Municipal Administration and Reform in America, 1800-1920*. University of California Press, 1977.
- Schwarz, Katharina, και Roland Pfister. «Scientific Psychology in the 18th Century: A Historical Rediscovery». *Perspectives on Psychological Science* 11 (2016): 399–407.
- Seideman, David. *The New Republic: A Voice of Modern Liberalism*. Praeger, 1986.
- Sklar, Katherine. «Hull House in the 1890s: A Community of Women Reformers». *Signs* 10 (1985): 658-677.
- Sklar, Martin. *The Corporate Reconstruction of American Capitalism, 1890-1916: The Market, the Law and Politics*. Cambridge University Press, 1988.
- Sleeper, Robert. *The Necessity of Pragmatism: John Dewey's Conception of Philosophy*. Yale University Press, 1986.
- Snedden, David. «Vocational Education». *New Republic* 15 (1915): 40-42.

- Spencer, Herbert. *Essays*. Appleton, 1864.
- Steinmetz, George. «The Social Foundations of Positivism: The Case of Late-Nineteenth-Century Italy». *Social Science History* 45 (2021): 813–842.
- Storr, Richard. *Harper's University: The Beginnings*. University of Chicago Press, 1966.
- Stratton, George. «A Psychological Test of Virtue». *International Journal of Ethics* 11 (1901): 200–213.
- Suratt, Judy. «Alice Chipman Dewey». Στο *Notable American Women*, εκδ. Edward James, τ. 1. Harvard University Press, 1971, 466–468.
- Susman, Warren. «'Personality' and the Making of Twentieth Century Culture». Στο *New Directions in American Intellectual History*, εκδ. J. Higham και P. Conkin. Johns Hopkins University Press, 1979.
- Swift, David. «Conservative versus Progressive Orthodoxy in Latter Nineteenth Century Congregationalism». *Church History* 16 (1947): 22–31.
- Taylor, Charles. *Hegel and Modern Society*. Cambridge University Press, 1979.
- Taylor, Charles. *Hegel*. Cambridge University Press, 1975.
- The New School. «Mission & Vision». <https://www.newschool.edu/about/>, πρόσβαση 20.09.2024.
- Thomas, John. *Alternative America: Henry George, Edward Bellamy, Henry Demarest Lloyd and the Adversary Tradition*. Harvard University Press, 1983.
- Torrey, Henry. «Review of Dewey's Psychology». *Andover Review* 9 (1888): 437–441.
- Troen, Selwyn. «The Discovery of the Adolescent by American Educational Reformers». Στο *Schooling and Society*, εκδ. L. Stone. Johns Hopkins University Press, 1976.
- Tyack, David, και Elisabeth Hansot. *Managers of Virtue*. Basic Books, 1982.
- Tyack, David. *The One Best System*. Harvard University Press, 1974.
- Walling, William. *The Larger Aspects of Socialism*. Macmillan, 1913.
- Weinstein, James. *The Corporate Ideal in the Liberal State*. Beacon Press, 1968.

- Wenley, Robert. *The Life and Work of George Sylvester Morris*. Macmillan, 1917.
- Westbrook, Robert. *John Dewey and American Democracy*. Cornell University Press, 1991.
- White, Morton. *The Origin of Dewey's Instrumentalism*. Columbia University Press, 1943.
- Wiebe, Robert. *The Search for Order, 1877-1920*. Hill and Wang, 1967.
- Williams, Daniel. *The Andover Liberals*. Columbia University Press, 1941.
- Wilson, Daniel. «Professionalization and Organized Discussion in the American Philosophical Association, 1900-1922». *Journal of the History of Philosophy* 17 (1979): 53–69.
- Wilson, Daniel. «Science and the Crisis of Confidence in American Philosophy, 1870-1930». *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 23 (1987): 235–262.
- Wirth, Arthur. «Philosophical Issues in the Vocational-Liberal Studies Controversy (1900-1917): John Dewey vs. the Social Efficiency Philosophers». *Studies in Philosophy and Education* 8 (1974): 169-182.
- Woodbridge, Frederick. «Confessions». Στο *Contemporary American Philosophy*, εκδ. G. Adams και W. Montague, τόμ. 2. Macmillan, 1930.